

RADU CIOBANU

CĂLĂTORI ȘI CĂLĂTORII

EXCELSIOR ART

RADU CIOBANU
CĂLĂTORI ȘI CĂLĂTORII

Biblioteca Excelsior Art. Beletristica
Memorii / Jurnal / Eeu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIOBANU, RADU

Călători și călătorii / Radu Ciobanu. - Timișoara :

Excelsior Art, 2013

ISBN 978-973-592-305-1

821.135.1-94

© – Radu CIOBANU

2013 – **Editura EXCELSIOR ART**

Nicio parte a acestei lucrări nu poate fi reprodusă în mod electronic, mecanic, prin fotocopiere sau prin orice alt mod fără acordul scris, dat în prealabil de către autor și de către editură.

Editura EXCELSIOR ART

Timișoara, Str. Augustin Pacha, nr. 2, camera 28

CP. 262, OP. 1, cod 300011

e-mail: editura@excelsiorart.ro

telefon / fax 0256/201078

www.excelsiorart.ro

blog: edituraexcelsiorart.com

***Pentru a avea în biblioteca personală cărțile noastre, vizitați
librăria Excelsior Art la adresele de mai sus.***

RADU CIOBANU

CĂLĂTORI ȘI
CĂLĂTORII

Editura Excelsior Art
2013

*Nicoletei,
în amintirea tuturor călătoriilor noastre
reale sau imaginare...*

„Trecuse de mult stația unde ar fi trebuit să mă părăsescă, m-au dus până la capăt și, după ce au aflat de unde vin, unde mă duc (se ducea la Capul Nord! – nota RC), ce fac în viață, ce caut în țara lor și în țările celelalte, el a spus între întrebare și afirmație: – Sunteți turist?! M-am scuturat, silindu-mă să-mi ascund indispoziția. Dar tânăra femeie a observat probabil o schimbare pe fața mea și atunci s-a adresat soțului, spunându-i ceva în rusește. A urmat o convorbire între ei, câteva replici, erau puțin încruntați, până ce el s-a luminat și mi-a tălmăcit părerea nevestei: – Soția mea spune că sunteți un călător! – Exact! i-am răspuns, surprins că o tânără femeie necunoscută, de la Leningrad, mă definise cum eu nu izbutisem niciodată. Deși foloseam adesea cuvântul, nu fusesem capabil să-i descopăr singur acel sens al lui care era paralel cu aspirațiile mele.”

Radu Tudoran, *La nord de noi înșine*

IMAGINILE LUI COLUMB

Imaginile și nu imaginea, pentru că, parafrazând, așa spune că fiecare ne avem Columb pe care-l merităm după *cât* și mai ales după *ce* am citit despre el. Iar despre Cristofor Columb s-a scris considerabil, de la lucrări de popularizare până la docte opuri științifice, de la biografia romanțată până la romanul istoric întemeiat pe erudiție. Cu toate acestea, imaginea reală a Navigatorului – a cărei realitate e de esență tragică – rămâne încă neîmplinită și ambiguă, umbrită sau împuținată de supralicitarea fie a conchistadorului orgolios și lipsit de scrupule, fie de cea a staturii iluminatului, a vizionarului sacrificat pe altarul propriei viziuni.

Prima dintre aceste două tendințe e ilustrată în modul cel mai pregnant de un roman întemeiat deopotrivă pe fantezie și erudiție. Am numit ultima operă a lui Alejo Carpentier, *Harpa și umbra*, încheiată în 1978, cu doi ani înainte de moartea scriitorului. Un roman care, în ciuda dimensiunilor sale reduse, reușește să propună, printr-o demitizare operată fără complexe și dusă până la ultimele consecințe, un Columb a cărui imagine e de natură să suscite discuții și controverse. Ceea ce, după cât am înțeles din prefața traducătorului, s-a și întâmplat, obligându-l pe autor să-și precizeze ulterior viziunea asupra celebrului navigator. Oricum, în urma acestei lecturi, cititorul avizat, al cărui spirit critic nu e inhibat de prestigioasa vogă a

romanului latino-american, se simte îndreptățit, în mod firesc, să-și formuleze propriile rezerve și opțiuni.

Începutul romanului și toată prima sa parte sunt plasate în secolul al XIX-lea, la Vatican, în cabinetul Papei Pius al IX-lea. Întregul capitol reconstituie clipa – enorm dilatată – dinaintea semnării, după îndelungă ezitare, a autorizației de beatificare a lui Columb. Clipă de mare cumpănă, în care Papa nu cântărește atât argumentele pro și contra, cât, pornind de aici, își rememorează tinerețea, insistând îndeosebi asupra episodului când, în calitate de tânăr cleric, vizitează Chile. Atunci a luat naștere ideea, devenită treptat grandioasă viziune, pe care, ajuns papă, va încerca s-o materializeze: unificarea Lumii Vechi și a celei Noi prin consacrarea unui sfânt comun, Cristofor.

Pe de altă parte, debarcarea tânărului cleric pe pământul american, primul contact cu Lumea Nouă, traversarea Argentinei și a Anzilor, realitățile și, în primul rând, instabilitatea politică din Chile sunt prilejuri pentru Alejo Carpentier de a introduce una dintre temele recurente ale operei sale: imaginea Lumii Noi în conștiința europeanului, contrapunctată cu cea a Lumii Vechi în viziunea americanului. Spre deosebire de primele impresii ale lui Columb – pe care le vom cunoaște abia mai târziu – ingenue, idilice, paradisiace, imaginea pe care viitorul papă și-o face despre Lumea Nouă este realistă, dură, pe alocuri chiar terifiantă. Ceea ce i se revelează cu cea mai mare acuitate în comparația inevitabilă cu universul european familiar lui este „lipsa de măsură a acestei Americi pe care începea să o găsească fabuloasă, în pofida faptului că oamenii de pe aici i se păreau adesea inculți, brutali și înfricoșați în cadrul acela vast în care trăiau. Dar o asemenea natură nu putea să nu zămislească oameni diferiți.” Am insistat atât asupra acestei prime părți a romanului tocmai pentru a ajunge la sintagma „lipsă de măsură”, aleasă

de Carpentier printr-o particulară intuiție artistică pentru a defini universul spiritual și geografic al Americii de Sud. Căci, într-adevăr, totul, de la supradimensionarea peisajului până la imprevizibilul și amplitudinea reacțiilor umane, chiar până la specificitatea însăși a romanului latino-american, poate fi definit prin această „lipsă de măsură”. E o sintagmă-cheie, care nu trebuie luată în sensul ei literal și cu atât mai mult nu în sens peiorativ, ci ca marcă inconfundabilă a unei lumi concepute de un zeu hiperbolizant.

Revenind, voi observa că prima parte a romanului are alura unei proze de sine stătătoare, un fel de schiță a unui virtual *Bildungsroman*, avându-l ca erou pe tânărul Mastai-Ferreti, viitorul papă Pius al IX-lea. Abia după lectura întregii cărți, când ne aflăm în posesia unei viziuni de ansamblu asupra ei, iar intenționalitatea autorului a devenit clară, abia cum, deci, se poate constata că această primă parte nu e decât o uvertură pentru tema Navigatorului-Descoperitor, având rostul de a introduce motivele contrapunctice ale celor două Lumi – motive obsesive la Carpentier – continuându-se într-o narațiune cu tentă eseistică ce vizează evoluția Lumii Noi înspre acel viitor care „putea hotărî ce neamuri, ce năzuințe, ce idei aveau să iasă de aici când toate acestea se vor mai coace puțin și continentul va căpăta o conștiință deplină a posibilităților lui.”

Cristofor Columb apare, așadar, în prim-planul romanului abia în cea de a doua parte a sa, concepută în întregime ca monologul interior al unui muribund: pe patul de moarte, în așteptarea confesorului, el își revede existența, decis să nu treacă nimic sub tăcere. Personalitatea i se dezvăluie abrupt, încă de la primele rânduri fiind evidentă prisma demitizantă prin care scriitorul își abordează personajul. Cel aflat pe patul de moarte mărturisește dintru început: „Dintre păcatele capitale,

unul singur mi-a fost întotdeauna străin: păcatul leneviei.” Deci harnic, întrepid și iscoditor, animat de o infatigabilă curiozitate creatoare, am spune noi, căci el adaugă imediat: „Doream să știu tot.” Ar fi singura sa calitate, așadar, care n-ar putea avea nici ea vreo valoare deosebită în ochii celor meniți să-i decidă beatificarea: „Crede și nu cerceta”, spune dogma, cercetarea, curiozitatea nefiind, privite din acest unghi, niște calități. Excluzând deci păcatul leneviei, Columb rămâne greu împovărat de trufie, iubire de arginți, desfrânare, invidie, lăcomie și mânie, adică de toate celelalte șase păcate capitale. El, cum singur mărturisește, a fost mereu robit cărnii (iar Carpentier folosește prilejul pentru a enumera aici, cu pitorească vervă, toate tipurile de femeie din aria mediteraneană); el e un fel de corăbier impostor care se încurcă în calculele de navigație; el își minte sistematic echipajul asupra distanțelor parcurse, după cum își minte suveranii care l-au finanțat, asupra realităților descoperite; el notează incomparabil mai des în jurnalul său de bord cuvântul aur decât numele Domnului; el, neaflând aurul pe care mizase, capturează în compensație băștinașii noilor țărături, aducându-i în Spania spre a-i vinde ca sclavi. Și așa mai departe. În acest monolog care eludează întinse și semnificative etape din viața personajului său, Alejo Carpentier creează un condotier cumulard al tuturor păcatelor, conștient că lucrurile pe care le-a mărturisit „ar constitui un scandal, o confuzie, o răsturnare a evidențelor și revelația unor înșelăciuni pentru călugărul duhovnic, chiar dacă secretul spovedaniei va fi păstrat.” Și, în adevăr, aceste lucruri produc „o răsturnare a evidențelor”, dar nu pentru imaginarul duhovnic care nici nu mai apare, fiind doar convenția-pretext a declanșării confesiunii, ci pentru cititorul real, a cărui imagine despre Columb s-a conturat în timp, prin selectarea exclusivă a datelor atestate documentar. În *Prefață*,

Andrei Ionescu însuși observă că avem de-a face cu un tipic om al Renașterii, care, prin demitizare, a devenit „un om obișnuit a cărui principală calitate este spiritul de inițiativă.” Așa este, dacă prin „om obișnuit” înțelegem, în spiritul epocii, unul care la Judecata de Apoi e sortit, fără drept de apel, focului veșnic. Ceea ce contrariază aici nu e demitizarea, ci simplificarea pe care personalitatea istorică o suportă pe parcursul ipostazierii ei în personaj romanesc. Să fi fost Columb un om chiar atât de „obișnuit”?

Acest Cristofor Columb a fost obsedat de o viață al unei singure idei. Navigator prin vocație, nutrinde nostalgia perpetuă a nemărginirilor, meditănd asupra drumurilor de apă vegheate de stele, alcătuiind hărți căutate de corăbierii timpului, el a ajuns sedusul ideii fascinante și răscolitoare de istorie pe care a aflat-o în lucrarea cardinalului d'Ailly, *Imago Mundi*, scrisă cu aproximativ un veac în urmă, și anume aceea că în India se poate ajunge și navigând spre vest. Până aici, nimic neobișnuit, de vreme ce atâtea descoperiri și invenții sunt consecințe ale unor asemenea obsesii de o viață. Frumsețea stă în faptul că obsedatul navigator a învins în alt fel decât își imaginase, adică nu aruncându-și ancora la țărmul Indiei, ci descoperind o Lume Nouă. Iar insolitul stă în aceea că el a învins cu răbdare, cu încredere, cu încăpățănare, cu un superb orgoliu, cu părul albindu-i prin ani, dar având dreptate numai până la un punct. Dincolo de acest punct aveau dreptate adversarii săi – nu meschinii, nu invidioșii, nu bigoții, nu fanaticii dogmei – aceștia nu intră în discuție – ci adversarii de bună-credință, aceia care nu negau sfericitatea Terrei, dar susțineau pe bună dreptate că nu se poate ajunge în India prin vest, pur și simplu din cauza distanței enorme: nici o corabie nu putea cuprinde proviziile necesare unui asemenea drum, ceea ce înseamnă că,

dincolo de o anumită depărtare, chiar și întoarcerea devenea imposibilă. Și, ținând seama de capacitatea corăbiilor de atunci, aveau dreptate: dacă nu exista bariera Americilor, cu insulele din largul lor, Columb ar fi fost pierdut. Izbânda lui se datorează erorii de apreciere a cardinalului d'Ailly, preluată de el însuși: își imaginaseră globul pământesc mult mai mic decât e în realitate. Oricum însă, măreția destinului său stă în credința pe care a avut-o deopotrivă în Providență și în puterea propriei minți, în conștiința că se află în postura unui deschizător de nouă eră. Într-o epocă în care navigația era determinată exclusiv de rațiuni pragmatice, întreaga sa motivație era de natură culturală. Cum demonstrează Cornel Căpușan în capitolul *Columb* din excelentul său eseu *Imagini ale lumii* (Ed. Dacia, 1987): „El era și marinar, dar și un visător convins de ideile în care credea până la a se confunda cu ele, idei devenite convingeri ferme. Fără a fi un om al cărții, întreaga sa motivare e culturală.” Iar marea sa șansă, îmi îngădui să adaug, a stat în intersectarea destinului său cu acela al Isabellei, regina orgolioasă, inteligentă și lucidă, dar nu lipsită de un salutar grăunte de nebunie. În fața fantasticului plan al lui Columb, zadarnic expus până acum atâtor alți puternici ai lumii, Isabela e singura care simte fiorul revelației că se află într-unul din acele ceasuri pe care Stefan Zweig le numea „orele astrale ale omenirii”. Marele, neprețuitul ei merit a fost acela că a intuit geniul genovezului, forța, perspectivele și valoarea pe termen lung a gândirii libere. Așa stând lucrurile, a explica adeziunea Isabellei la expediția proiectată de Columb prin faptul că a devenit amanta acestuia – cum se întâmplă în *Harpa și umbra* – mi se pare a alege calea minimei rezistențe. Nu faptul că amănuntul nu e atestat documentar suscită rezerve, căci romancierul e liber să imagineze orice, cu condiția de a fi veridic în ordine artistică. Admitem chiar ipoteza ca plauzibilă în

plan istoric, deși puțin probabilă dacă avem în vedere protocolul rigid al acelei Curți mai catolice decât Papa. Ea reprezintă însă explicația cea mai simplă – ca să nu spun simplistă – și totodată trivializantă, pe care contextul romanului și destinul istoric real al lui Columb nu o cereau. Singura culpă imprescriptibilă și de neîngăduit a genovezului – cea care, de altfel, a și zădărnicit în cele din urmă tentativa de beatificare inițiată de Papa Pius al IX-lea – a fost aceea de a fi capturat băștinașii noilor țărături și de a-i aduce în Spania spre a-i vinde ca sclavi. Inițiativă reprobă și înăbușită în fașa de aceeași regină Isabela. Ideea îi venise lui Columb în disperare de cauză. Neaflând aurul și mirodeniile, corăbii întregi de aur și mirodenii pe care le promisese și pe care știa că nu numai regina, nu numai Curtea, ci orgoliul întregii Spanii le așteaptă, el a recurs la nefericita soluție – pe care o spera măcar în parte compensatorie – de a-i folosi pe indigenii Lumii Noi ca mână de lucru pentru Lumea Veche.

E o explicație, desigur, nicidecum o scuză. Cu atât mai mult această culpă gravă și reală conferă prototipului o complexitate care-i era suficientă și personajului, fără a-l mai împovăra cu toate păcatele capitale. A simțit-o, probabil, și Alejo Carpentier când, răspunzând obiecțiilor care i s-au adus, încheia cu o concesie reparatorie: „Dar era însuflețit de o convingere de nezdruncinat că va realiza ceva important.” Dar, de fapt, încă din cea de a treia parte a romanului, el simte nevoia să opereze o redistribuire a luminilor și umbrelor.

Ne aflăm din nou în veacul al XIX-lea, la Vatican, martori la dezbaterile purtate în Sacra Congregație a Riturilor, privind beatificarea Navigatorului. „Jurații” sunt imaginari: Jules Verne, Hugo, Lamartine, Bartolomé de Las Casas, Léon Bloy. Există și un Avocat al Diavolului și e de față însuși Columb: Invizibilul. Unii îl apără, alții îl acuză, într-o dispută alertă și spirituală,

uneori atât de spirituală încât dobândește pe alocuri alura de farsă, situându-se în disonanță cu timbrul echilibrat, ponderat al primelor două părți. Impresia e că autorul a pierdut aici, tocmai în finalul romanului, controlul asupra a ceea ce Marguerite Yourcenar numea „tonul just”. E încă un motiv, de data asta indirect, de pe urma căruia statura morală a Descoperitorului iese împuținată. Iar opinia, oarecum ambiguă, exprimată la un moment dat de Jules Verne – „Gloria lui Columb nu constă în faptul că a ajuns, ci în faptul că a pornit la drum” – poate fi luată în considerare ca o concluzie, la urma urmelor, rezonabilă, a întregului roman.

Fără a fi capodopera lui Alejo Carpentier și fără a convinge integral, *Harpa și umbra* este indubitabil un roman seducător. Ingenios în compoziție, autorul cubanez este înainte de toate un maestru al stilului luxuriant – „lipsit de măsură” – ca să folosesc sintagma sa – fascinant prin culoare și succulență, abundent în asociații imprevizibile și aluzii culturale țâșnite spontan dintr-o erudiție ce nu devine niciodată ostentativă. Dar meritul cel mai de seamă al acestei cărți cred că este acela de a fi întreprins, fără complexe și inhibiții, „o liberă examinare a faptelor istorice”, cum, cu o fericită expresie, remarca Andrei Ionescu în *Prefață*. Este dreptul și datoria dintotdeauna a literaturii și însăși rațiunea ei de a fi. Și, dincolo de posibilele rezerve pe care ni le-ar putea suscita concluziile acestei „libere examinări a faptelor istorice”, o astfel de operă se cuvine considerată cu satisfacția și respectul cu care salutăm orice victorie a libertății de spirit.

Cu aceeași unitate de măsură a „liberei examinări” trebuie considerată și extraordinara trilogie a lui Eduardo Galeano, *Memoria focului*, a cărei apariție – curios! – a trecut la noi aproape neobservată. Iată că din prima clipă am folosit un superlativ, dar cum altfel ar putea fi calificată această operă singulară și stranie,

care stă în întregime sub semnul fabulosului, a acelei „lipse de măsură” care o sustrage practic oricărei tentative de clasificare printre genurile tradiționale? „Nu știu – mărturisește autorul însuși – cărui gen literar îi aparține această voce născută din alte voci. *Memoria focului* nu este, bineînțeles o antologie; nu știu însă dacă este roman, eseu, poem epic, mărturie sau... Și nici nu vreau să știu.” Taxonomia literară nu-l interesează, treaba lui e să scrie, n-au decât alții să se ocupe de clasificări. După cum, în uriașa întreprindere la care se înhamă, nu-l preocupă nici obiectivitatea: „N-am dorit să scriu o operă obiectivă. Nici n-am vrut, nici n-aș fi putut. Așadar, nimic nu este mai străin de această prezentare a istoriei decât perspectiva neutră. Incapabil să mă distanțez, devin părținitor: recunosc și mă căiesc. Și totuși, fiecare fragment al acestui vast mozaic se sprijină pe o solidă bază documentară. Tot ce povestesc aici s-a întâmplat, chiar dacă este povestit într-o manieră personală.” Ambiția lui Galeano este aceea de a-i reda „istoriei suflul, libertatea și cuvântul”, restituind astfel Americii memoria propriei măreții.

Dar ce loc ocupă Columb în imperiul fabulos al acestei memorii reactivate? Un loc foarte redus, ceea ce poate contraria orgoliul european, dar apare cât se poate de explicabil și firesc pentru uruguayeanul Eduardo Galeano. Pentru noi, Descoperitorul reprezintă vârful de lance al expansiunii europene și un întemeietor de istorie. Pentru Galeano, care își percepe cu acuitate ascendența precolumbiană, el nu e decât un instrument al destinului și o bornă care separă legenda de istorie. Păcatele lui Columb nu-l preocupă: intuiește că ele – atâtea câte vor fi fiind – cântăresc mult mai puțin decât credința că „a ajuns în Asia pe la spate”. Adevăratele și marile păcate aparțin celor care i-au urmat, valurilor de sclerați ai conchistei propriu-zise. Descoperirea? Descoperirea, în viziunea lui

Galeano, e mai curând o convenție, oricum doar un moment și ca atare o și consemnează: un moment înainte și după care se întinde luxuriantă, amestec de sublim și atroce, „lipsită de măsură”, – istoria. Descoperitorului, evocat oarecum în trecut, îi concede totuși măreția tragică a destinului, care, conjugată cu efectul perspectivei, conferă personajului o aură de noblețe. „Cristofor Columb se stinge conștient că nu există pasiune sau glorie care să nu sfârșească în suferință [...] Oceanul nu se va mai numi Marea lui Columb. Nici Lumea Nouă nu-i va purta numele, căci îl va împrumuta pe acela al prietenului său, florentinul Amerigo Vespucci, navigator și maestru pilot. Și totuși, cel care a descoperit culoarea aceasta uluitoare care lipsea din curcubeul european e Columb. El, orb, moare fără să o vadă.” Acest „și totuși” concentrează în sine toată viziunea uruguayeanului: el e certificatul de noblețe, acolada pe care acesta i-o acordă Descoperitorului animat de un ideal devastator din care n-a lipsit orgoliul.

Sub semnul aceluiasi ideal își conține personajul și Nikos Kazantzakis care însă alege ca modalitate de expresie teatrul. Cum observă Romul Munteanu în *Prefață, Cristofor Columb*, este o dramă psihologică iluzionistă, travestită într-un mister medieval care „rămâne doar o mască, un pretext, o provocare a omului modern.” Și totodată, aș adăuga, sub aspect tehnic, o modalitate care permite maxima concentrare în demersul de redimensionare a unui personaj epopeic. În viziunea scriitorului cretan, Columb e obsedatul unei singure idei. El e prin excelență Descoperitorul animat nu de considerente pragmatice, ci de o feroare de esență mistică. Pragmatismul nu-i este necunoscut, dar e folosit doar ca un mijloc pentru a-i convinge pe cei ce nu au acces decât la rațiuni pragmatice. Motivația sa personală, intimă, e de natură mistică: el se simte predestinat, beneficiar al unui

har care nu le este dat decât celor aleși de rațiunea divină. Nimic din acea emblematică „lipsă de măsură” a sud-americanilor nu se regăsește în structura piesei lui Kazantzakis. Dimpotrivă, subsumat unei maxime economii de mijloace, totul converge aici înspre reliefaarea unui Descoperitor sobru, auster, supus unei determinări transcendente. „Păcatele” sale – care există, deși mult estompeate, și în viziunea lui Kazantzakis – devin subsidiare în condițiile unei asemenea determinări pe care el o resimte ca pe o datorie ce trebuie împlinită. Puterea și bogăția nu sunt pentru el un scop, ci doar mijloace la care se vede nevoit să recurgă, conștient că acestea sunt singurele modalități de persuadare a semenilor săi. El cunoaște natura umană și nu-și face iluzii: „Nu pentru mine îți cer asta, regină, nu pentru mine. Cunoscoam prea bine oamenii și mi-e silă de ei. Ca să asculte, ca să-și facă datoria, trebuie să simtă apăsarea puterii și avuției. Așadar, sunt nevoit să dobândesc putere și bogăție.” Columb nu e conștient numai de caracterul său vizionar, ci și de faptul, greu acceptabil de spiritele pragmatice, că singurii care văd cu adevărat sunt „cei ce visează cu ochii deschiși.” Iar regina Isabela, cu toate rezervele ei inițiale, admite această ipoteză nu pentru că ar fi mai comprehensivă sau mai influențabilă, ci pentru că, fără s-o știe, face parte dintr-un program providențial. Întâlnirea dintre ea și genovezul vizionar dobândește astfel dimensiunile și semnificațiile unei conjuncturi astrale, are pentru amândoi natura unei revelații extatice și sub semnul ei se va produce descoperirea predestinată a Lumii Noi. Nu fără sacrificii, căci nici o împlinire de asemenea anvergură nu se poate sustrage sacrificiului. Iar cel sacrificat va fi chiar Descoperitorul. De acest lucru e conștientă însăși regina în clipa în care-i înmânează Crucea: „Mare Amiral al Oceanului, Vicerege al Indiilor, îți dau această Cruce de martir.” Aluzia la inevitabilul martiriu

nu constituie însă pentru Marele Amiral o revelație, căci el era conștient de la bun început că prețul împlinirii unui vis nu poate fi decât jertfa de sine. O mărturisește singur, în finalul piesei, prin cuvinte care-și depășesc semnificația conjuncturală, dobândind reverberații simbolice cu forță generalizatoare: „Ca să descoperi un pământ nou, oameni buni, trebuie să azvârli totul dintr-o lovitură de picior, să te trezești singur, lipsit de orice speranță, flămând, în mijlocul oceanului.” Undeva în *Memorii-le sale*, André Maurois spune că „legenda înseamnă ceea ce trebuie spus, istoria unei existențe, după ce timpul și uitarea au purificat-o.” În cazul lui Cristofor Columb, ne aflăm exact în momentul în care existența sa ne parvine, după mai bine de jumătate de mileniu, purificată de timp și de uitare. Ea ne apare astfel azi, cristalizând tocmai „ceea ce trebuie spus”: osmoza, grandioasă în tragismul ei, dintre esența vizionară și fatala precipitare pragmatică a unui călător, deschizător de noi perspective în istorie.

Alejo Carpentier, *Harpa și umbra*. Traducere, prefață și note de Adrian Ionescu. București, Ed. Univers, 1988.

Eduardo Galeano, *Memoria focului*. Traducere din limba spaniolă Alexandru Ciolan. București, Ed. Politică, 1988.

Nikos Kazantzakis, *Teatru. Kouros. Melissa. Cristofor Columb*. Traducere de Alexandra Medrea Danciu. Prefață de Romul Munteanu. București, Ed. Univers, 1989.

MARE NOSTRUM

Drintre scriitorii necunoscuți sau superficial cunoscuți din vecinătățile noastre, iată-l și pe croatul Predrag Matvejevič. Născut în 1932, specializat în romanistică, literatură comparată și estetică, profesor la universități din Franța, Belgia, Italia, Statele Unite și, desigur, Croația, eseist surprinzător prin modul original de abordare a unor subiecte ce păreau epuizate, tradus cam peste tot, el apare în fine și la noi, grație Editurii Bastion, care ne oferă, în coordonarea lui Ciprian Vălcan, capodopera *Breviar mediteranean*. Toată lumea cunoaște și recunoaște ca operă capitală în domeniu, monumentală lucrare de doctorat a lui Fernand Braudel, tradusă și la noi înainte de 1990, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*. Pe Braudel, însuși Matvejevič îl consideră magistrul său și al tuturor celor ce s-au simțit tentați de investigarea lumii mediteraneene. E de admirat atunci curajul nebun cu care s-a aventurat într-o nouă cercetare cu aspirații exhaustive, a aceleiași lumi. Cele ce l-au scos la țărniță și i-au asigurat succesul la care, poate, nici el nu se aștepta, au fost, cum ziceam, modul insolit și unghiurile neașteptate de abordare, amestecul de știință, erudiție, poezie, filozofie, artă literară și pasiune. Dar cu ce preț? *Să sparie gândul*: între prima și ultima pagină a *Breviarului mediteranean*, Predrag Matvejevič a concentrat în esențe tari, treizeci și trei de

ani de viață petrecută în călătorii, în lecturi, meditații, reflecții și visări.

În prefața acestei extraordinare cărți, Claudio Magris – cine altul? – avansează o sintagmă bizară: „o filologie a mării”. Ea e derivată dintr-o aserțiune a lui Matvejevič – „Filologia ne descoperă o parte a istoriei mării noastre” – iar bizazeria nu e decât aparentă. Justificarea ei stă, dincolo de formația lui Matvejevič, în prisma filologică – literară, lingvistică, etimologică – prin care sunt scrutate toate fenomenele specifice Mediteranei. E momentul aici să precizăm că *Breviar mediteranean* nu e un memorial de călătorie, ci o recoltă a tuturor călătoriilor sale reale sau virtuale, livrești, un enorm sac de voiaj pe care, într-un sfârșit, îl deșartă sub ochii uluiți ai cititorului. Într-un loc Matvejevič comentează termenii pe care vechii greci îi foloseau pentru a denumi călătoria: *periplous*, navigația, *anabasis*, călătoria pe uscat și *periegesis*, călătoria pe uscat și pe mare, dar și descrierea ei. *Breviar mediteranean* ar putea fi astfel citit și ca o concluzie a numeroase *peregesis*, uneori cu pasul, cămila sau măgarul, pe țărături sau dincolo de ele, cu veliere, șalupe și vapoare de-a lungul țărmurilor, în larg sau printre insule, cu forța gândului prin nenumărate biblioteci și „arhive pe care puțini le cunosc și aproape nimeni nu le cercetează.” Unicitatea cărții se impune încă înainte de lectură prin surpriza oferită în conținutul și modul de articulare al celor trei secțiuni în care e structurată. Autorul însuși ține să lămurească rațiunea soluției la care a recurs în sistematizarea profuziunii de material care amenința să-l copleșească, deturnându-i bunele intenții înspre un expozeu didactic și arid. Și o face nu într-un capitol liminar, cum se obișnuiește, ci undeva pe parcursul demersului său mereu fluent, lejer, aparent nesupus vreunei rigori, alunecând de la una la alta, în maniera „fiindcă veni vorba...”, ceea ce

contribuie semnificativ la puterea de seducție a întregului: „Materialul din acest periplu este împărțit în trei părți. În prima domină descrierile, în a doua imaginile, iar în cea de a treia termenii: *breviar*; *hărți*, *glosar* [s. aut.] Una și aceeași călătorie se desfășoară mai întâi prin locurile pe care le-am vizitat, apoi prin hărțile pe care le-am studiat și la urmă prin cărțile pe care le-am citit.”

Predrag Matvejevič scrie despre Mediterana cu pasiune și tandrețe, numind-o aproape tot timpul „marea noastră”, așa cum grecii antici, iar pe urmele lor, romanii și celelalte neamuri riverane o numeau. Născut la Mostar, pe Neretva, ale cărei ape l-au atras spre Mare, se consideră centraleuropean și e convins că influența Mediteranei dincolo de țarmuri s-a răsfrânt și asupra Europei Centrale. Ceea ce, mai curând decât o realitate, e o credință a sa, indusă de seducția pe care Mediterana o exercită asupra-i, cu popoarele, culturile, religiile ei, cu flora și fauna, cu meseriile și uneltele, cu vânturile, lumina, miresmele și duhorile ei, cu miturile și enigmaticele pe care încearcă să le dezlege, iar când nu poate, se dă bătut, căci „La unele întrebări se încumetă să răspundă doar șarlatanii.” Aspirația sa nu e atât să dezlege enigme, cât să extragă din lucruri, fenomene și întâmplări „anumite însemne ale memoriei și ale povestirii.”

Așa face în secțiunea *Hărți*, tranzitorie între *Breviar* și *Glosar*. „Spiritul marilor hărți, spune Matvejevič, este cosmopolit și ecumenic”, asemenea spiritului mediteranean, dar a rezuma istoria lor nu e deloc ușor, iar „Hărțile vechi nu ne pot descoperi fața Mediteranei, ci doar ridurile ei.” Ceea ce nu le face mai puțin seducătoare. Însemnările de călătorie, spune Matvejevič, stau la baza geografiei *y compris* a cartografiei, a științei și chiar a literaturii. Mai mult: pe marginea însemnărilor de călătorie au apărut comentarii, ele determinând, așadar, primele manifestări

ale criticii literare. În genul acesta primordial „își găseau loc și almanahurile, calendarele, gramaticile, zodiacurile, horoscoapele, tot ce este legat de călătorie și istorie. În această ordine a lucrurilor se situau și hărțile Mediteranei.” Prezența arabă în Mediterana a fost decisivă pentru evoluția cartografiei și Matvejevič notează nostalgic că, la vremea lor, hărțile arabe „erau cele mai frumoase de pe Mediterana.”

El vorbește despre hărți cu tandrețe și pasiune, apreciindu-le după aceleași criterii care se aplică și cărților: o hartă poate fi frumoasă și captivantă, ori săracă și superficială. În ciuda dificultăților pe care le cunoștea, el se încumetă să reconstituie un fel de istorie a lor, pornind, cum am văzut, încă de la arabii preislamici și de la greci, corăbieri „vocaționali”, cum ar veni, fără de care nu se poate imagina trecutul Mediteranei. Apoi romanii. Aceștia mai puțin navigatori, mai mult mărșăluitori. Au umplut arealul mediteranean, până departe, dincolo de țărături, spre Hiperborea, cu drumurile lor așternute cu lespezi. Hărțile lor erau mai curând itinerarii reduse la esențial: *itineraria adnotata* și *itineraria picta*. Nu doar cu pasiune, ci și cu voluptate, Matvejevič evocă toate tipurile de hărți ale lumii mediteraneene, pe care le-a descoperit în vechi biblioteci și arhive. De la globuri, planigloburi, portulane și hărți curente, ale căilor maritime, până la cele secrete, nelipsite în nici o vreme, de la cele specializate, geologice, botanice, cadastrale, sau ale pietrelor prețioase, până la *isolarii* – hărți ale insulelor. Există o bogată mitologie a insulelor mediterane, reale sau imaginare, utopice, din care s-a născut o veritabilă manie: insulomania. „Breviarul de față – mărturisește Matvejevič – își dorește să elibereze spiritul de diferitele boli ale Mediteranei, inclusiv de insulomanie, de care am suferit și mai sufăr încă din când în când.” Un adevărat poem s-ar putea configura doar din

enumerarea – cu comentariile autorului – a ceea ce considerau cei vechi important de semnalat în hărți: locuri rele, locuri de avarii, curenți prielnici sau perfizi, epave, dar și teatre antice, mănăstiri și, desigur, faruri, fiecare cu personalitatea și istoria lui, asemănătoare până la urmă, căci „Istoria farurilor este istoria nostalgiei și a singurătății.”

Mihai Ralea, puțin frecventat azi, ceea ce cred că e o eroare, a lansat o reflecție care a făcut carieră de aforism: „O hartă poate deveni un motiv de nostalgie, ca o femeie frumoasă și inaccesibilă.” Iată o opinie la care sunt sigur că și Matvejevič ar subscrie fără nici o ezitare. Fiindcă aceasta e ideea în care și-a scris întreg eseul despre hărți, dar care, la urma urmelor, însuflețește de la un capăt la altul tot *Breviarul* său. Dar la astfel de însușiri, care să facă hărțile seducătoare și de trebuință tuturor, nu se poate ajunge decât atunci când un mereu activ sentiment de răspundere îi animă pe cei care le concep. O morală veche și iute însușită deopotrivă de cartografi și navigatori este aceea că orice eroare se plătește scump: „Greșelile cartografilor erau același lucru cu înșelătoria – ele îi induceau în eroare pe timonieri, scufundau corăbiile, falsificau descoperirile din Mediterana și din oceane.” Istoria hărților, despre care Matvejevič zice că nu e ușor de povestit, are și părțile ei tenebroase, acelea ale hărților criminale, deliberat false. Asupra lor el nu insistă. Pentru acest savant literat, în care șoarecele de bibliotecă și arhivă face casă bună cu *homo viator*, hărțile rămân, dincolo de utilitatea lor, o perpetuă sursă de meditație și de nostalgică delectare, așa cum erau și pentru cei de pe timpuri când, creații artizanale fiind, țineau de tărâmul artelor, impunând venerație și respect. „Căpitani de curse lungi din Italia și Dalmația – scrie Matvejevič și parcă-l vedem cu privirea pierdută peste întinderea mării – providorii venețieni din insule, patricienii din diferite colțuri

ale Mediteranei agățau în casele lor hărți înrămate pe locuri de cinste – alături de crucifix, de *ex voto* sau de portrete de familie, în cinstea mării și întru mândria navigatorilor.” Obicei frumos, care, adoptat și de sedentarii bântuiți de chemarea depărtărilor, ar putea deveni consolator.

În prima secțiune, *Breviar*, informația, descrierea și comentariul fuzionează în secvențe, ca și în *Glosar* de altfel, unde interpretarea filologică, pornind de la scrierile antichității până la contemporanii D.H.Lawrence, Huxley, Durrell, Babits, Bahr, Camus, Kundera, e predominantă, titluri din *Breviar* regăsindu-se în lumină filologică în *Glosar*. Aproape fiecare din aceste secvențe o încheie de obicei cu o reflecție concluzivă: „Pe Mediterana, spiritul îmbătrânește mai încet decât trupul”; „Euxinul este totuși inseparabil de Mediterana, strâmtoarea Bosforului n-a reușit să le separe de tot”; „Cu cât știm mai multe despre marea noastră, cu atât o privim mai puțin de unii singuri”; „Istoria farurilor este istoria nostalgiei și a singurătății”; „Atlanticul este marea depărtărilor. Mediterana este marea vecinătății, iar Adriatica este marea apropierii. Astfel se și deosebesc porturile lor.” Matvejevič nu-și uită nici o clipă obârșia: predilecția sa pentru Adriatica și litoralul dalmațian e irezistibilă. Fără părtiniri local-patriotice totuși, ceea ce e vizibil mai ales în modul corect în care comentează prezența și aportul feluritelor neamuri la spiritul mediteranean. Fie că e vorba de iberici sau balcanici (inclusiv vlahi, români, aromâni), de evrei sau greci, de provensali sau magrebieni, tonul său atestă implicarea afectivă, respectul pentru toate culturile și tradițiile, în absența oricărui *parti-pris* și cu evidentă preocupare pentru pregnanța expresiei. Exemplare mi se par, pentru stilul întregii cărți, cele câteva rânduri esențializate poematice prin care-i evocă pe beduini, considerați și ei printre vechile neamuri

aflăte în simbioză mediteraneană: „Nu am reușit să-i cunosc prea bine. Încotro mergeau și de ce? Nu știam dacă se duceau sau se întorceau, dacă aparțineau vreunei nații, dacă o căutau, dacă aveau nevoie de ea [...] Granițele lor sunt orizonturile, nu au nici regi, nici steaguri. Limba pe care o vorbesc aparține diferitelor limbi din jur, dar este totuși a lor [...] Se pare că nu fac deosebire între început și sfârșit. Oazele sunt porturile lor, caravanele le sunt echipajele. Se orientează după stele ca și marinarii. Dunele sunt pentru ei valurile, uneori blânde, alteori furtunoase. Vânturile din deșert sunt la fel de puternice ca și cele din largul mării. Noaptea pe nisipurile africane sunt reci și enigmatice ca și cele pe apele Mediteranei.”

Uimitoare în *Breviar mediteranean* este vocația enciclopedică a autorului care reușește performanța de a resuscita o lume în toată diversitatea ei, păstrându-i în același timp spiritul inefabil care-i conferă unicitate. „Mediterana, spune la un moment dat Matvejevič, se poate compara cu un burete mare, îmbibat cu toate cunoștințele și priceperile.” Cu un asemenea burete poate fi comparată și cartea sa, acest produs fabulos al unei extraordinare aventuri. O aventură fascinantă, de vreme ce l-a ținut captiv trei decenii. Răstimp în care, în răspăr cu nostalgia care-i infuzează paginile, nu poate ignora că se află la începutul unui nou mileniu, când constatarea care i se impune este aceea că, vai, nici Mediterana nu mai e ce a fost. Apartenența sa la prezent e sesizabilă mai ales înspre finalul cărții, înainte de acea *Tabula gratulatoria* de rigoare în orice lucrare de asemenea anvergură, când trece în revistă principalele idei care s-au vehiculat pe la toate reuniunile științifice pe teme mediteraneene la care a participat de-a lungul anilor și cu care este sau nu de acord. Aici își exprimă explicit, deși printr-o întrebare retorică, opinia marcată de scepticism

asupra Mediteranei ca unitate distinctă, cu specificitatea ei, în perspectiva inerentei globalizării: „Nemulțumirea este poate [azi – nota R.C.] singura trăsătură comună a locuitorilor mării noastre.” Și, mai departe: „Imaginea Mediteranei la începutul noului mileniu nu inspiră încredere. Țărutul de nord rămâne în urma Europei, iar cel sudic în urma celui de nord. Întregul bazin mediteranean își caută locul care i se cuvine și pe care crede că-l merită. Se poate oare considera acest spațiu *un întreg* (s. aut.), în ciuda deosebirilor care îl divizează și a conflictelor care îl macină?”

La șaizeci de ani după lucrarea de referință a magistrului său Fernand Braudel și întemeiat pe viziunea „timpilor istorici” consacrată de acesta, Predrag Matvejevič, soarece de bibliotecă și arhive și, deopotrivă, călător infatigabil, erudit sensibil și expresiv, oferă o nouă imagine a Mediteranei, plină de viață și culoare, dar, în egală măsură, și de nostalgii insidioase, refractare la orice tentativă a autorului de a le disimula. *Breviar mediteranean* va rămâne o nouă operă de referință în domeniu, al cărei șarm stă atât în alura ei interdisciplinară, cât și în accesibilitatea și caracterul ei delectabil. Calități păstrate, din fericire, și în traducerea lui Steva Perinaț care, în pofida câtorva mici rateuri în dibuirea pluralelor unor cuvinte mai viclene, rămâne absolut remarcabil în acest demers, fără îndoială dificil.

Predrag Matvejevič, *Breviar mediteranean*. Traducere din limba croată de Steva Perinaț. Timișoara. Ed. Bastion, 2010.

CĂLĂTORIA CA DESTIN

Claudio Magris nu crede în utilitatea prefetelor, ba chiar le suspectează de supralicitare sau de disimulare a debilității cărților pe care le prezintă. Și totuși, el însuși își prefățează volumul *Călătorie nesfârșită*. Atâta doar că ceea ce propune aici ca *Prefață* este, de fapt, un amplu eseu despre călătorie, văzută ca un *status viatoris*, o condiție existențială careia nu-i poate pune capăt decât moartea. Călătoria fiind concepută aici în primul rând „la propriu”, dar mai apoi și ca virtualitate în cele mai diferite ipostaze. De aici și ideea cu care debutează acest excepțional eseu: „A călători nu pentru a ajunge, ci pentru a călători, pentru a ajunge cât mai târziu posibil, pentru a nu ajunge, dacă se poate, niciodată.” Cu frecvente și erudite referiri la autori dintre cei mai diverși din literaturile lumii, Magris privește călătoria din varii unghiuri, și ca stare, și ca act, deosebind în cele din urmă două modalități existențiale, metafizice ale ei: călătoria „circulară, tradițională, clasică, oedipiană, conservatoare a lui Joyce, al cărui Ulise se întoarce acasă”, și cealaltă, rectilinie, nietzscheană „a personajelor lui Musil, o călătorie ce merge mereu înainte, către un infinit negativ, precum o linie ce avansează nesigură spre nimic.” Ținând seama de puternicul său sentiment de apartenență triestină, la aria de interferență italo-mitteleuropeană, ca și de recurențele, irezistibilele referiri, oriunde s-ar afla, la această

lume familiară, cred că nu greșim dacă situăm călătoriile lui Claudio Magris în categoria celor tradiționale, ale eternei reînțoarceri. Fiind ele și implicit inițiatice, el revine de fiecare dată *acasă* cu un plus de sagacitate. Iar una dintre revelațiile pe care ele i le-au prilejuit a fost aceea că o călătorie poate fi și o lecție a smereniei, adică a corectei percepții a locului pe care îl ocupi în raport cu lumea și cu transcendentul: „În călătorie, necunoscuți printre necunoscuți, învățăm cu pregnanță să fim Nimeni, înțelegem la modul concret că suntem Nimeni. Tocmai aceasta ne permite [...] să spunem pe urmele lui Don Quijote: aici știu cine sunt.”

Poate nu întâmplător această carte, – care este o colecție de revelatoare reflexe, însoțite de reflecțiile aferente ale unor călătorii mai mult sau mai puțin exotice – se deschide tocmai cu o secvență din *La Mancha*, pe urmele lui Don Quijote. Cine se așteaptă însă la un jurnal de voiaj, cu o fidelă consemnare factologică a itinerarelor zilnice, va fi dezamăgit. Claudio Magris adună aici articole scrise între 1981 și 2003, a căror caleidoscopică succesiune de informații insolite este echilibrată de bogăția și, de cele mai multe ori, originalitatea comentariului. De obicei, punctul de plecare este o întâmplare trăită, un umil detaliu observat sau o mică scenă văzută undeva. Ele declanșează reflecția estetică, morală civică, aproape de fiecare dată surprinzătoare prin spontaneitate, precum, să zicem, cea de la Turnul Londrei: „Istoria este un abator și în orice excursie turistică sau călătorie instructivă în locurile bogate în istorie, intră grosolana și cruda vulgaritate a celor ce se bucură de suferința altora ca de un spectacol.” Ușor vetust, s-ar putea spune, în vremurile acestea, când violența a devenit de mult un ingredient comun al fiecărei

zile. Într-adevăr, Claudio Magris nu ține seama de „trendul” vremii și în toate raportările sale rămâne fidel reperelor axiologice tradiționale. Astfel, bunăoară, el cunoaște încă voluptatea discretă, intimă, de a contempla, de a savura, de a intra în rezonanță cu peisajul. Bagatelizat, acesta, și golit de sens în viitura postmodernistă, Magris îl reabilitează, extinzându-i considerabil aria conceptuală și semnificațiile. Pentru el, peisajul „este stratificare de pământ și istorie. Nu doar natură și arhitectură, golfuri, păduri și case, cărări de iarbă și de piatră, ci mai ales societate, persoane, gesturi, obiceiuri și prejudecăți, pasiuni, hrană, steaguri, credințe.” Mercedes Monmany, eseistă și critic literar, încă necunoscută nouă, propune inventarea unei noi materii de studiu: peisajul comparat. Magris subscrie, pentru că ideea e în acord cu viziunea lui: lumea e un conglomerat de peisaje, fiecare cu specificitatea și potențialul său de stimulare afectivă, reflexivă, asociativă. O piață din Wrocław își repercutează mesajul și semnificațiile peste mări și țări: „Această piață cu primăria sa gotică, se regăsește în toată Europa Centrală, de la Marea Baltică până în Transilvania: amprenta familiară a unei culturi ce a conferit o anumită unitate multiplului mozaic de popoare și civilizații, ca altădată apeductele romane.”

Nu locurile comune și drumurile bătute de turismul consumerist îl atrag pe Claudio Magris, ci, dimpotrivă, locurile necercetate, aparent obscure, aflate în afara marilor artere, dar care își au viața lor cu nimic mai puțin autentică în sacralitatea ei. și Căci sacrul, în viziunea lui Magris, „este respectul religios pentru toată creația în fiecare moment al ei, pentru toată existența – pentru fiecare casă în care se nasc și trăiesc oameni, pentru fiecare bob de grâu care moare renaște.” Unele dintre drumurile sale sunt determinate de invitații la

conferințe, simpozioane, lecturi publice. Acceptate ca obligații sociale, nu le agreează în mod deosebit și nu insistă asupra lor: „Lecturi, discuții, dialoguri cu public [...] este un rit stânenitor, o ceremonie care, precum multe uzanțe sociale, nu are o justificare în sine, dar la care trebuie să iei parte pentru a nu rămâne exclus de la liturghie.” Între a fi om de lume și a fi călător smerit, animat de curiozități atipice, acceptă rezervat prima ipostază, dar o preferă și o cultivă pe a doua. O predilecție deosebită are astfel pentru populațiile minoritare, practic uitate sau neștiute, care își au însă cultura, tradițiile și orgoliul lor identitar. Articole nu doar descriptive, ci riguros documentate, analitice, însoțite de reflecții și comentarii pertinente, sunt dedicate *bisiacilor* de pe valea râului Isonzo, dintr-un areal cunoscut ca Bisiacaria, – sau *sorabilor*, trăitori în aria de interferență germano-polono-cehă, având centrul la Bautzen, „unul dintre multele bastioane ale civilizației germane care se întâlnesc, severe și melancolice precum un imn luteran, în cele mai diferite țări ale Europei Central-Orientale, în teritoriul extrem de întins de întâlnire-înfruntare între germani și slavi.” Un capitol, susținut de un foarte corect excurs istoric întemeiat și pe surse academice românești, îi scoate în lumină pe *cicii* sau *ciribirii* din Istria, pe istroromâni, cu alte cuvinte, printre care călătorul Magris zăbovește cu respect și evidentă plăcere: „Pentru acești oameni dezinvolți și liberi, identitatea istroromână nu este o obsesie viscerală, o puritate care trebuie păzită de orice contact, ci o bogăție în plus, care coexistă senin cu Italia și apartenența la Croația. Așa ar trebui să fie identitatea de frontieră, o îmbogățire a persoanei, dar de multe ori frontiera este cea care, dimpotrivă, acutizează închiderile, diviziunile, ura.”

Frontierele, – iată un alt subiect preocupant pentru

Claudio Magris și nici nu putea fi altfel pentru un călător care și-a asumat convingerea dantescă după care „patria noastră este lumea, așa cum marea este pentru pești.” Pentru călător, frontierele – inclusiv cele „lingvistice, sociale, culturale, psihologice” – sunt realități ineluctabile, care, în percepția lui Magris, sunt „flexibile, provizorii și trecătoare, precum corpul uman, și de aceea demne de a fi iubite; muritoare, în sensul de supuse morții, *precum călătorii* (s. R.C.), nu prilej și cauză a morții, cum au fost și sunt de atâtea ori.” Dar reflecțiile pe tema frontierelor atrag după ele problematica identităților (trans) frontaliere. Și unde este această problematică mai acută, mai dramatică și totodată mai generoasă în perspective, chiar dacă deocamdată doar virtuale, dacă nu în Europa Centrală? Care este, de fapt, prin excelență tărâmul identităților interetnice și transfrontaliere.

Claudio Magris a cutreierat lumea-n lung și-n lat, din Norvegia în Tasmania, din Canare până-n China. Pretutindeni îl neliniștește și îl irită „absurditatea particularismelor duse la extrem”, dar nicăieri mai mult ca în Mitteleuropa. De aceea, prin necesara selecție prealabilă, centrul de greutate al cărții s-a configurat din călătoriile recurente în această lume familiară, unde se simte mai acasă ca oriunde. Și, mai mult decât în alte părți, pare a căuta și a regăsi acea „familiaritate a cotidianului”, care „face să fie încântătoare trecerea timpului, privitul, plimbarea, arta de a construi, lecturile, șederea la masă printre chipurile dragi, discuțiile, întâlnirile, iubirea, prietenia.” Dar în aceeași măsură atenția îi este acaparată aici de vuietul surd, subteran, care răzbește în răstimpuri, inflammat de încă nestinsele, stupidele intoleranțe și naționalisme balcanice sau panonice, sud- sau nord-dunărene. Povestea e veche – „consecințele trecutului sunt persistente” – și, pe urmele

lui Musil, Magris și-o reamintește: „[...] în perioada apusă a Imperiului Habsburgic era necesară o știință complicată și inițiativă pentru a distinge instituțiile și autoritățile care trebuiau să fie definite imperial-regale de cele ce trebuiau numite imperiale și regale [k.k. sau k.u.k. – nota R.C.] O greșeală era periculoasă, consecințele puteau fi dezastruoase.” În articolul *O cratimă fatală*, scris în 1990, Magris constată că asemenea tip de greșeală, o hotărâre intempestivă, o decizie pripită, poate fi încă și azi la fel de dezastruoasă: Ceho-Slovacia sau Cehoslovacia? Între timp, prin caracterul temperat și rezonabil al celor două națiuni, disensiunea s-a rezolvat amiabil: Cehia și Slovacia. Totuși, disensiuni încă persistă și ele continuă să-l preocupe pe acest călător sensibil și la zgometele subterane. „Mitteleuropa – scrie el – este, în esență, rezultatul întâlnirii dintre civilizația germană, care a dat o anumită unitate de bază mozaicului său eterogen, și civilizația slavă, care a îmbogățit-o pe cea germană cu finețea himerică și fabuloasă pe care Praga o arată în turnurile și podurile sale.” E curios că Magris eludează aici aportul substanțial al civilizației iudaice, căreia, în alte articole, îi acordă importanța cuvenită. Oricum, în acest melanj își are sursa „prezența vie și presantă a memoriei seculare, tipică pentru Mitteleuropa” sau „incapacitatea dureroasă și feroce de a uita.” În 1990, când Magris avea motive întemeiate de îngrijorare, Europa Centrală, scăpată din totalitarism, risca „să cadă pradă unor sfâșieri etnice devastatoare, unor vechi suferințe care încă mai dor și pe care le credeam îngropate pentru totdeauna.” Încă dor și azi. Dar între timp lucrurile s-au mai așezat, accesul în U.E. obligând la o anumită ținută, chiar dacă năravurile tribale sunt încă latente – *la noblesee oblige...* Avem azi motive de a spera, cum în cele din urmă și călătorul Magris, că Europa Centrală „va trebui să fie, în varietatea sa, o

---

civilizație într-un anumit fel unitară, nu un arhipelag furibund de națiuni și etnii obsedate de propria particularitate.”

Călătorie nesfârșită este o carte nu doar interesantă și agreabilă, ci și generatoare de îngândurări. Calități care rămân intacte și în versiunea românească, grație traducerii elegante și limpezi a Afroditei Carmen Cionchin.

Claudio Magris, *Călătorie nesfârșită*. Traducere din limba italiană Afrodita Carmen Cionchin. București. RAO. 2010

Orizont, nr. 12/2010

O ROMÂNIE EXOTICĂ

Publicat în noua colecție, „Vintage”, a editurii Humanitas, volumul *Călătorie în România* de Sir Sacheverell Sitwell, apărut la Londra în 1938, are pentru noi efectul unei oglinzi retrovizoare: ia te uită de unde venim, ce am fost și unde am ajuns! Sentimentele care însoțesc această revelație pot fi, desigur, diferite, ca în fața paharului pe jumătate plin/gol. La vremea aceea însă, Sir Sacheverell Sitwell aprecia cu precădere jumătatea plină. Era în 1937, avea 40 de ani, era plin de avânt și energie, interesat de priveliștile lumii prinsese gustul călătoriilor, se bucura deja de o reductibilă notorietate de autor, era cultivat, umblat, dispunea de un vast sistem referențial, avea umor și un optimism robust, care îl predispunea uneori la ușoare exaltări idealizante. După ce văzuse de acum o bună parte a lumii, ajunge și în România la sugestia și invitația prietesei Anne-Marie Calimachi și se bucură tot timpul de statutul de călător-oaspete, cu toate facilitățile asigurate.

Drumul cu mașina de la Londra până în România dura pe vremea aceea 7-8 zile și Sir Sitwell îl parcurge cu sentimentul că se îndreaptă spre capătul Europei. Asta deoarece nu accepta ideea că Rusia ar face parte din Europa: „Majoritatea oamenilor sunt mulțumiți să știe că Europa sfârșește la Nistru și la Marea Neagră. Astfel România e la capătul Europei.” În viziunea sa, așadar, o țară exotică. Cu atât mai mult cu cât, pentru a-și

prezerva prospețimea și autenticitatea impresiilor, refuză să se documenteze în prealabil. „Nu aveam nici cea mai vagă idee despre ce mă așteaptă”, mărturisește el. Știa însă foarte bine ce îl interesează. În 1937, România, îmbelșugată și prosperă, se afla în plină ebuliție economică, dar, pe de altă parte, și într-o efervescență politică tot mai toxică. Pe Sir Sitwell aspectele economice nu-l preocupă decât tangențial, iar cele politice deloc. În cartea pe care o proiectează își propune să se intereseze doar „de oamenii care trăiesc în țara aceasta și de trecutul lor așa cum este exprimat prin clădiri și opere de artă.” Singurele reflecții cu caracter oarecum politic pe care și le îngăduie totuși sunt cele privitoare la Casa Regală: în viziunea sa „coeziunea și armonizarea” României din ultimii șaptezeci de ani se datorează „familiei domnitoare”, România Mare este opera regelui Ferdinand, iar prosperitatea din momentul vizitei sale este rezultatul „domniei înțelepte” a lui Carol al II-lea. Opinii juste, în care se poate percepe însă și o anumită doză de curtoazie consecutivă audiențelor pe care i le-au acordat regele, la București, și regina Maria, la trecerea lui prin Bran. În rest, toate impresiile sale sunt spontane, evident sincere și de o anumită ingenuitate surprinzătoare la un călător versat.

Ceea ce îl uimește poate în primul rând sunt resursele și nivelul de trai: România e o țară în care se poate cultiva orice, hrana e din belșug, iar „viața e mai ieftină decât oriunde altundeva în Europa”. Ca un călător care a văzut și cunoaște multe, propensiunea sa de a compara ceea ce vede aici cu ce a văzut prin alte părți e irezistibilă și rămâne o caracteristică a însemnărilor sale, iar comparațiile sunt de cele mai multe ori în favoarea României. Constatând, bunăoară, contradicțiile care o definesc, „profunde și fabuloase”, i se impune comparația cu Spania. Urmată însă imediat de precizarea că „în România

nu există acea nefericire subiacentă, acea melancolie mută ce are un caracter endemic în viața spaniolilor.” Românii, cărora le remarcă preeminența latină, au înfățișarea „civilizată sau uneori supercivilizată” a spaniolilor sau italienilor. Scara impunătoare de la mănăstirea Hurezi îi amintește „întrucâtva” de cea a Universității din Valladolid, iar turnurile de la intrare îi sugerează comparația cu elementele italienești care apar pe neașteptate în zidurile Kremlinului. În culele oltenești vede, în schimb, corespondente ale turnurilor de hotar din Țările de Jos. Îl amuză camilafca maicilor, „o pălărie mică, neagră și rotundă, cu un șarm unic și foarte atrăgătoare”, care îi amintește de „pălăriile tinerilor filfizoni” din tablourile lui Carpaccio. Cofetăria Kalimzakis din Sinaia nu e cu nimic mai prejos de cofetăriile Gerbaud din Budapesta, Zauner din Ischl sau Hanselmann din St. Moritz, după cum, ajuns la București, găsește Capșa „aproape fără egal în Europa”. La Brașov, s-ar putea crede la Graz, Klagenfurt sau Linz. La Curtea de Argeș îl îndispune catedrala care i se pare sub toate aspectele „lucrul cel mai nereușit din România”, iar Câmpulung Muscel este un oraș a cărui urâțenie e înviorată doar de frumusețea costumelor populare.

De o atenție specială se bucură Bucureștiul, despre care precizează încă de la început că, exceptând câteva magazine de modă, n-are nimic de a face cu Parisul. Contrastele se impun și aici din prima clipă ca o caracteristică a locului și sunt explicate, pe de o parte, prin „fondul oriental sau chiar bizantin al capitalei”, iar pe de alta prin faptul că mult timp „Moda și luxul erau franțuzești, muzica balurilor venea de la Viena, iar extravaganța și risipa erau rusești.” Monumentele Bucureștiului sunt puține – Colțea, Stavropoleos, Antim, Văcărești – și deja sufocate de construcțiile contemporane. Interesante sunt

considerațiile sale asupra muzicii pe care o aude pretutindeni în numeroasele grădini de vară și cârciumi: „Sunt cântecele populare ale unui mare oraș și nu au nimic din Moldova sau Valahia. Nu e muzică țărănească, e muzică de cârciumă și de grădină.” Pe care, *mutatis mutandis*, o compară cu fado-ul portughez. Dar orchestrele țigănești i se par lipsite încă de rafinamentul cerut de restaurantele unei mari capitale.

Țigani, de altfel, îl preocupă în mod deosebit și consideră că merită să traversezi Europa ca să-i întâlnești. Îi ies în cale peste tot în drumul său, iar el îi observă cu interesul suscitată de populațiile exotice și îi descrie succint și fără ambiguități de complezență: „[...] bărbații se purtau cu toată obrăznicia și șiretenia care îi caracterizează. Ciocăneau în geamurile automobilului sau își vârău mâinile înăuntru cerșind bani. Luau atitudini insolente când erau fotografiați și apoi cerșeau din nou [...] Par să fie păstorii bârboși sau regii-păstori din Vechiul Testament [...] Sunt hoți și mincinoși, cu chipurile lor de sihaștri căzuți în păcat [iar] instinctul de distrugere răutăcioasă nu-i lasă în pace.” Dar, constată el ușor surprins, cu toate astea, România poate pretinde că e țara cea mai primitoare pentru țigani și are „o atitudine cu totul binevoitoare față de ei.” Un interes la fel de susținut manifestă Sir Sitwell și față de secta scopiților din București și Galați. Stă de vorbă cu ei, le vizitează cartierele, se minunează consternat de cutumele și rigorile străinii ale comunității lor și îi părăsește cu convingerea că i-a văzut „pe cei mai ciudați indivizi care trăiesc în Europa”.

Chiar dacă drumurile sunt „cele mai cumplite din Europa”, Sir Sitwell se simte bine în România și continuă să raporteze totul la Europa. Mizeria drumurilor este compensată prin bucătăria națională care „este cea mai bună din Europa.” Îl încântă covoarele oltenești și costumele „extraordinare” pe

care le vede pe unde trece, dar și în vechile portrete de familie din casele unde e invitat. În general, arta populară se bucură de superlativul sale, fiind și ea „cea mai splendidă și strălucitoare din Europa”. *Încântător* e cuvântul care revine cel mai des în relatările călătorului englez, fapt evident mai ales când ajunge la mănăstirile din Bucovina, unde întreaga regiune e percepută ca una cu totul aparte: „E un ținut pastoral ideal, nu prea vast ca peisaj, care pare să fie la adăpost cel puțin de marile probleme psihologice stârnite de câmpia rusă.” Cum s-a putut vedea și din citatele de până acum, Sir Sitwell are un dinte împotriva rușilor, cu „incapacitatea [lor] fatală și eternă [...] de a atinge ordinea și stabilitatea, atât în arhitectură, cât și în arta guvernării.” Dar aluzia de mai sus la câmpia rusă se referă la Basarabia, care i-a displicut cu totul, „cu monotonia ei fără sfârșit ce trece peste Nistru până în Rusia, cu orașele sărăcicioase și urâte, ca Hotin sau chiar Chișinău”, unde „o mizerie incredibilă e regula locului”. Ceea ce nu-i inhibă nici aici călătorului oripilat raportările la Europa și la arta ei: Hotinul este orașul cel mai mohorât și mai deprimant din toată Europa, având „o fantastică subtilitate a ororii”, cum numai griurile și alburile lui Utrillo pot sugera.

Lucrul cu amploare de fenomen care nu încetează să-l uimească este complexitatea demografică a României, unde mici grupuri obscure de populație și minorități bine conturate, cu identitate istorică clară, conviețuiesc cu românii, fără aspirații de asimilare și fără a produce turbulențe interetnice. Explicația o află în faptul că „România este țara în care minoritățile sunt tratate cu cel mai mare respect și li se acordă toate libertățile cu putință.” Alături de această calitate văzută ca o performanță demnă de a fi și ea raportată la Europa, cel mai important lucru pentru România, dar și pentru lume, i se pare a fi păstrarea

caracterului autentic: „România e încă nealterată.” Fenomenul, care era rar încă de pe atunci, este datorat, după călătorul englez, universului rural. Față de țărănime Sir Sitwell are o stimă și o admirație fără rezerve: „Puține la număr sunt țările care se pot mândri cu o populație rurală de o calitate atât de excepțională ca România. Aici se află adevărata bogăție a României, deoarece îi reprezintă viitorul.” Un punct de vedere întru totul plauzibil la data aceea, dar pe care, din păcate, l-a infirmat ireversibil viitura comunistă instalată peste câțiva ani, cu efecte dezastruoase și definitive (și) asupra țărânimii.

Interesul acestei cărți din altă vreme este sporit și de ilustrații – excepționale fotografii de epocă, preluate din ediția princeps – precum și din prefața substanțială a doamnei Maria Berza, care semnează și traducerea.

Sir Sacheverell Sitwell, *Călătorie în România*. Traducere, cuvânt înainte și note de Maria Berza. Fotografii de A. Costa, Richard Wyndham și alții. București. Humanitas [Vintage], 2011.

CĂLĂTORI FĂRĂ DE-ARGINȚI

A călători înainte de 1990, mai ales din vocație, din pasiune, pe rute și cu țeluri îndepărtate, era o performanță care echivala cu o victorie personală împotriva unui regim opresiv, manifestat, printre altele, și printr-o birocrăție ce friza absurdul. Trebuia depășit întâi obstacolul absolut redutabil al obținerii pașaportului și a vizelor. Toți cei care au trecut prin asta, indiferent în ce scop au călătorit, își amintesc cu oroare de orele și chiar zilele petrecute la cozile bestiale de „La Pașapoarte”, de fapt o secție a Securității, care a funcționat ani de zile numai în București, pe strada Nicolae Iorga. Se ajunsese ca până și numele străzii să provoace un frison retractil. Presupunând că ieșeai victorios din acea bolgie, urma bătălia pentru obținerea permisiunii de a avea asupra-ți, la drum, niște bani. Foarte grea probă și asta, astfel încât cei mai temerari riscau să scoată ilicit câte o sumă, oricum modică, ascunsă te miri pe unde, până și în chiloți. Cel care reușea în cele din urmă să iasă, fie și în aceste condiții, poate fi socotit, pe drept cuvânt, călătorul fără de arginți. Au apărut numeroase cărți-document despre asemenea experiențe, cele mai recente fiind cele ale Micaelei Ghițescu (*Între uitare și memorie*, Humanitas, 2012) și Ion Ianoși (*Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Polirom, 2012), unde pot fi regăsite toate mizeriile, umilințele, spaimile care însoțeau fiecare tentativă de „a ieși”, de a te simți liber

măcar pentru un timp, chiar și împușcând francul, doar să poți umbla unde vrei, când vrei, lăsându-te în voia drumului. Erau și sunt acestea niște idealuri spre care numai călătorii din vocație aspiră. Adică niște oameni care nu călătoresc prin agenții de turism, nici ca mesageri sau diplomați culturali, ci ca urmare a unei irezistibile chemări a depărtărilor și, poate, cu unicul scop de a aduna nostalgii albe pentru zile negre. De aceea, când își relatează experiența călătoriei, ei reușesc să transmită imaginea autentică a locurilor străbătute, cu viața lor văzută de la firul ierbii, cu oamenii lor vii, cu înfățișarea, cu ochii și, dacă se poate, cu gândurile și îngândurările lor prezente. Căci turistul e animat de val, de *trend*, el umblă doar pe drumurile bătute, consacrate de industria turismului, are ambiția să vadă tot, cu predilecție pentru rețeaua comercială, și să colecționeze suveniruri. Pe când călătorul – și întotdeauna cel fără de-arginți – e ghidat de o necesitate interioară pe itinerariile propriei sale geografii afective, pe drumuri insolite, fără notorietate, resemnat de la început să rețină, prin selecție, doar esențialul și să colecționeze nu suveniruri, ci nostalgii.

Însemnările care urmează au fost scrise în anul 1980, când asemenea adevăruri nu se puteau spune, și au apărut în revista „Transilvania” din Sibiu, sub impresia unor cărți singulare în contextul de atunci. Autorii lor, călători fără de-arginți, și-au urmat fără complexe și în ciuda condițiilor austere, dorul de ducă spre alte zări.

Un astfel de călător înnăscut e Radu Tudoran, iar masivul și substanțialul său volum, *La nord de noi înșine*, e un prilej de subtile bucurii, satisfacții și nostalgii în primul rând pentru cei ce n-au șansa călătoriilor independente, pe itinerarii personale. Revelația condiției sale de călător – pe care, se pare, până acum abia a intuit-o, fără a fi găsit și cuvântul care s-o numească

– Radu Tudoran o are în metrourul din Leningrad, într-o scenă a cărei relatare devine memorabilă și caracterizantă pentru spiritul întregii cărți. E vorba de o tânără pereche: „Trecuse de mult stația unde ar fi trebuit să mă părăsească, m-au dus până la capăt și, după ce au aflat de unde vin, unde mă duc (se ducea la Capul Nord! – nota RC), ce fac în viață, ce caut în țara lor și în țările celelalte, el a spus între întrebare și afirmație: – Sunteți turist?! M-am scuturat, silindu-mă să-mi ascund indispoziția. Dar tânăra femeie a observat probabil o schimbare pe fața mea și atunci s-a adresat soțului, spunându-i ceva în rusește. A urmat o convorbire între ei, câteva replici, erau puțin încruntați, până ce el s-a luminat și mi-a tălmăcit părerea nevastei: – Soția mea spune că sunteți un călător! – Exact! i-am răspuns, surprins că o tânără femeie necunoscută, de la Leningrad, mă definise cum eu nu izbutisem niciodată. Deși foloseam adesea cuvântul, nu fusesem capabil să-i descopăr singur acel sens al lui care era paralel cu aspirațiile mele.”

Ținta călătoriei este, așadar, Capul Nord, un punct limită, marcat de un obelisc deasupra oceanului, obiectiv fascinant din geografia afectivă a călătorului. Radu Tudoran îl atinge pe un itinerariu mai puțin frecventat, lung și riscant, străbătând Uniunea Sovietică, [bogată în imprevizibile interdicții și lipsită de indicatoare rutiere – adaos 2013], apoi Finlanda, iar la întoarcere, Norvegia, Suedia, Danemarca, spre patrie. Călătorul e solitar, doar el și mașina lui, vechi și încercat tovarăș de drum, iar starea sa de spirit oscilează între vaste nostalgii și obscure neliniști, a căror frecvență crește pe măsura apropierii de tărâmurile hiperboreene, spre a se diminua în a doua parte a drumului, care e străbătută cu fața spre miazăzi: „Rămas singur, m-am concentrat asupra poziției mele în lume și am înțeles că începusem, într-o realitate indubitabilă, marșul lung la nord de

mine însumi, și că o parte din ființa mea, ruptă în două, rămânea în urmă, de unde avea să mă cheme întruna.”

O astfel de călătorie nu poate fi în cele din urmă decât o explorare a unor stări de spirit insolite, generate de pământuri necunoscute, de oamenii, de apele, de priveliștile și, nu în ultimul rând, de miresmele și lumina lor. Asociațiile călătorului sunt spontane și abundente, memorări, reflecții și comparații neașteptate cu momente ale altor călătorii, trecute, scot brusc cititorul din itinerariul prezent, evitând astfel o eventuală monotonie a relatării. Observația e concentrată aproape exclusiv asupra cotidianului, impresiile fiind analizate cu conștiința că fiecare detaliu sau întâmplare își are semnificația sa de-a lungul unui astfel de drum. Până și amănuntul banal se dovedește aici doar în aparență banal, aflându-și locul și justificarea în suita neprevăzutei întâmplări cotidiene: „Se făcuse ora unsprezece și era cald ca vara. Mi-am scos pulovărul și am pus în lada mașinii credincioasa mea haină de călătorie. O fi banal să spun și asta, așa e, dar nu pentru mine și eu sunt povestitorul.” Privirea călătorului singuratic e selectivă, formată pentru a sesiza esențialul, de o mare acuitate: pe plaja de la Grene, printre toți turiștii care se bălăcesc nepăsători, el, călătorul, e singurul care vede valul acela prelung, tulburător, mai înalt decât celelalte – hotarul dintre cele două mări nordice. Un ren ieșit în șoseaua care străbate pădurile nesfârșite ale Finlandei sau o fată blondă, pedalând prin ploaie, întrezărită din goana mașinii pe șoseaua pustie a Moscovei, sunt alt gen de detalii care vin să umple pagina cu o inefabilă lumină, rămânând apoi în colecția de nostalgii a călătorului și a cititorului deopotrivă. „Scopul meu – mărturisește scriitorul – este să comunic unor oameni, cei care îmi citesc cartea, ce am aflat despre alți oameni, pe care nu oricine are ocazia să-i vadă și nu oricine are răbdarea

să-i înțeleagă. În o astfel de lumină, drumul meu poate fi numit explorare.” Radu Tudoran nu numai că și-a atins scopul, dar a reușit ca, prin *La nord de noi înșine*, mai mult, poate decât în oricare dintre cărțile sale de călătorie, să o dea pe cea care-l caracterizează și-i seamănă, exemplară prin demnitatea și eleganța stilului, prin discreție și sensibilitate, prin bogăția semnificațiilor și anvergura lipsită de ostentație a mesajului ei umanist.

Tot acestei nobile stirpe a călătorului născut iar nu făcut îi aparține și Romulus Rusan, cel din jurnalul său de voiaj, *America ogarului cenușiu*. Ideea de a privi cu sentimentul că nu vei mai reveni niciodată o exprimase și Ana Blandiana cândva, într-una din tabletele ei din „România literară”. E un sentiment autentic, destul de greu de purtat, nu neplăcut totuși, având în el ceva din deznădejdea marilor crepuscule, trăit probabil de orice călător care a aspirat să cunoască un tărâm nou, dincolo de nivelul rețelei comerciale. Sub același semn a fost scrisă și cartea lui Romulus Rusan, care, alături de cea a lui Radu Tudoran, cred că va rămâne o operă de referință a literaturii noastre de călătorie. De fapt, numai aparența e de jurnal de voiaj, în fond cartea fiind jurnalul unei experiențe spirituale, irepetabile și fascinante prin rezonanțele insolite pe care noua lume, imensă și imprevizibilă, le naște în conștiința europeană, echilibrată după tradiționale repere, a autorului.

Întâmplător, în 1977, la apariția primei ediții a cărții, am avut ocazia puțin obișnuită de a dispune concomitent și de o altă viziune asupra aceleiași realități prin intermediul jurnalului american al regretatului istoric Constantin C. Giurescu. Lectura amândurora mi se pare edificatoare în ceea ce privește efectul pe care condiția călătorului o poate avea asupra viziunii sale. Căci deosebiriile dintre cele două cărți nu vin din diferența de vârstă

a autorilor, de vreme ce reputatul om de știință și-a păstrat o mereu proaspătă și fermecătoare tinerețe spirituală, ci tocmai din condițiile diferite ale aventurii lor spirituale. Istoricul nu iese din aria habitudinilor academice, nu circulă decât în medii universitare, între conferințe și recepții protocolare, călătorește numai cu avionul și vede doar ceea ce i se arată. Notația sa e exactă, deprinsă cu exprimarea științifică, iar imaginea Americii care rezultă de aici e însorită, lipsită de asperități și de vuietul surd al tectonicii sociale, care nu se poate percepe decât punând urechea la pământ. Evident, Constantin C. Giurescu n-a fost turist, nici voiajor cultural, dar nici călător n-a fost. El aparține unei categorii aparte, aceea de *oaspete*, pe care o definește foarte exact cartea pe care a scris-o.

Condiția lui Romulus Rusan e, dimpotrivă, cea de *globe-trotter* pauper care călătorește (și doarme) în *Greyhound* – autobuzul negrilor și al săracilor – fiind mereu nevoit să renunțe la câte ceva. În schimb, vede ce vrea el, înregistrează cu un fel de foame tot, de la priveliștea singulară și aspră a Marelui Canion până la mirarea că dușul funcționează ca un spray, de la reacția spontană a cutărui tovarăș de autobuz până la snobismul clasei de mijloc. Rezultatul e o radiografie personală și de adâncime a adevăratei Americi. Cea mai de seamă virtute a relatării lui Romulus Rusan vine din faptul că tot acest periplu care se refuză oricăror conveniențe și e gata să înfrunte orice riscuri, nu se limitează doar la înmagazinarea unor imagini și impresii, ci e animat în permanență de dorința de a înțelege. Reflecția e gravă, generând rezonanțe surprinzătoare: „Pe o scenă mare, în fundal, se zbate trupul unei fete slabe, goale, executând – parcă mai mult cu teamă și disperare decât cu plăcere și grație – mișcările unui dans [...] Trupul – singur pe scenă – pare mai plătând, mai derizoriu, mai neînsemnat și, hăituită de ochedeale spectatorilor

din afară – neplătitori ingrați și gata numai de bârfă – fata sfârșește prin a mă impresiona. Ea este – sau mi se pare a fi în acest moment – simbolul și similitudinea a tot ce se întâmplă cu arta, a ceea ce este ea de când știm: viață văzută prin oglindă de spectatori necunoscuți și nerecunoscători.”

O carte profundă și aceasta și – sub aspectul expresiei – spontană dezinvoltă, fără complexe provinciale, de o mare plasticitate a imaginii. La urma urmelor, tot o colecție de nostalgii, căreia acel sentiment al irepetabilului ce o străbate subtextual îi conferă o aură de firească și necesară neliniște.

Radu Tudoran, *La nord de noi înșine*, București, Ed. Eminescu, 1979.

Romulus Rusan, *America ogarului cenușiu*, Iași, Ed. Junimea, 1979.

Transilvania, 1980

CĂLĂTORUL REPORTER

În *Jurnal rusesesc*, John Steinbeck nu este, de fapt, un călător, ci un reporter. Călătorul e propulsat de un geniu al deambulării, n-are țintă, nici scop explicit și e animat de o stranie, irezistibilă chemare a depărtărilor. Reporterul, în schimb, merge în întâmpinarea unei realități prefigurate, pe care își impune s-o exploreze și căreia nu-i depășește limitele. El este, așa zicând, un călător cu scop precis, chiar lucrativ. Realitatea prefigurată pe care își propune s-o exploreze Steinbeck este cea a Uniunii Sovietice într-un moment tulbure, imediat după încheierea războiului. *Jurnal rusesesc* a fost conceput, așadar, în urmă cu șaiszeci de ani, când cortina de fier abia coborâse, iar dinspre țara sovietelor veneau vești contradictorii și derutante, cele terifiante nereușind să compromită aureola, recent dobândită, de popor eroic, apărător și reconstructor al patriei. Acolo, America era deja „înfierată” ca imperialistă și decadentă, dar rușii încă se dădeau în vânt după jazzul ei. Steinbeck și-a propus să vadă la fața locului ce se petrece și a pornit într-acolo împreună cu Robert Capa (Friedmann Endre Ernő, născut la Budapesta, 1913-1954), celebru fotograf profesionist, fost corespondent de război. Jurnalul e scris de aceea la persoana întâi plural, dar rămâne totuși expresia personalității lui Steinbeck. „Situția – scrie el – ne făcea să credem că existau unele lucruri despre care nu scria nimeni și tocmai acestea erau lucrurile care

ne interesau cel mai mult.” Dar lucrurile despre care nu scria nimeni, pe care le avea el în vedere, nu erau cele la care ne gândim noi – cenzura, teroarea, gulagul – ci „viața de zi cu zi a poporului rus”. Cu precizarea prudentă, avansată imediat: „Vom evita controversele mai serioase, nu vom discuta politică. Ne vom feri de Kremlin, de militari și de planurile militare [...] Noi vrem doar să facem un reportaj.” Cam bizar acest „doar”, care induce ideea că reportajul ar fi o specie eminentemente descriptivă, ce n-ar presupune și o atitudine. Or, aceasta pare a fi, în împrejurarea de față, însăși viziunea autorului, de vreme ce anunță din start: „Ne-am hotărât să scriem exact cum s-a întâmplat, zi de zi, fiecare experiență, scenă cu scenă, fără să le împărțim în categorii. Vom scrie tot ce am văzut și ce am auzit.” Și chiar așa face. Iar rezultatul e o relatare factologică, lipsită de orice reflecție de adâncime, în schimb nu și de comentarii deconcertante prin naivitatea sau ambiguitatea lor. O ambiguitate greu de înțeles din perspectiva noastră, de vreme ce jurnalul a apărut în SUA și nu în URSS, unde tertipurile retorice ar fi fost explicabile. Cât despre naivitate, e de asemenea greu de stabilit dacă e reală sau doar o modalitate de disimulare a ironiei în fața unor realități tabuizate.

Ajunși la Moscova, sunt nevoiți să aștepte vreme îndelungată autorizațiile de a putea călători și fotografia. Răstimpul e stresant și, deși „socializează” în compania diplomaților și corespondenților de presă occidentali, mai ales americani, au impresia că sunt ignorați, uitați de autorități: „Departamente de a fi supravegheați, filați și urmăriți, de abia găseam pe cineva care să recunoască prezența noastră acolo.” În schimb, cum Capa fotografia strada de la fereastra hotelului, au observat din întâmplare că vizavi, exact la același nivel, „era un ins care ținea un fel de atelier de reparat aparate de fotografiat. Muncea

acolo ore întregi la echipamente.” Și ce să vezi?! „Mai târziu am descoperit că, în timp ce noi îl fotografiam pe el, el ne fotografia pe noi” (!). Le este dată, în sfârșit, o translaatoare-ghid. Svetlana e o fată frumoasă, elegantă și sobră, căreia ei nu-i mai spun altfel decât Sweet Lana. Bine educată, ea îi convinge și pe ei că tinerii sovietici au atâtea de făcut, încât nu prea mai au timp de distracție. Comentariu: „Și chiar dacă acest sistem îi face pe tinerii sovietici să pară puțin încordați și lipsiți de simțul umorului, îi face să și muncească foarte mult.” În general însă, Moscova nu e prea veselă. Kremlinul, unde au petrecut două ore, i-a deprimat într-atât prin opulența greoaie a unei autocrații seculare, încât i-au ignorat valorile artistice și l-au decretat ca fiind „cel mai sumbru loc din lume”, unde n-ar mai fi revenit cu nici un preț. Sunt triste și străzile, unde „se aud foarte puține râsete și rareori vezi oameni care zâmbesc.” Și explicația prezumtivă: „Poate că asta se întâmplă fiindcă muncesc prea mult și fiindcă trebuie să străbată distanțe mari pe jos ca să ajungă la serviciu.”

Zările se luminează în fine, după ce primesc aprobările așteptate. Vizitează Kievul, Stalingradul și Tbilisi, inclusiv litoralul georgian. Drumurile sunt străbătute cu mașini și avioane delabrate, cu orare imprevizibile, dar cu șoferi și piloți eroici, de încredere, trecuți prin război. Peste tot sunt întâmpinați și purtați cu debordantă prietenie și în cinstea lor se întind ospețe pantagruelice, ale căror feluri sunt inventariate de fiecare dată cu conștiinciozitate și încântare. Ceea ce face însă ca, de la o vreme, să acuze tulburări digestive, iar în ultima parte a voiajului să nu mai suporte vodca. La Kiev, spre deosebire de Moscova, oamenii i-au entuziasmat: „...inteligenți, veseli, cu simțul umorului, energici. Pe ruinele țării începuseră cu îndârjire să construiască alte case, alte fabrici, alte mașini și

o altă viață.” Lucru de care aveau să se convingă mai ales la Stalingrad, o impresionantă întindere de ruine, unde, într-o uzină care fabricase tancuri iar acum producea tractoare, au putut surprinde „spiritul apărătorilor Rusiei”. În Georgia, care n-a avut de suferit din cauza războiului, au găsit oameni și mai optimiști, iar „Străzile erau pline de veselie și culoare. Hainele erau bine croite, iar femeile purtau baticuri colorate.” Peste tot li se arată creșe, școli, cămine culturale, case de odihnă, fabrici, muzee, unde se cam plictisesc, toate fiind la fel. Mai cu seamă colhozurile par să-l încânte pe Steinbeck, stârnindu-i observații de o candoare infantilă: „Am mers mai întâi pe câmpul unde femeile și copiii culegeau castraveții. Culegătorii erau împărțiți pe brigăzi, care se luau la întrecere, fiecare încercând să culegă cât mai mulți castraveți. Castravetele este o legumă foarte importantă. Este pus la murat și murăturile sunt folosite toată iarna.” La un cămin cultural, asistă la o piesă jucată de amatori. Li se rezumă subiectul, care este de o absolută stupiditate realist-socialistă. Comentariu: „A fost o piesă de propagandă, scurtă, naivă și *încântătoare*” (s. R.C.)

Desigur, li se organizează și întâlniri cu „oameni ai muncii”, unde li se pun întrebări. Sunt împrejurări în care nu se prea se simt la îndemână, mai ales când constată că „Oriunde mergeam, întrebările erau asemănătoare și treptat am descoperit că proveneau dintr-o singură sursă.” Sursa pare să fi fost... „Pravda”. Cele mai greu suportabile sunt întâlnirile cu scriitorii: „Uniunea Scriitorilor din Moscova ne-a invitat la un dineu care ne-a pus pe gânduri, fiindcă acolo urmau să fie prezenți toți intelectualii, toți scriitorii pe care Stalin i-a numit „arhitecții sufletului rus”. Era o perspectivă terifiantă.” Sunt invitați și acasă la Konstantin Simonov, vedeta literară a momentului, autorul piesei *Chestiunea rusă*, cu care Steinbeck polemizează

cordial, întâlnirea lăsându-i până la urmă o amintire agreabilă. Totuși percepția unei falii nu poate fi eludată: „Diferența dintre americani și sovietici iese cel mai mult în evidență atunci când vine vorba de atitudine, nu numai cea față de scriitori, ci și cea a scriitorilor față de sistem [...] Cele două țări au abordări complet opuse în ceea ce privește literatura.” Dar nu numai în ceea ce privește literatura. Mai sunt câteva aspecte „pe care americanul se dovedește incapabil să le înțeleagă din punct de vedere emoțional.” Unul dintre ele ar fi, bunăoară, faptul ca „Nimic din ce se întâmplă în Uniunea Sovietică nu scapă ochiului de ghips, de bronz, de ulei sau brodat al lui Stalin.” Ceea ce „e un lucru înfricoșător și dezgustător.” Ca peste tot pe unde sunt purtați, curiozitatea lui Steinbeck e contrariată de astfel de detalii. Dar candoarea și buna lui intenție nu se descurajează și pretutindeni caută să găsească explicații, justificări, unghiuri concesive: „*Noi nu credem că în Rusia se pune presiune pe pictori.* Dar dacă aceștia vor ca tablourile lor să fie expuse în galeriile de stat, singurul tip de galerie care există aici, atunci *trebuie* să picteze în stil fotografic” (s. R.C.) Sau, în cazul jurnaliștilor care, ca și el desigur, vin aici bine intenționați, dar se trezesc pe neașteptate în fața a tot felul de interdicții, ceea ce le strică starea de spirit inițială, făcându-i „să urască sistemul, *nu ca sistem în sine* (s. R.C.), ci doar fiindcă nu-i lasă să-și facă treaba.”

Călătoria n-a decurs fluent, ci în stilul sovietic al momentului, cu reveniri după fiecare etapă la Moscova. Deci: Moscova – Kiev – Moscova - Stalingrad – Moscova – Tbilisi -Moscova. N-a fost desigur ușor, cu avioanele C-47 care făcuseră războiul, mereu ticsite, cu bagajele tuturor îngrămădite pe culoar, fără aerisire și fără servicii de bord, după îndelungi așteptări prealabile în aeroporturi, ora plecării nefiind niciodată cea anunțată. La fiecare revenire la Moscova, trăiau un sentiment

de relaxare, regăsind atmosfera familiară a măruntei comunități americane, unde puteau vorbi fără translator „cu oameni care știau cine sunt Superman și Louis Armstrong.” Aventura a durat două luni. Iar la revenirea acasă, în încheierea jurnalului, Steinbeck are onestitatea de a și-l aprecia corect, scutindu-și astfel viitorul comentator s-o mai facă: „[...] e superficial, dar cum ar putea fi altfel? Nu avem ce concluzii să tragem, doar că rușii sunt la fel cu toți ceilalți oameni. Bineînțeles, sunt și unii răi, dar cei mai mulți sunt de calitate.”

În memorabilul său eseu cu care își prefațează volumul *Călătorie nesfârșită*, Claudio Magris meditează asupra condiției de *status viatoris*, care poate defini o existență, cu toate tipurile de călătorie, cu determinările și specificul lor. Printre ele și călătoria în țările totalitare. Aceasta, scrie Magris, „este întotdeauna puțin vinovată, o complicitate sau cel puțin o neutralitate *de facto* față de violențele și infamiile ascunse în spatele satelor Potemkin pe care le străbați și unde găsești ospitalitate.” Îmi vine să cred că Magris a cunoscut *Jurnal rusesc* al lui Steinbeck, care ilustrează perfect acest adevăr.

John Steinbeck, *Jurnal rusesc*. Traducere din limba engleză Petru Iamandi. Fotografii de Robert Capa. București. RAO. 2010.

PRIN MITTELEUROPA PROFUNDĂ

Un judicios articol, *Hotar și bazar*, subintitulat *Dilema graniței răsăritene a Europei*, a publicat Richard Wagner în 2003, în „Frankfurter Rundschau”, reluat apoi și de al nostru „Observator cultural” (nr. 192). Tema era cât se poate de actuală atunci, mai ales de când accesul Rusiei în NATO devenise un subiect evadat din rezervațiile absurdului. Atâta doar că, așa cum demonstrează autorul, în privința apartenenței europene a Rusiei, europenii au considerabile rezerve determinate de niște incompatibilități. Una ar fi cea „de bază”, ca să zic așa, a diferențelor de mentalitate, perceptibile chiar în interiorul aceluiași frontiere, darmită între spații vaste și profund deosebite prin obiceiuri și istorie. „Există până azi – scrie Richard Wagner – o diferență de mentalitate între Lemberg/Lvov și Kiev.” Așadar, chiar în interiorul Ucrainei. Firește că există. Și iată cum mărturisirea că la Gorizia se simte mai acasă decât la Craiova, cu care Livius Ciocârlie a indignat patrioții, se regăsește în alte ipostaze și contexte, pretutindeni în arealul central-european. Unde totul a stat în umbrele masive ale Germaniei și Rusiei. A stat. Pentru că acum, Germania, eminentă europeană, nu mai reprezintă nici măcar virtual un pericol, pe când Rusia continuă să rămână în mentalul colectiv central-european o amenințare constant impredictibilă, venită din *extra muros*. De ce? Pentru că, zice R.W., „Teritoriul rus [...]

nu a constituit [...] niciodată în conștiința europenilor o parte a continentului lor.” Realitate care s-a agravat și mai mult din cauza bolșevismului, Rusia fiind percepută acum „ca o veșnică rezervație a autoritarismului.” După cum, „din numeroase [alte] motive, Rusia nu poate deveni o parte a Europei.” În fine, ideea e că, dacă nu aparține Europei, Rusia nu aparține nici Asiei, ci e ea însăși o lume, o civilizație, un continent aparte. Au spus-o într-un fel sau altul, înaintea lui R.W., Kafka, undeva în jurnalul său, Eliade, Brandys, Kundera, în celebrul eseu *Tragedia Europei Centrale*, și atâția alții, chinuiți de asumarea destinului acestei părți de lume.

Au spus-o în anii din urmă și doi excepționali prozatori din penultima generație, născuți în 1960, unul ucrainean, celălalt polonez, Iuri Andruhovîci și Andrzej Stasiuk, în volumul *Europa mea*. Un titlu comun, cât se poate de sugestiv pentru sentimentul copleșitor și determinant al celor două eseuri pe care le acoperă: *Revizuri central-răsăritene* și *Jurnal de bord*. Primul debutează cu mărturisirea abruptă a lui Andruhovîci, care se răsfîrînge și asupra „jurnalului” lui Stasiuk: „Din copilărie mă atrag ruinele, acele urme deosebite, acele depuneri specifice ale existenței de odinioară.” De altfel, pe temeiul acestui „odinioară”, cele două texte intră în rezonanță, consună. Primul, cel al ucraineanului, e mai epic, înrudit sub aspect narativ cu *Sfârșitul unui roman de familie*, acea „biografie ficționalizată” a lui Nádas Péter. Celălalt, polonezul, e mai reflexiv, mai „eseistic”. Amândoi însă, cu egală pregnanță stilistică, independent unul de celălalt, caută cu o tragică febrilitate să-și definească identitatea. A lor și a spațiului lor natal. Motivul ruinelor, al încremenirii, sub perpetua amenințare a Rusiei, străbate reflecțiile amândurora. Pentru Andruhovîci, spațiul central-european este unul al unor „societăți nefericite” pentru care istoria reprezintă un perpetuu

subiect de meditație, fiindcă „prin ea se străduiesc să-și explice sieși și celorlalți propriile nefericiri, să-și legitimeze insuccesele și neputința.” De aici și rolul decisiv al memoriei. Cu conștiința acută a veșniciei „dinaintea și dinapoia noastră”, nu credința și speranța, ci memoria și speranța te ajută să trăiești aici, tu însuți fiind „alcătuit din tristețe și teamă, din epitaf, din cimitirele ruinate, din moștenirea ta central-europeană, din alcool și bravură, din barocul greoi și încurcat, din umorul negru [...]”

Destinul istoric al Europei Centrale este să-și ducă viața între nemți și ruși. Constatare (discutabilă totuși...) la care subscrie și Stasiuk. Pentru el însă, sursa de meditație n-o constituie istoria, ci geografia. Partitura sa pornește de la contemplarea hărții acestui spațiu, cu reflecții, în pagini antologice, asupra formei țărilor, a câmpiei, a centrului și marginilor, între nostalgie și utopie, asupra limitei evanescente dinspre răsărit, dincolo de care „de secole nu se schimbă nimic [iar] lumea devenea din ce în ce mai plată, din lemn și paie.” Dintr-acolo vine și „resemnarea răsăriteană” care, împreună cu „scepticismul occidental”, alcătuiește singurătatea Europei Centrale. Ca și Kundera, care constată că Imperiul habsburgic „în ciuda soluțiilor sale inadecvate, era de neînlocuit”, Stasiuk vede în acesta un rău mai mic decât tot ce a urmat: „Plictiseala și descompunerea Kakaniei, pe care le descriu scriitorii, constituie în mare parte un produs al minții lor. În afară de asta nu le ajunge imaginația pentru a născoci ceva mai rău. Realitatea în acest domeniu avea să depășească peste puțin timp strădaniile lor.” Afirmății de necontrazis, care facilitează înțelegerea deferenței conținută în următoarea reflecție ce-l vizează pe drăguțul de Împărat și, de aici, acceptarea, pe temeiul unei experiențe comune, a concluziei lui Stasiuk: „Abia în perspectiva actuală se văd măreția lui [a Împăratului – nota RC], eroismul lui de

operetă, infantil și neputincios. Abia din perspectiva tuturor acestor ani nebuni se înțelege că evoluția stângace, înceată și plină de erori e totdeauna mai bună decât revoluția.”

Amândoi acești prozatori sunt slavi, din marginea răsăriteană a Mitteleuropei și (presupun) catolici. Îi unește aceeași aversiune față de imperialismul rusesc și fac alergie la sintagma „sufletul slav”, prin care Rusia aspiră insidios să-și subsumeze toată suflarea slavă. Atașamentul lor la mozaicata, inconfundabilă în unicitatea ei, spiritualitate central-europeană, dovedește încă o dată că Europa Centrală nu este doar o „reverie” a lui Cornel Ungureanu (care, de altfel, prefațează cartea), așa cum gândește unul dintre academicii noștri frunțași. Și totuși, autorii acestei memorabile cărți nu sunt niște fervenți filooccidentali. Deși, între Germania și Rusia aflându-se, Andruhovîci se bucură la un moment dat că există și America. Dar orașele occidentale, dominate tot mai autoritar de sticlă, oțel și aluminiu, nu le spun nimic, după cum și Moscova, aflată dincolo de nesfârșitele întinderi cu alcătuirii „din lemn și paie”, e prea departe pentru a dobândi vreo culoare umanizantă. Spre deosebire de orașele din imediata și familiara apropiere, care își au fiecare culoarea lor personalizantă și inconfundabilă. *Europa mea* este o certificare, cu o eclatantă virtuozitate literară, a existenței unui spațiu pluricultural și pluriethnic, care, pentru o considerabilă parte a europenilor, reprezintă, obiectiv și afectiv, „toposul matricial”. Și căruia, vrem, nu vrem, noi înșine îi aparținem. Europa lui Iuri Andruhovîci și Andrzej Stasiuk este neîndoielnic și Europa noastră.

Polonezul Andrzej Stasiuk e un călător de un tip aparte, a cărui personalitate abia se poate presupune din lectura volumului *Europa mea*. Partea sa din această carte, eseul *Jurnal de bord*, unde își explică obsesia pentru spațiul central-european

perceput ca „o provocare pentru imaginație”, poate fi considerată un preambul al următorului op apărut la noi, *Călătorind spre Babadag*, carte greu încadrabilă, aparent jurnal de călătorie, în fapt însă, o suită de reflecții și meditații retrospective asupra *underground*-ului celei de A Treia Europe. E lumea reziduală a Împărăției, pe care, după aproape trei decenii, Occidentul a abandonat-o cupidității bolșevice. Străbătându-i drumurile anonime vreme de vreo șapte ani, se poate spune că Stasiuk răscolește cu pasul „cenușa Imperiului”, scoțând la iveală realități ancestrale, sedimentate, încremenite, precum cele ivite după decopertarea Pompeiului.

„Sunt singur și trebuie să-mi amintesc întâmplările, căci mă copleșește spaima în fața infinitului”, mărturisește Stasiuk. E de presupus însă că nu numai rememorările, ci însăși strania sa dromomanie a fost determinată de aceeași neliniște metafizică. După cum aflăm din prefața traducătoarei Cristina Godun, președintele juriului Premiilor Nike, Henrik Bereza, a și numit această carte „un roman metafizic al drumului.” Nu știu dacă roman e termenul cel mai potrivit, cert e însă că, pretutindeni pe aceste drumuri repovestite, se simte un inefabil suflu al transcendenței. Pe acesta îl caută, de fapt, Stasiuk, simțindu-se apărat doar sub boarea lui pe care, însă, n-o află decât atunci când se refugiază în mijlocul unei omeniri anonime, umile și gregare. Nu marile orașe, nu notorietatea istorică și culturală îl captivează, ci locurile ignorate, uitate, marginale, „unde nu e nimic de văzut”. Civilizația aseptică nu-l solicită, betonul, sticla, oțelul, hipertehnicizarea și isteria consumistă nu-i pot transmite decât cel mult un mesaj terifiant: sunt reci, lipsite de căldură animală. Or, un prim indiciu că se află acolo unde și-a dorit sunt animalele, coabitarea lor cu oamenii. „Europa mea e plină de animale”, constată el, văzând în această laolaltă-trăire expresia

fricii de singurătate a speciei umane, iar în creaturile domestice „veriga lipsă” care ne leagă de restul lumii: „Îmi aduc aminte de toate aceste animale și le văd la fel de clar cum văd oamenii. Caii lăsați să pască liber în Černagora, vitele cu coarne mari din Pusza, vacile cufundate până la burtă în apa măloasă a Deltei, câinii din București, toate creaturi neîngrădite, mișcându-se liber în căutarea hranei, cutreierând lumea *fără granițe clare* (subl. RC) dintre universul oamenilor și cel al animalelor.”

Primul efect al acestei coabitări asupra singularului călător este acela că el o percepe în primul rând olfactiv. Toate drumurile sale sunt asezonate cu miresme, arome, miasme, duhori, parfumuri din cele mai neașteptate. E un lung și variat șir pe care spațiul nu-mi îngăduie să-l reproduc, dar nu rezist ispitei de a cita evocarea Rășinarilor, unde preeminența olfactivului asupra vizualului e mai pregnantă ca în oricare alt loc: „La început nu am știut ce este, ce anume plutește în aer, ce anume pătrunde în ziduri, în trupurile oamenilor pe lângă care treceam și în caroseriile mașinilor vechi. Abia mai târziu, după câteva zile, am descoperit că este vorba despre mirosurile amestecate ale dobitoacelor. Din curțile închise duhnea a bălegar de porc. Pământul aduna de secole urina de cal, dâre de miros de grajd se întindeau în urma nenumăratelor atelaje, dinspre plaiurile montane se revărsa aerul canicular al pășunilor, în rigole se scurgea bălegarul fermentat din cocine și grajduri [...] Dinspre munți, vântul aducea un iz pătrunzător de stână – un amestec de ierburi tocate, de lână lipicioasă, grasă, și excremente de ovine, verzui, uscate ca pietricelele. Și numai pe alocuri scăpa câte un firicel de fum de molid, un iz de prăjeală de ceapă sau câte un norișor de benzină de la gazele de eșapament.”

Andrzej Stasiuk își recunoaște resemnat atracția înspre lumi și ore crepusculare, înspre tărâmurii marginale, „dragostea

perversă” pentru degradare și inerție, „înclinația jalnică spre tot ceea ce arată așa cum nu ar trebui.” Convingerea sa este că în această parte de lume totul ar fi trebuit să fie altfel. Iar dacă nu este, faptul e consecința unei erori istorice: „România Mare, Serbia Mare, Polonia de la o mare la alta... O ficțiune de-a dreptul prostescă, naivă, a acestor ținuturi. Tristețea apăsătoare după ceva ce nu prea a existat, după ceva ce nici nu putea exista și regretul inutil pentru ceea ce este.” De aici, o lume inertială, supraviețuind într-un trecut imuabil (sau prezent etern?), cu o umanitate resemnată și neputincioasă în fața noului perceput mereu ca „arogant și provocator”. Toți oamenii aceștia cu care fraternizează bahic sau colocvial prin crâșme mai mult sau mai puțin sordide, prin gări în care nu opresc accelerate, prin autobuze delabrate, prin pensiuni cu ploșnițe, indiferent că sunt în Albania sau Transnistria, în România, Ungaria sau Polonia, se definesc prin aceeași lipsă de reacție în fața trecerii timpului și prin aceeași stare neconștientizată de așteptare a ceva nedefinit care nu mai vine: „În singura crâșmă deschisă ședea niște indivizi rași în cap, în trening, beau bere [...] Păreau că așteptau să se întâmple ceva, să-i strige cineva, să fie și ei, în sfârșit, utili la ceva. Arătau ca niște orfani musculoși.” Aici e vorba de Transnistria, dar asemenea scene sunt surprinse pretutindeni pe unde umblă și întotdeauna cuvântul *așteptare* revine ca un laitmotiv identitar al acestei lumi. Nici măcar tinerii nu se pot smulge din băltirea unanimă; lipsiți de inițiativă și de șansă, nu le rămâne decât să imite: „[...] cu șepci cu cozorocul întors la spate, îi imită pe frații lor negri din maghernițele de peste ocean, căci *aici nu e nimic de imitat*” (subl. RC). Un immobilism abulic răzbate și în peisaj, în priveliști, într-un fel de mici tablouri de gen, pe care le creionează concis, cu un puternic sentiment al naturii, un sentiment cosmic s-ar putea zice, de unde și nuanța

de ireal, de „altă lume” sau „alt timp”: „În susul pantei argiloase suia un cal înhămat la un plug condus de un bărbat aplecat. În urma lor venea o femeie îndoită de mijloc, care arunca la o parte pietrele scoase de plug. Era o scenă extraordinară și avea în ea un patos biblic. Vântul bătea și uneori de printre nori răzbăteau razele piezișe ale amurgului. Atunci cele trei siluete de pe deal deveneau atât de clare, de parcă n-ar fi fost de pe această lume.” N-are importanță unde a văzut această scenă sau oricare alta, pentru că aceleași realități le regăsește în adâncurile ignorate ale acestei Europe pe care o numește a sa, dar pe care – n-avem încotro! – trebuie să ne-o asumăm. Tocmai fiindcă e aceeași peste tot, Stasiuk își relatează retrospectiv călătoriile, abandonându-se memoriei afective, fără nici o preocupare pentru cronologie ori logică a itinerariului. Iar atunci când nu e chiar nimic de văzut, golul istoric e umplut cu excursurile imaginației sale de-a dreptul fabuloase, re-creând episoade absolut inubliabile, cinematografice, cum este cel al transportării primei locomotive fabricate la Reșița, peste Banatul Montan, până la Dunăre și de acolo la Viena, s-o vadă și drăguțul de Împărat cu prilejul Marii Expoziții dinspre finele celui de al XIX-lea veac.

Ceea ce potențează apoi impresia de teritoriu unic, secționat doar de granițe interioare fictive, absurde, este ubicuitatea țiganilor. „Oriunde mă pornesc – scrie Stasiuk – aștept să dau peste țigani.” Și chiar dă. Oriunde. La Soroca, au un fel de stat în stat, cu palate grotești, împodobite cu statui de plastic. În Slovacia „se rostogolesc în miezul caniculei asemenea mărgelilor negre ale unor mătăanii care s-au rupt.” În Maramureș, îi află eleganți și demni. „Unii aveau chipuri frumoase. Era o frumusețe de demult, oarecum neliniștitoare, așa cum nu mai vezi în ziua de azi.” Visul oricărui țigan – remarcă el – e o lume fără granițe, iar „Europa unită e făcută parcă anume pentru ei.”

Fără a se simți obligat să se exprime *correct* politicește, fără să se izmenească ipocrit numindu-i „etnia rromă”, Stasiuk scrie despre Țiganii întâlniți pretutindeni în deambulările sale pagini memorabile, lipsite de mânie sau părtinire, dar de un adevăr dur și de necontrazis, cum este aceasta, inspirată de realitatea deprimantă a unui sat părăsit de sași: „Veniseră în aceste locuri la vreo două sute de ani după sași, fără să-i fi invitat cineva. Nu aduseseră cu ei imaginea patriei natale și nici tablourile gospodăriilor și bisericilor pe care să le fi recreat apoi în altă parte. Memoria lor nu cunoștea istoria, ci doar basmul, povestea, legenda [...] Dacă vine vorba despre lucruri, aveau atât cât să-și permită în orice clipă să dispară fără să lase după ei nici o urmă [...] Au privit mereu cu zâmbet sarcastic la paroxismele civilizației noastre și dacă au luat din ea ceva și pentru sine, acel ceva erau gunoaietele, deșeurile, casele părăsite și pomana. De parcă restul n-ar fi avut pentru ei nici o valoare.”

Poate abuzez de citate, dar tentația vine din expresivitatea stilului lui Stasiuk, care face de prisos comentariile. Cele mai pregnante pagini rămân astfel cele care evocă marginile acestei margini europene, adică acele teritorii de peste care „de secole întregi pândea groaza” și de unde nu poate veni nimic bun. Sunt aici pagini de-a dreptul halucinante. E o lume care nu-i mai aparține, nu-i mai este familiară: nu reușește s-o înțeleagă și asta îi dă un sentiment de intrus idiot. „Nu se știe până la capăt cine sunt găgăuzii [...] tot așa cum oamenii nu știu de existența lor.” O „populație” obscură care supraviețuiește cu nostalgia lui Stalin. Iar capitala ei, Conrat, „e un loc greu de descris în cuvinte: o tristețe a materiei, pecinginea cenușie postsovietică.” Prin nimic deosebită Transnistria. Tiraspolul „nu era un oraș unde să-ți dorești să rămâi”, iar Bender, un loc uitat de lume, bântuit de „un soi de tristețe cu iz amenințător”, unde, în cei

care-i observă camera de filmat „se trezește frica ancestrală a celor ce au mereu ceva de ascuns.” În Moldova transpruteană, la Cahul, „un loc cu puține gesturi și multă *așteptare*” (subl. RC), lumea se miră de un asemenea călător bizar: „Că doar la noi nu e nimic...” Mai interesant, în schimb, e Chișinăul, „un oraș straniu”, unde clasa parveniților recentîi îi prilejuiește un portret notabil: „[...] aur, ochelari negri, un stil accesibil, ceva între bișnițar, pește și amant italian. Femeile semănau cu cele văzute la televizor. Aproape toate aveau la gât telefoane mobile mici, agățate de lanțuri. *Mai văzusem așa ceva în România* (subl. RC). Rusa era pentru ei un semn al rafinamentului și al lumii mondene.”

Dar lucrurile nu sunt cu mult deosebite nici în adâncurile Mitteleuropei istorice, tradiționale. Esența lor pare a fi abandonul și așteptarea. În prima zi pe care a petrecut-o în România, l-a copleșit „întreaga tristețe a continentului. Peste tot vedeam sfârșitul și nu-mi puteam imagina renașterea.” Provinciile sunt peste tot aceleași: Babadagul înseamnă oboseală și singurătate, iar Huși, „pipernicit și melancolic [unde] nici ciorile nu se opresc din zbor”, e locul predestinat pentru nașterea unei gândiri „confuze și provinciale”, cum a fost cea a lui Zelea Codreanu. Și peste tot, fie la Gorlice, la Göncz ori la Caransebeș, „bărbații stau la colțurile străzii, cufundați în hăul zilei. Scupă pe trotuar și fumează. Acesta este prezentul.”

Andrzej Stasiuk e la curent până la detaliu cu istoria locurilor pe care le străbate și pe care le numește „cu o dragoste fără speranță”, Europa mea. El nu inventează nimic. Evident, îngroșă expresionist tușe, culori, contururi, dar asta nu face decât să potențeze veridicitatea relatării și gravitatea mesajului său. A nu ne recunoaște în această oglindă măritoare, chiar dacă ne vedem în ea cu trăsături grotești, ar fi dovadă de ipocrizie.

Lectura lui Andrzej Stasiuk, m-a transpus încă de la prima întâlnire într-o dispoziție empatică, destul de curioasă, fiind vorba de un autor mai tânăr cu un sfert de veac. Pe un astfel de scriitor îl poți citi cu simpatie, la empatie fiind mai greu de ajuns în cazul apartenenței la generații diferite. Și totuși, ea s-a dovedit reală și cu ocazia volumului următor, *Fado*. Explicația acestei intrări în consonanță cu un autor mult mai tânăr, care vine din altă limbă și din altă cultură, mi-a oferit-o Stasiuk însuși, în interviul acordat lui Ovidiu Șimonca (Obs. cult., nr. 552): „Din România se vede foarte bine Polonia, avem aceleași preocupări, aceleași întrebări, aceleași neliniști.” Care vin, toate, îmi îngădui să adaug, de la apartenența la aceeași patrie comună – Europa Centrală. Cele trei titluri din Stasiuk, comentate aici, pot fi considerate ca trei părți ale unei singure cărți dedicate acestei patrii comune, deopotrivă exasperantă și fascinantă, pe care Stasiuk o străbate de ani de zile, de-a lungul și de-a latul: „Ah, această singurătate central-europeană! Această veșnică condiție de a fi un orfan al sorții, pentru care nu există leac, deoarece lecurile nu acționează retroactiv și nu reușesc să reînvie ceea ce a murit.”

Se pare că lui Andrzej Stasiuk staționarea mai îndelungată într-un loc îi dăunează grav sănătății. De altfel, el însuși spune în același interviu că nu-și resimte peregrinările ca pe niște călătorii, ci ca „un mod de a exista”. Cititorul, care-i cunoaște doar cărțile, îl percepe totuși ca pe un călător autentic, propulsat de acea stranie chemare a depărtărilor care i-a animat pe toți marii navigatori, de curiozitate, de nostalgii inefabile, de voluptatea deplinei libertăți care, odată cunoscută, produce o ireversibilă dependență: pornești iar și iar, ca s-o simți, ca s-o trăiești. Dar trebuie de îndată adăugat amănuntul, esențial aici, că ne aflăm în compania unui călător atipic, întrucât nu pare

a-l interesa, a-l chema, a-l fascina decât spațiul precis delimitat al Europei Centrale și de Est. A umblat și prin alte părți, dar nicăieri interesul nu i-a fost potențat de o implicare afectivă și de o asemenea propensiune reflexivă *post factum* ca aici. „Fiindcă – spune el – să mergi nu e mare lucru. Ce e mai important începe după aceea, exact acum, când totul deja a înțepenit, a încremenit și se preschimbă încetul cu încetul în neant.” Apetitul său reflexiv vine probabil din obiceiul de a umbla cu privirile ațintite în „oglinnda retrovizoare a memoriei”, unde percepe cu nedisimulată înfiorare „lirica lucrurilor pierdute”. Particularități care vorbesc de la sine despre temperamentul și predispozițiile călătorului, fiind poate mai evidente în acest *Fado*, ce poate fi socotit o carte oarecum conclusivă, o focalizare a impresiilor și reflecțiilor acumulate în deambulările sale mitteleuropene. Aș spune că *Fado* oferă sub acest aspect trei paliere de interes: prezentul, viitorul și memoria, nu trecutul, ci memoria ca depozitară a fragmentelor care compun viața. De fapt, cam totul este fragmentar, o viziune asupra unei lumi care se configurează din secvențe aparent disparate, dar „se leagă” prin maxima lor semnificație și expresivitate.

Prezentul, ca și la Magris, nu se revelează într-un „jurnal de călătorie” cu fluentă cronologică, ci prin instantanee, un fel de stop-cadre, care în cele din urmă coagulează, alcătuiind imaginea coerentă, de ansamblu, a lumii central-europene. Pe care Stasiuk o cutreieră fără vreun plan previzibil, din Albania în Polonia, din Cehia în Transnistria, captând clipa prezentă, întotdeauna de o stranie tristă, sordidă sau grotescă. Un prezent care poartă în sine persistența trecutului și aspirația spre un viitor incert, stângaci prezumat, imposibil de accesat. Tipică în acest sens este Budva, stațiunea maritimă, „perla” Muntenegrului, cel care aspiră „să se desprindă de Serbia, de compania ei copleșitoare,

de soarta ei blestemată.” Dar Budva, cu o lume amestecată și impură, cu muzicile, jocurile de lumini și fumigația grătarelor, nu reușește să fie decât „imitația kitschoasă a modernității”, în timp ce sus, în munte, se practică încă vendeta, „La fel ca în Albania, situată la treizeci de kilometri mai încolo.” Acest avânt spre o modernizare în numele căreia se înlătură haotic tot ce a fost, e resimțit de Stasiuk ca având în el „ceva diabolic”. Iar fenomenul, „într-o măsură mai mică sau mai mare, este valabil pentru toate țările foste comuniste.” Țări de care nimeni nu are nevoie, dar care aspiră cu efortul disperării să-și depășească destinul obscur și să se integreze în lumea Occidentului cunoscut doar prin seducția canalelor comerciale: „Căci, la urma urmelor, cine se duce la Kosovo? [...] Cine are nevoie de Kosovo? Sau de Macedonia? Niște țări mititele, uitate, care pentru unii reprezintă doar o bătaie de cap, iar pentru alții o pradă?” Întrebarea poate fi extinsă și asupra țărilor nu tocmai „mititele”. Chiar și asupra României, pe care Stasiuk o găsește așa cum e, mereu imprevizibilă și deconcertantă, unde, bunăoară la Sarmizegetusa, „Lângă acest templu al memoriei naționale se afla un mic wc de lemn, iar conținutul lui nu mai fusese golit de pe vremea împăratului Traian.” Peste toată această lume scăpată de sub dictaturi mutilante, dar purtând încă sechele de durată, bântuie deruta, nimicul, plictisul, lipsa de perspectivă și așteptarea a ceva nedefinit care nu mai vine. Emblematicе îi sunt benzinăriile și discotecile rurale, unde „Distracția se preschimbă în dramă pe nevăzute. Fetele și băieții [...] încearcă să fugă cu orice preț de propria existență, deoarece li se pare că orice li s-ar întâmpla, tot le va fi mai bine decât soarta care le-a fost dată [...] Din civilizația Occidentului au luat numai gunoaiile și resturile. *Căci tocmai resturile și gunoaiile reprezintă elementul principal al ofertei*” (s. RC). Ultima propoziție e teribilă prin

duritatea adevărului conținut. Ea exprimă exact discrepanța – sesizată și de Nadas Péter în *Rănila bătrânului continent* – dintre iluziile cu care lumea aceasta a ieșit în întâmpinarea Occidentului și reacția retractilă și arogantă a acestuia. Dar vinovățiile se echilibrează.

Viitorul – pășim de acum pe al doilea palier – e văzut de Stasiuk dintr-o perspectivă eurosceptică. Raționamentul e simplu și greu de contrazis. După dispariția „cortinei”, urmată la un timp relativ scurt de extinderea UE, cele vreo două sute de milioane de suflete ieșite din regimurile opresive – „brâul de populație mixtă” dintre Germania și Rusia, cum le numește Hanna Arendt – nu mai sunt despărțite prin nimic de restul Europei. Teoretic. Practic însă, ele au devenit pentru Occident o provocare. Lumea aceasta care, decenii la rând, a visat și a idealizat un Occident care nu o înțelege și nu-i împărtășește experiența și mentalitatea, se revarsă acum asupra sa. „Triburile acestea ciudate – scrie Stasiuk – necunoscute și exotice, se vor găsi în spațiul european, dar ar fi o dovadă de naivitate din partea noastră să credem că își vor abandona obiceiurile [...] în favoarea unor valori universale, liberale și democratice.” Urmarea va fi că „bătrânul continent” va deveni de nerecunoscut, nimic nu va mai arăta și nu va mai funcționa ca înaintea acestei revărsări demografice. Și, mai în glumă, mai în serios, Stasiuk schițează o predicție pentru următorul deceniu (el scrie în 2006), din care regret că nu pot reproduce decât câteva „puncte”, cele mai savuroase: „[...] vor veni țigani cu șatrele lor și își vor face taberele chiar și pe Champs Elysées [...] polonezii beți și bigoți vor pustii cramele de pe Valea Rinului și Mozela [...] E greu de spus ce vor face românii cu milioanele lor de turme de oi – caracteristica lor națională este, la urma urmelor, oieritul, dar mai ales imprevizibilul. Sârbii, croații și bosniacii vor traversa

canalul pe pirogi dalmate și vor balcaniza Marea Britanie [...] Iar ceea vor face albanezii depășește de tot mintea omenească.” După o asemenea viziune apocaliptică, dar întru totul plauzibilă, concluzia cade implacabil și logic: „Așadar, se anunță un lung și frumos declin.”

Cu *memoria* – al treilea palier de interes în *Fado* – Stasiuk se află în relații simbiotice: el o cultivă, ea îi întreține tonusul moral. Stasiuk e un paseist căruia viitorul nu-i spune nimic încurajator, iar prezentul e cum e și *ca dânsul suntem noi*. În schimb, în trecut există câteva valori care s-au dovedit la vremea lor eficiente, fără a fi prețuite cum se cuvenea. Una dintre credințele sale, reiterată în toate scrierile citate aici, este, cum am văzut, aceea că hulita Kakanie a fost un rău mai mic decât tot ce a urmat după destrămarea ei, nefiind exclus ca, o dată „cu trecerea timpului să înceapă să fie privită ca un prototip imperfect al unei Europe unite.” La fel, spune el, „ca și convingerea că Franz Jozef a fost întru totul și împăratul „nostru”. La așa ceva nici nu poate să viseze Wilhelm, de Nicolae nici nu mai vorbesc.” Evenimentele, figurile, peisajele și locurile pe care și le amintește, așa disparate cum sunt și aglutinate fără altă logică decât că i s-au întâmplat lui, sunt însăși viața. Mai mult: „În afara locurilor și evenimentelor, în afara luminilor, *mai sunt și obiectele* (s. RC), a căror amintire pare indestructibilă”. Îmi regăsesc în această frază, ca și mai demult, într-o excelentă proză a Slavenkăi Drakulič, confirmarea convingerii că unul dintre semnalmentele defnitorii ale mentalității central-europene este și atașamentul aparent irațional față de obiecte, care, oricât de inutile ar fi devenit, mai poartă, ca și Împărăția, un prestigiu vetust, dar încă dăinuitor. Antologică în acest sens este evocarea venerabilului cuțit din casa bunicilor, vestigiu „din timpurile când lucrurile erau mai solide și mai degrabă trăiau mai mult

decât oamenii.” După toate astea, următoarea confesiune cu rezonanță finală, ar putea fi reținută ca o foarte personală *Weltanschauung*: „Trecutul și memoria sunt patria și casa mea. Îmi place să mă îmbăt în singurătate și să rememorez întâmplări, oameni și peisaje din trecut. Nu m-am gândit niciodată la viitor ca la o soluție. Viitorul este mereu o evadare pentru proști.”

Pasionala revărsare a nostalgiei, tristețea, reflecția asupra destinului sunt unele dintre caracteristicile *fado*-ului portughez. Dar și ale lumii prin care călătorește iar și iar Andrzej Stasiuk. Sunt nuanțe esențiale, care ne-ar fi rămas inaccesibile fără atenta traducere a Cristinei Godun, exersată, de altfel, cu precedentul volum, *Călătorind spre Babadag*.

Călătorind cu Stasiuk, ne vedem obligați de fiecare dată să ne asumăm condiția precară a profunzimilor Europei noastre și să acceptăm ideea că fără ieșirea lor din seculara inerție, toată evoluția aparent benefică a lumii ei citadine, dinamice, spectaculoase, va rămâne doar un fenomen de suprafață, oricând reversibil.

Iuri Andruhovîci, Andrzej Stasiuk, *Europa mea*. Două eseuri despre așa-numita *Europă Centrală*. Traducere și note de Constantin Geambașu. Cuvânt înainte de Cornel Ungureanu. Iași. Polirom, col. „A Treia Europă”, 2003.

Andrzej Stasiuk, *Călătorind spre Babadag*, [Traducere din limba polonă Cristina Godun], București, rao international publishing company, 2007.

Andrzej Stasiuk, *Fado*. Traducere din limba polonă de Cristina Godun. București. RAO, 2010.

CĂLĂTORIA CA O POVESTE

Când și-a început călătoria de explorator al propriei patrii, José Saramago avea 57 de ani. Era în 1979 și trecuseră abia cinci ani de la „Revoluția garoafelor” care pusese capăt unei dictaturi de patru decenii. Și, cum în urma unei dictaturi prăbușite rămâne întotdeauna o țară epuizată, Saramago găsește încă peste tot semnele epuizării, începând chiar cu drumurile uneori de-a dreptul impracticabile: ogoare necultivate, mizerie, sărăcie, toponime istorice schimbate aiurea, servicii proaste, locuri și monumente de patrimoniu agresate de „maltratările ignoranței și plăcerea de a distruge”. Realități grație cărora *Călătorie prin Portugalia* îi „sună” cititorului român cât se poate de familiar. Din fericire însă, Saramago nu se oprește asupra detaliilor de acest gen decât în treacăt. Nu ele îl interesează în primul rând. Ceea ce caută și în cele din urmă găsește acest călător singuratic este spiritul locului.

Călătoria începe toamna și, cu popasuri mereu prea scurte, cu întoarceri și reveniri, se încheie înspre vara anului următor, 1980. Ceea ce a rezultat este această carte de aproape 500 de pagini asupra căreia autorul ține să ne prevină că nu este nicidecum un ghid sau o colecție de sfaturi pentru cititor, ci o *poveste*. Și, într-adevăr, după ce ai străbătut-o și privești în urmă, ea îți apare ca istorisirea unei călătorii, labirintică și inițiativă, înspre descoperirea identității portugheze. Dar,

cum orice poveste care se respectă e spusă la persoana a treia, Saramago are ideea bizară de a-și scrie relatarea în același mod, subiectul în care se transpune autorul însuși fiind Călătorul, cuvânt ce revine de-a lungul întregului text cu o frecvență ușor obositoare: „Călătorul se uită pe hartă...”, „Călătorul se decide...”; „Călătorul a privit pe îndelete...”; „Călătorul trece iar pe pod...” etc. etc. Autorul-călător are viziunea sa asupra călătoriei, care, dincolo de scopul ei inițial, devine implicit un act al cunoașterii de sine: „Călătorul a călătorit prin țara sa. Asta înseamnă că a călătorit prin sine însuși, prin cultura care l-a format și îl formează.” El ține să se distanțeze net de „turistul de du-te-vino”. Diferența stă în faptul că „A călători înseamnă a descoperi, restul e o simplă întâlnire.” Dar a călători înseamnă și a zăbovi *ad libitum*, privilegiu pe care regretă că nu și-l poate îngădui oricând. El evită drumurile bătute nu doar pentru că e un singuratic, ci pentru că vrea să profite de orice și să afle, să înțeleagă motive și să găsească răspunsuri, chiar dacă, de cele mai multe ori, rămâne doar cu întrebările: „de ce toate astea?, la ce bun?, să fi fost doar pentru că eu, un biet călător să fiu astăzi aici?, oare au lucrurile atât de puțin sens?, sau o fi acesta singurul sens pe care îl pot avea lucrurile?”

Voluptatea călătoriei, care stă tocmai în aceste căutări și descoperiri sau doar în așteptarea descoperirilor, începe încă din etapa preparativelor, când, consultându-și marile hărți, își anticipează cu degetul viitorul itinerariu, trăind astfel „o plăcere de copil care tocmai descoperă lumea.” Pentru ca apoi, pe măsură ce înaintează pe drumuri anonime și desfundate, care-i pun la grea încercare cauciucurile și suspensia mașinii, să se descopere pe sine concomitent cu inestimabilele vestigii și opere de artă ignorate deopotrivă de localnici și de cei ce ar trebui să le protejeze. Se recunoaște a fi un sentimental și

chiar este, altfel nu s-ar abate din drum pe neașteptate doar de dragul unui toponim eufonic, în spatele căruia i se revelează o istorie. Astfel ajunge, bunăoară, la Marialva, unde, vizitând castelul delabrat, e cuprins de o emoție subită și „simte un nod în gât și lacrimi în ochi.” Dar, oarecum jenat, ține de îndată să se explice, ca nu cumva să se creadă că ar fi „vreun romantic”, ci, dimpotrivă, să fie considerat doar un călător norocos: „Să vii aici, în această zi, la această oră, singur să intri și singur să fii, și să fii înzestrat cu o sensibilitate capabilă să capteze și să rețină prezența trecutului, a istoriei bărbaților și femeilor care în acest castel au trăit, au iubit, au muncit, au suferit, au murit. Călătorul simte în castelul din Marialva o mare disponibilitate.” Dar nu numai în castelul din Marialva. Disponibilitatea sa receptivă se manifestă în cele mai diverse împrejurări, de la „gustul” pentru pietrele vechi până la descoperirea unor opere de artă anonime de prin biserici parohiale, de la curiozități etimologice până la apetitul de a iscodi localnicii și în primul rând pe cei de la care trebuie să ceară cheia de acces în capelă, biserică, în micul muzeu, în moara sau turnul vechi. Ar putea – zice – să scrie un tratat despre modurile în care se poate accede la o astfel de cheie, momentul revelându-i de fiecare dată tipologii, istorii și legende locale, pe care le notează, însoțindu-le cu comentariile sale foarte personale. Călătorul Saramago este totodată și un discret gourmet care nu uită să noteze și mesele memorabile, precum cea de care a avut parte într-un local din Cantanhede, unde, „Se va așeza lângă fereastră, văzând cum cade ploaia, și va lua un cod la cuptor care-i va rămâne în amintire, un vin cu caracter, niște plăcinte cu smântână servite în micile lor forme de copt naturale și arse, un coniac în sticlă acoperită cu gheață, o cafea de zile mari.”

Călătorul își rezervă dreptul de a avea propriile sale

fantezii, de a-și inventa propriile opere de artă, la concurență cu cele consacrate, citate în tratatele de specialitate, și de a se lăsa în voia imaginației atunci când informațiile sunt prea sărace sau când locul e prielnic fabulației. Așa cum, intrând în vechea trapeză a cutărei mănăstiri, „nu a reușit să evite ca imaginația să-i arate foștii călugări așezați cu toții acolo, așteptându-și disciplinați mica porție, și apoi luciul argintiu al farfuriilor, micile căni albe de apă, mestecarea stimulată de apetit, apetitul înviorat de lucrul din grădina de zarzavaturi, în fine, odată rostite ultimele rugăciuni, ieșirea pentru digestiva plimbare prin claustru, pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi...” Asemenea puseuri fabulatorii sunt, de fapt, caracteristicile unui solitar. Saramago evită locurile aglomerate și intră în vorbă de preferință cu singuratici ca și el. Despre specia umană nu are o părere măgulitoare, omul fiind „prin excelență animalul care murdărește.” Iar în fața unei hrube folosită odinioară ca temniță, reflecția sa devine mizantropică: „Este un cusur al omului: nu poate vedea o gaură mizerabilă fără a-și dori să-l vâre acolo pe altul.” Ceea ce absolvă însă, în ochii săi, omul de toate păcatele este harul creator. Arta oamenilor, văzută ca voință de a birui moartea, nu încetează, oriunde ar întâlni-o, să-l uimească și să-i suscite mereu aceleași întrebări: „ce-i asta?, cine a făcut-o?, ce a vrut să spună?, ce temere a avut sau ce curaj?, ce vis care să fie înfăptuit în ziua următoare?”

Paradoxul călătoriei lui Saramago stă în aspirația sa de a evita oamenii: „Călătorul nu se simte atras de zonele locuite [...] preferă pustietățile.” Iar când realmente ajunge să ruleze zeci de kilometri pe un drum absolut pustiu, uimirea sa dobândește o expresie candidă: „Oare cum poate fi atât de mare o țară atât de mică?” În cele din urmă, fuga de lume devine la el o tentativă de a reîntâlni lumea într-o ipostază benignă, neagresivă,

reconfortantă, aceea „a artei, a proporției, a armoniei, a statorniciei, moșteniri care trec din mână în mână, neconținut.” Iar în fuga sa de lume, a dobândit intuiția de a-i desluși formele particulare de a se manifesta nu doar în locuri consacrate, cum ar fi muzeele, catedralele, palatele, ci în locurile modeste, ignorate de turistul consumerist, în mici biserici parohiale, în capele uitate, în castele lovite de paragină și, nu în ultimul rând, în cimitire. Aici, în asemenea poziții îndeobște necercetate sau chiar evitate de lumea comună, călătorul are de fiecare dată bucuria de a descoperi adevăratul spirit al locului. Fără a-și abandona însă nici în astfel de situații propensiunea autoscopică, umorul sec și tentația de a se disocia de semenii „normali”: „Mai întâi să spunem, spre deplină înțelegere, că acest călător are un gust considerat probabil morbid de către cei care se laudă că sunt normali și obișnuiți și anume că dacă îl apucă cheful sau dispoziția sufletească, merge să viziteze cimitirele, să aprecieze configurarea mortuară a inscripțiilor, statuile, pietrele funerare și alte forme de comemorare și din toate acestea să tragă concluzia că omul e îngâmfat chiar și atunci când nu mai are nici un motiv de a continua să fie.” La Fátima, în schimb, loc consacrat de pelerinaj, frecventat de mulțimi cu care nu intră în rezonanță, e scandalizat de „negoțul sacru și rece” practicat de călugări la tarabe și constată scurt că aici „estetica a slujit foarte prost credinței.” Saramago nu suportă excesele de nici un fel și își păstrează pretutindeni disponibilitatea egală de a admira și de a detesta.

Nu voi spune că această *Călătorie prin Portugalia* este o lectură ușoară. Călătorul – ca să intru în jocul autorului – din dorința programatică „de a merge cu băgare de seamă, ca să nu piardă nimic și să profite de orice”, se pierde nu doar o dată în detalii ne semnificative, notând banalități. Iar din aceeași aspirație

de a nu lăsa să-i scape nici o splendoare, vizita muzeelor se soldează de obicei cu inventarieri nude și fastidioase, lipsite de comentarii. Nici stilul său, cum s-a observat poate și din citatele de până acum, nu este unul facil, fluent, lipsit de pasagere obscurități, iar traducerea doamnei Mirela Stănciulescu, care numai ușoară n-a putut fi, inclusiv notele care subînsoțesc textul, trebuie considerate o performanță. Și totuși, ceea ce rămâne după lectura ultimei file a acestei cărți este imaginea unei lumi extraordinar de vie, de diversă, de colorată. E lumea Portugaliei profunde, în care Călătorul se simte casă și se bucură la fiecare pas și popas să-i descopere izbânzile spirituale și mizeria, adversitățile istorice și enigmele, peisajele, tipologia și limbajul absolut particular al toponimelor. Cartea lui José Saramago este totodată și un cod al călătorului și al călătoriei văzută ca experiență decisivă de viață, capabilă să marcheze ireversibil o existență. De aceea și susține la un moment dat că ar trebui instituită poate profesia de călător. Dar numai pentru cei care au această vocație. Adică pentru cei care călătoria nu se sfârșește niciodată: „Doar călătorii se sfârșesc. Și chiar și ei se pot prelungi în memorie, în amintire, în poveste.” Așa cum el însuși, după propriu-i sfârșit din 2010, se prelungește viu și memorabil în această fabuloasă călătorie.

José Saramago, *Călătorie prin Portugalia*. Traducere din limba portugheză și note de Mirela Stănciulescu. Iași, Polirom, 2011.

ȘOTRON BERLINEZ

Despre vârsta doamnelor nu e elegant să vorbești dar, în cazul doamnei Nora Iuga, chestiunea nu poate fi eludată. În primul rând pentru că însăși d-sa nu numai că nu ezită să-și mărturisească anii, dar creează un întreg spectacol din modul în care le sfidează servituțile inerente cu o bună stare sufletească, un curaj și un optimism care nu sunt de găsit pe toate drumurile. Ceea ce-i întreține tonusul e un subtil simț al umorului și capacitatea rară de a ști să se bucure de orice ofertă a clipei. Toate astea, calități de mare preț pentru cei hărăziți cu aspirația descoperirii și cunoașterii unor priveliști și lumi noi. Iar Nora Iuga e o asemenea ființă neconținut vizitată de neastâmpărul plecărilor. Bucuria sa, însoțită și de o propensiune înspre ludic, care irumpe imprevizibil, nu e, poate, în scrierile sale, mai deplină decât în *Berlinul meu e un monolog*, despre care autoarea însăși mărturisește: „Scriu în jurnalul acesta berlinez ca și când aș juca șotron. Scriu ca să simt că trăiesc... de la o anumită vârstă, când începi să dai în mintea copiilor, viața devine un joc.” Șotronul e, însă, aici, de cele mai multe ori, doar un mod de disimulare a fiorului tragic pe care realitatea nu întârzie să i-l transmită unei scriitoare, în primul rând poetă, receptivă la mesajele ei profunde. *Berlinul meu e un monolog* e jurnalul unei călătorești ale cărei reflecții, pe cât de pregnante pe atât de grave, devin pentru cititor surse de încântări și, în egală măsură, de îngândurări.

E vorba, de fapt, de două jurnale, corespunzând celor două sejururi mai îndelungate petrecute de Nora Iuga la Berlin, unul în 1999, celălalt în 2009. Primul, intitulat *Fasanenstraße 23. O vară la Berlin*, apare în accepția și structura jurnalului clasic, abia al doilea – *Stuttgarter Platz 22* – justificând titlul cărții, fiind un monolog în flux continuu, guvernat doar de capriciile memoriei afective și ale asociațiilor spontane. Se spune că orice carte vorbește înainte de toate despre cel care a scris-o. Cred că nu e prudent să generalizăm, însă adevărul observației e evident în ambele părți ale acestui jurnal berlinez. Dacă le-ar reciti, mărturisește autoarea, „[...] cred că acolo [în partea întâi – nota RC] aș vedea mai mult un Berlin din afara mea, așa cum aici [în partea a doua – RC] mă văd mai mult pe mine dinăuntru Berlinului.” În oricare dintre părți însă, Nora Iuga e prezentă cu toată sensibilitatea și impunătorul bagaj cultural al personalității sale, având toate datele pentru a evalua cu propriul cap realitățile berlineze (și nu numai) la interval de zece ani. Diferența de receptare dintre cele două momente e ușor sesizabilă. În 1999, disponibilitatea autoarei e mai deschisă spre generozități, entuziasme, uimiri golesciene: „Văzându-i pe berlinezi atât de veseli, atât de degajați, de siguri pe ei, mă întreb dacă aicea se moare. Trebuie să învăț această terapie.” Ceea ce nu înseamnă că, venită dintr-o Mitteleuropă în care *parfumul trecutului mort* e încă perceptibil, vizitatoarea nu trăiește și inefabile neliniști metafizice, precum în ambientul de oțel și sticlă din Potsdamer Platz, unde dă peste stranietatea „care atrage și sperie în același timp”, aceeași pe care o cunoscuse în fața sfinxului din muzeul egiptean: „Simt un rău cosmic, o strivire fizică, spaima de a fi fost o clipă proiectată într-un viitor pe care nu-l voi cunoaște niciodată; și de ce atât de acută prezența unui inexorabil final?” Trăiește totodată și o subită inchiitudine la nivelul cotidianului

uzual, în fața aparatelor *dernier cri*, a automatelor, încă nevăzute la București: „Confortul mi se pare complicat, mai curând un disconfort pentru cel care e silit să-l învețe.” E conștientă că asemenea mărturisiri ar putea s-o dezavantajeze și crede că posedă „un instinct primitiv care nu se lasă dresat.” Totuși, ceea ce prevalează este bucuria de a se simți cu desăvârșire liberă, de a bate drumurile „de nebună”, de a se rătăci, de a gusta neliniștea indusă de necunoscut și de a-și cultiva orgoliul de a se descurca singură. Trăiește din plin voluptatea descoperirilor și nu mai simte nevoia nici măcar să deschidă televizorul, deși „acasă” sunt alegeri.

În partea a doua, adică în însemnările din 2009, însăși trecerea la monolog semnifică o modificare a disponibilității receptive. Entuziasmul e mai temperat, făcându-și loc, în schimb, scepticismul și un mai marcat spirit critic. Apar motive de agasare: „Ah, nemții ăștia, nimic nu mă irită mai mult decât mania lor de a le da altora lecții de bună purtare.” Sau episoade care revelează profunde diferențe de mentalitate și-i creează complexe: „Înțelegeam ce se petrece pe ecran, și intriga, și replicile; ce nu înțeleg era de ce în jurul meu se râdea în hohote. Eram complexată [...] Mie totul mi se părea de o tristețe iremediabilă [...] M-a cuprins spaima: spre ce ne îndreptăm? Și ei râdeau, se amuzau copios și nu vedeau nici o tristețe în mesajul filmului [...] Să fie de vină inapetența mea la comedie, inapetența mea funciară de a gusta umorul fără a vedea îndărătul lui fața disperată a lumii? Pentru că cine și-ar bate joc de frumusețe și bucurie?”

Acest gen de întrebări răsărite când nu te aștepti sunt sursa de tensiune a întregului jurnal, care astfel e departe de a rămâne o simplă înregistrare factologică. Interogațiile retorice și reflecțiile sunt cu atât mai revelatoare atunci când autoarei i

se impune aproape imperativ comparația realităților berlineze cu cele știute din țară. Propensiunea irezistibilă spre comparație, comună, de altfel, călătorilor români, e și unul din elementele comune celor două părți ale jurnalului. Tonul lor e întotdeauna critic, dar, în general, calm și lucid. Refuzul de a-și îngădui plăcerea unor pantofi de 300 de euro, bunăoară, este imediat urmat de reflecția comparatist-concluzivă: „Refuzul unui mic lux, chiar atunci când mi-l pot permite. „Merge și așa.” De asta avem gândaci și munți de gunoaie, de-asta scuipăm în lift, de-asta nu acceptăm mizeria și ne mândrim că suntem martiri, de-asta e așa de lung drumul spre Europa.” Alteori însă, privirea aruncată peste umăr, înspre climatul din care vine, îi suscită revolte care-și găsesc expresia în adevărate diatribe, precum în clipa când i s-a pus întrebarea, fără nici un subînțeles de altfel, dacă e evreică: „De ce ni se toarnă cu de-a sila în cap că Antonescu a fost un sfânt? De ce numai ungurii au exterminat evreii noștri, acolo în nordul Ardealului? Dar în Transnistria? De ce mereu alții? Și noi numai blânzi, miloși, toleranți. Mai buni decât toți, protocroniști, bălăcindu-ne în propria noastră adorație.”

Trecutul și ascendența familială a Norei Iuga sunt profund marcate de apartenența la spiritualitatea Europei Centrale. În jurnalul berlinez recunoaște că i-ar fi plăcut să se fi născut la Viena, iar cultul imperiului, „care îi irită pe alții”, pe dânsa o „potențează poetic”. De aici probabil și predilecția, în deambulările berlineze, nu pentru locurile comune ale tumultului urban – deși găsește mereu ceva de văzut și comentat și acolo – ci pentru ariile discrete și orele înserării, acele *blaue Stunde* aureolate de taină, pentru străzile retrase, cu magazinele lor de antichități, etalând în somptuoase aranjamente vestigiile fabuloase ale unei lumi mai familiare decât cea a prezentului:

„Emoția mea în fața acestor relicve ale unei lumi căreia i-am aparținut cândva e mai mare decât dacă acum ar fi ale mele și nu le-aș mai vedea.” Sunt stări de spirit și nostalgii în transparența cărora se disting nu doar o concepție de viață și o *ars poetica* foarte personală, deschisă noului dar atentă la demnitatea stilului și a actului creator, receptivă la experiment dar fără aderență la exhibiționism și ostentație, interesată de performanțele noilor generații dar cu respect pentru valorile consacrate: „Să fi îmbătrânit eu atât de tare? – se întreabă Nora Iuga în fața realităților berlineze ale „noii sensibilități” – Să fie asta libertatea cea adevărată? Libertatea fără chiloți care izbăvește lumea de morbul ipocriziei. Nenorocită convenție înlocuită mereu cu altă convenție. Barem dacă ar avea stil.” Nu e dispusă, pe de altă parte, nici la concesii întru flatarea gustului comun, întrucât arta n-are nimic de-a face cu democrația, ea fiind aceea care trebuie să oblige „omul comun” să se ridice la nivelul ei și nu să coboare ea la nivelul de gust și înțelegere al acestuia. Îți trebuie un anumit curaj să te rostești atât de tranșant împotriva „trendului” locului și momentului în care te afli, dar Nora Iuga își asumă toate riscurile, chiar dacă tot sub forma unei întrebări retorice, figură, se pare, predilectă: „Trebuie ca acum, când scriu aceste rânduri, să mă sperii și să le șterg, pentru că „noua sensibilitate” ar putea să mă considere zaharisită și datată?”

Evident, Berlinul doamnei Nora Iuga este ca oglinda unui lac în care cel ce se privește se vede întâi pe sine însuși, imagine unduioasă, reflex în nuanțe și irizații, uneori narcisiacă, alteori excesiv autocritică, întotdeauna însă autentică în desăvârșita ei sinceritate. Iar imaginea Berlinului care rămâne după acest jurnal-monolog este aceea a unui univers citadin de o indicibilă varietate, în care pot fi experimentate cele mai diverse trăiri. Dintre acestea, indiferent de care dintre cele două sejururi ar

fi vorba, trăirea dominantă a Norei Iuga este bucuria: „Cred că nimic nu e mai de preț în ființa mea decât această imensă capacitate de a mă bucura”, mărturisește d-sa. De aici o anumită aviditate frenetică în a cuprinde totul, cu conștiința că a avut șansa unor ocazii unice de a cunoaște și a se cunoaște, de a înțelege și a se întreba, de a se răzvrăti și a admira, de a detesta și a iubi. Ceea ce a dus, pe cale afectivă, dar logic, la un anumit mod nu de a privi, ci de a trăi Berlinul, pe care și-l impune cu sentimentul realist al propriei valori și al unei inerente fatalități: „Pentru că niciodată și nicăieri nu mi s-a dat *ce merit cu adevărat* [s. RC] ca aici și acum și de-aia mă-ntorc și zic: Trebuie să trăiesc Berlinul ca și cum l-aș trăi pentru ultima dată. Și cred tot mai mult că o să fie pentru ultima dată.”

Iar dacă ar fi să aleg doar una dintre imaginile care compun acest Berlin mirabil și subiectiv, m-aș opri asupra uneia solare, care rimează plener cu *Weltanschauung*-ul și afectivitatea doamnei Nora Iuga: „Berlinul e azi orașul artiștilor și al luminii, iar salvarea nu poate veni decât de la artiști, fiindcă se pare că lumea nu se poate schimba în bine pe calea rațiunii, ci pe cea a intuiției – e nevoie de inspirație!” Aserțiune care ar cere ea singură un comentariu aparte.

Nora Iuga, *Berlinul meu e un monolog*. Jurnal. București. Cartea Românească [Jurnale & Memorii], 2010.

STRĂIN PRIN EUROPA

În 1991, aflat la Paris, Virgil Nemoianu își surprinde imaginea în metrou. Neașteptat și tulburător, momentul e notat seara: „Mai să nu mă recunosc: un om scund, bătrânicos, gras ca un butoi, mânios și bănuitor.” Avea 51 de ani, o operă și o semnificativă experiență de *homo viator*. Portretul e însă evident reduționist, afectat de un exces autocritic determinat fie de luciditate, fie, mai curând, de o pasă proastă. Profilul plauzibil al lui Virgil Nemoianu nu e de găsit aici, ci în cel conturat treptat și fără intenție de-a lungul tuturor notelor de călătorie dintre 1983 și 1992, adunate sub titlul sugestiv *Străin prin Europa*. Titlu pe care mi-am îngăduit să-l împrumut și pentru acest comentariu, deoarece altul mai deplin consonant cu intențiile autorului n-am găsit. Pentru un cititor avizat, o carte vorbește în primul rând despre cel care a scris-o. Adevăr cu atât mai evident aici, unde cartea oferă un palier autoreferențial generos, neelaborat, de o sinceritate genuină, și totodată varii și mereu proaspete surse de reflecție pentru cititor. Începând chiar de la titlu. Străin prin Europa? Dar străinul cine e, de unde vine? E creditabilă această autosituare ca străin? Fiindcă ori de câte ori se referă în notele sale la *acasă*, nu știi niciodată sigur care este adevărata sa *Acasă*: America? Mitteleuropa? Banatul? Casa copilăriei de la Borloveni?

O *Notă explicativă* care prefațează „notele” propriu-zise

debutează abrupt, cu o propoziție descurajantă: „Volumul de față nu e prea interesant în sine.” Mai mult: el „aduce impresii mai mult sau mai puțin inteligente” și, mai departe, „Observațiile sunt mai mult decât o dată naive și elementare [...]” Ai zice că toată această autosubestimare ține de inerenta îndoială care-l împresoară pe scriitorul autentic când se află în pragul editării unei noi cărți. Sau, poate, de gustul – tot atât de propriu breslei – de a cocheta cu modestia. Pe măsură ce lectura progresa, se impune însă constatarea că autorul e cât se poate de realist. Într-adevăr, Virgil Nemoianu se înfățișează în două ipostaze. Una – cea care îi justifică severitatea față de sine – este a unui om mai curând blazat decât obosit, „mânios și bănuitor”, care a văzut prea multe ca să se mai entuziasmeze la orice noutate. Parcă mereu iritat de un program care-l obligă să-și suspende obiceiurile și ticurile domestice, e acru în observații, mai ales prin Portugalia, Spania, Franța, unde nu se simte *acasă* decât sporadic, și are o percepție acută a disconfortului, promiscuității și mitocanilor: „Într-un parc, doi îndrăgostiți tineri; fata avea o pană în mână și-l tot gâdila ușor pe gât și ureche pe băiat. N-am putut să mă bucur de scenă, căci îl și vedeam proiectat în chip de mitocan spaniol de 30 de ani.” Sau, la Paris: „Poluarea e groaznică [...] oameni proști, escroci, profitori, chipurile țărânoase, suspicioase, niște veșnic adolescenți, dornici să înscrie puncte; infrastructura civilizatorică e sărăcăcioasă și înapoiată, zgomotul continuu creează nervozitate.” Iar în fața monumentelor sau a operelor din muzee, aprecierile nu depășesc convenționalul: foarte frumos, splendid, grandios etc. În schimb, la Bruxelles, răsfățatul Manneken Pis „e o nimica toată”. Când călătorește din motive profesionale, pentru a participa la conferințe, simpozioane, colocvii, are o atitudine disimulat retractilă: „Mă autoobserv și la această conferință, ca la atâtea

altele. Am un soi de automată, furioasă dorință de a mă izola, de a mă separa aproape.” De altfel, despre acest gen de reuniuni, cu intrigările lor de culise, are o părere deloc măgulitoare: „La conferință am fost numai două ore, totul mi se pare o mizerie, umplutură de banalități marxizante.” Asta e: în asemenea situații chiulește; stă doar strictul necesar, apoi dispare *à l’anglaise* și trăiește plener bucuria de a se simți singur și liber. E sensibil la seducția străzii, gustă din plin „livrești concupiscente” prin marile librării sau anticariate, trenează voluptuos prin muzee, unde are nu doar o dată revelația, onest mărturisită, a unor artiști de care încă nu auzise.

Aceasta e a doua ipostază, cea în care Virgil Nemoianu apare ca autentic *homo viator*, opus turismului consumerist, capabil de neașteptate efuziuni agreste în care vibrează parcă ceva din spiritul senzual al lui Jean Giono: „[...] am rătăcit pe drumuri de țară cât mai mici, printre livezi, castele abia menționate în ghiduri, mulțime de vii [...], fructe de câmp, libertatea visătoare a cărărilor printre ierburi înalte și flori mari de câmpie, aerul cald, greu, palpabil, dar nu apăsător; atmosfera care se simte (obiect senzorial) e drăgăstoasă, erotică, bună, fără a fi excitantă – dragoste și maternitate simultan – pământul e binecuvântat, rodnicia e deplină.” Totodată, cu o mare disponibilitate de a cunoaște locuri și oameni și de a se bucura de revederea unor prieteni. Ori de a-și face netulburat siesta de după prânz, sau de a bea un vin, delectându-se cu cuvinte încrucișate, seara, singur, în camera lui de hotel. În astfel de ceasuri ale desprinderii de orice dependență, reappare omul de cultură în tot firescul lui, lipsit de orice fițe snoabe, cu o sinceritate și un simț al umorului constitutive, format într-un mediu familial de veche și solidă tradiție (poate singura sa dependență) și care a avut șansa de a se întregi profesional într-o lume liberă. Așa se face

că printre aluviunile banalului cotidian, inerente în orice voiaj, apar la tot pasul, ireprimabile, formulările, reflecțiile, opiniile, comentariile mereu surprinzătoare prin sagacitate și pregnanță, ale intelectualului de anvergură. Iată, bunăoară, într-o asemenea viziune, cu conciziunea care o caracterizează, o schiță a profilului spiritual al Angliei: „[...] în Anglia ordinea și libertatea se completează, nu se împotrivesc una celeilalte. Sărăcia engleză le întregește caracterul. Funcția socială a monarhiei, aristocrației și a tradițiilor pompoase este enormă: lumea rezistă perfect, își ține firea, bunul simț și bunele maniere pentru că e mândră și plină de încredere în sine: așa o țin instituțiile tradiționale. Fără aceste instituții, zise iraționale, moralul național s-ar năruia. În plus se obțin niște modele de comportament și de înfățișare exterioară [...]” În muzee, când răgazul e deplin și dispoziția prielnică, trăiește, ca la Orsay, câte „o adevărată baie de satisfacții și delicii”. Reflecția depășește în asemenea clipe stereotipia evaluărilor curente și devine, spontană, colocvială, cu formulări insolite și caracterizări concise, care merg direct la esențe. Astfel, reflectând asupra impresionismului – față de care are de altfel rezerve, prețuindu-i doar câteva individualități, Sisley, Pissarro, Guillemin, Monet (nicidecum pe „prostul de Édouard Manet”) – ajunge la o concluzie integratoare a întregului curent, rostită oarecum în treacăt, la modul „fiindcă veni vorba”, dar absolut memorabil: „Care e, în fond, geniul și atracția impresionismului? Plăcerea aerului, a culorilor fine, a luminilor senine, tehnica extraordinară a variației pe spații mici, da, toate astea. Dar, mai mult decât ele, *deschiderea* [subl. aut.] spre lume, generozitatea fără descompunere, evitarea pericolelor de desprindere din univers. Surprinzător poate, impresionistii [...] admit fără mofturi și ezitări că ne-am cam pierdut siguranțele sau certitudinile epistemologice, dar că, în

pofida acestui fapt și chiar prin el, se poate ajunge la sănătate și protecție, la un fel de blând confort în propria piele și în universul înconjurător.”

Notele de călătorie se opresc în 1992, când revine, după 17 ani, la București. După impresiile de până acum, care, fie ele posace sau euforice, erau, oricum, delectabile, cele din București cad brusc într-o zonă ce pare iremediabil sortită retardării. Cu atât mai mult cu cât ele vin contrastant, și la dus, și la întors, după câte o escală într-o Budapestă care, chiar dacă nu e întru totul eliberată de sechelele trecutului, e un loc incontestabil civilizată, european, primitiv. Sejurul bucureștean e, în schimb, de o infinită tristețe, care se revarsă asupra cititorului însuși: „Când sosesc la aeroportul Otopeni din București, am impresia că am ajuns la capătul pământului, la un soi de sfârșit: totul pare părăsit, terminat, iarba crește prin pavajul pistelor, autobuzele par rable, avioanele au elice. Oamenii sunt ponosiți, obosiți, neglijenți, au mișcări lente. Casele sunt neîngrijite, sărăcicioase, vegetație multă și *lipsită de demnitate*” [subl. R.C.] Peste tot, „semne de primitivitate”. E invitat la televiziune, dar i se pun condiții restrictive. Refuză. În România profundă, până și Borlovenii copilăriei îl dezesperează prin ignoranța localnicilor predispuși să voteze feseneul...

E limpede după acest episod că *Acasa* lui Virgil Nemoianu nu mai poate fi de acum decât cea nord-americană. Și totuși, rădăcinile sale, inubliabile întrucât mereu perceptibile, matricea sa spirituală în cele din urmă, sunt aici, în această Mitteleuropă care-l face să vibreze afectiv ori de câte ori îi distinge semnele identitare răspândite pe drumurile Occidentului. Acea Mitteleuropă a Biedermeierului cu „blândul confort”, cu *Gemütlichkeit*-ul său intrinsec și cu Jugendstilul epocii belle, care-i amintesc, oriunde ar întâlni-o, de întâiul topos al copilăriei,

atât de pregnant reconstituit în *Arhipelag interior* din 1994. „Pentru Virgil Nemoianu – scrie Monica Spiridon în D.G.L.R. – în memorialistică, în corespondență, în publicistică, *etalonul* [subl. R.C.] Biedermeier este un instrument de reflexivitate și de autoevaluare.” Așa este și aici, în *Străin prin Europa*, unde poate fi interpretat și ca semnălmnt identitar.

Așadar, cine/ce este, la urma urmelor, Virgil Nemoianu? Un bănățean de soi, din cei de viță veche. O spune el însuși, spulberând orice dubiu, în amintitul *Arhipelag interior*: „Sunt un bănățean, al cărui cadru de existență au fost întâi Bucureștii, apoi continentul nordamerican.” O realitate constitutivă de care nu poate (și nici nu vrea, probabil) să se detașeze. Ea rămâne uimitor perceptibilă – după ce a trăit de la 9 ani la București și apoi 31 de ani peste Atlantic! – până și în cele mai intime pliuri ale stilului său, în care se poate distinge o discretă nuanță retro de sorginte bănățeană: *fălos, mânios, bolând, half* (mijlocaș), *bec* (fundăș), pe campanilă *nu m-am suit*, am umblat *pe picioare, joacă un film* etc. etc., forme savuroase pentru bănățeni, dar aproape dispărute azi în Banat.

Aflat în Provence, în 1984, lui Virgil Nemoianu îi scapă această tulburătoare reflecție: „Nimic nu e mai paradoxal decât modul în care suntem rupti între frica de moarte și plictiseala de viață, simt eu intens acum.” Avea pe atunci 44 de ani. Această mărturisire, al cărei fior metafizic interferează tot memorialul său de voiaj, justifică interesul cu care așteptăm notele de călătorie anunțate, următoare anului 1992.

Virgil Nemoianu, *Străin prin Europa. Note de călătorie 1983-1992*. București. Institutul Cultural Român. 2006. 233 p.

UN POET ÎN CHINA

Claudio Magris, pe care îl putem considera un călător... profesionist, spunea că o călătorie într-o țară cu regim totalitar „este întotdeauna puțin vinovată, o complicitate sau cel puțin o neutralitate *de facto* față de violențele și infamiile ascunse în spatele satelor Potemkin pe care le străbați și unde găsești ospitalitate.” Am verificat această observație în cazul lecturii lui John Steinbeck, cel din *Jurnal rusesc*, unde își relatează experiența de călător în Uniunea Sovietică, în calitate de reporter. Într-adevăr, se simte în jurnalul său o ușoară „complicitate sau cel puțin o neutralitate *de facto*”, determinată de echilibrul care trebuia păstrat între consternarea tacită în fața realităților din dictatura stalinistă și obligația unei elementare curtuozii față de ospitalitatea propagandistică a gazdelor. Pentru Steinbeck, venit dintr-o lume liberă, tot ce vedea acolo era nou, cu totul insolite fiind și situațiile în care se vedea pus, de unde și ezitățile sale, predilecția de a reda adevărul prin perifraze atenuante sau, pur și simplu, de a-l eluda. Nu s-a confirmat, în schimb, alegația lui Magris în cazul unui călător avizat, aterizat într-un tărâm totalitar. Avizat, adică având experiența nemijlocită a dictaturii în care s-a născut și a trăit patruzeci de ani, dar din care s-a eliberat de zece ani. El se regăsește astfel din nou în fața unor realități și reacții umane familiare, trăiește consternări dar nu și surprize, nu are complexe

și nu simte nevoia de a estompa ceea ce vede și aude. Este cazul lui Vasile Dan, care și-a descoperit „talentul” de călător când s-a văzut antrenat pe neașteptate într-un voiaj de două săptămâni în China. Proaspătul călător fiind și poet, ceea ce a rezultat este un jurnal *sui generis*, foarte personal și cu nimic mai prejos (decât prin dimensiuni) de jurnalele de drum ale călătorilor hârșiți, de tip Magris sau Saramago.

Voiajul chinez al lui Vasile Dan e intitulat *Un li pe Drumul Mătășii. Jurnal chinezesc*, iar notațiile sunt chiar de jurnal, zilnice deci, fiecare constituindu-se în câte un mic capitol, concis, esențializat, fără exaltările lirice, emoționale, la care ne-am fi putut aștepta de la un poet. Fiecare zi, în schimb, este însoțită de câte un poem liminar, scris, după toate aparențele, chiar atunci. Sunt 15 poeme, astfel încât cartea s-a configurat ca un fericit hibrid între poezie și însemnarea cotidiană a unei realități exotice. Versurile sunt o introducere în atmosfera zilei, dar și expresia unor stări difuze, inefabile, generate de contactul abrupt cu o cultură multimilenară, stranie, pe care, cum însuși autorul observă, „nici măcar China Nouă (Populară), cu tot radicalismul ei ideologic, n-a reușit” s-o oculteze.

Vasile Dan, arădean, cu sedentarismul perturbat doar ocazional, mărturisește că descinde în China după șapte ani lipsiți de concediu, în care a tras „an de an, blând ca un bou în jug”, făcând prin proprie voință muncă de *Kulturträger*, „într-un oraș bogat dar cu o mentalitate, vai, suficientă, de raion cultural, cu complexe provinciale, cu frustrări de tot felul. Cu solidarizări în frustrare.” Într-o călătorie contează decisiv starea de spirit cu care pornești. El abordează astfel sejurul chinez cu sentimentul euforic al eliberării, al unei plonjări în larg, cu o maximă disponibilitate, curiozitate, receptivitate. În prima clipă nu-i vine a crede că se află totuși în China, tărâm perceput ca o zonă

tarkovskiană, care îl intimidează, dar de care se lasă pătruns. Conștient că se află nu într-o altă țară, ci într-o altă lume, el nici nu mai simte acea propensiune irezistibilă de a compara totul cu realitățile de acasă, la care orice călător român în Occidentul european se dedă, sub imperiul aceluiași complex al retardării, neschimbat în timp, care-l tulbura pe Dinicu Golescu în urmă cu aproape două veacuri. Cred că singura dată când i se impune o comparație, firește, în defavoarea celor de acasă, e în prima zi, la întâia întâlnire cu serviciile și curățenia impecabile ale hotelului chinez. Mai departe nimic nu e comparabil, dovadă peremptorie a pătrunderii într-o altă lume, cu altă ascendență, altă mentalitate, alte obiceiuri și cu peisaje de o măreție și stranietate onirică.

Spre deosebire de atâtea însemnări de voiaj, în care autorii își etalează ostentativ o (falsă) erudiție compilată din varii surse, la Vasile Dan, referirile la istorie sau la datele tehnice ale „obiectivelor” vizitate se reduc la strictul necesar. El nu e preocupat decât de ceea ce vede, aude și simte în momentul dat. Descrierile sunt concise, fără a pierde prin aceasta nimic din pregnanță sau, după caz, din forța sugestivă. Calități în care rezidă, de fapt, valoarea artistică, dincolo de cea informativă sau delectabilă, a jurnalului său. Ca și din reflecțiile intime pe care i le suscită locuri cu o deosebită încărcătură simbolică sau afectivă, cum este, bunăoară, Piața Tian'anmen, copleșitoare în primul rând prin dimensiuni, ca întreaga realitate chineză, unde miniaturalul și gigantul coabitează într-o milenară simbioză, ca și aceea dintre suprema politețe și delicatețe sufletească și rafinamentul inimaginabilei bestialități. Scrie Vasile Dan, inspirat de piața rău amintitoare: „Loc sacru, dar și de tristă amintire, al tuturor ritualurilor chinezești mai vechi sau mai noi, această piață are grandoarea paranoică proprie

celor însetați, fără limită, de putere, pentru care omul nu există decât pierdut într-o masă incomensurabilă și indistinctă.” Cum se vede și din acest citat, notațiile călătorului nu sunt câtuși de puțin complezente, de circumstanță, pentru menajarea susceptibilității amfitrionilor. „Șocul cultural” – ca să folosesc sintagma lui Alvin Toffler – pe care, totuși, autorul îl resimte, nu îi întunecă „uzul rațiunii”. Considerațiile sale sunt sobre, reci, lucide, refuzând fiorul metafizic chiar și în locuri în care acesta ar fi oarecum de rigoare, ca într-o necropolă imperială: „Nimic, așadar, mistic, nimic înflorător, nici un tremur metafizic al gândului nu găsesc într-un mormânt de împărat chinez. Ci, doar aduse în față, aproape de simțuri, elementele primordiale ale lumii chineze: metalele (aurul, în special), lemnul, focul, apa și pământul, pe care-l simt jilav în aerul somptuosului cavou.”

Făcând parte dintr-o delegație de scriitori români, Vasile Dan n-a fost scutit de, obligatoriile în asemenea împrejurări, vizite ghidate, la obiective turistice consacrate. Le consemnează cu calm, reflexiv, dar fără inflamări superlative, părând mai interesat totuși de întâlnirile pe care le au cu colegii scriitori chinezi, în atmosfera cărora regăsește – *mutatis mutandis* – ticuri și cutume familiare, din era, depășită, a totalitarismului mioritic. Și aici notația este sinceră, discret ironică. Interminabilele ritualuri protocolare îl exasperează, iar riguroasa regie a dialogului, care face imposibilă orice comunicare reală, îl dezamăgește: „Încercăm să legăm o discuție cât de cât intelectuală cu partenerii noștri, poeți, cadre universitare, critici de artă, așa cum ne-au fost ei prezentați [...] Discuția este perfect paralelă. Refuză, în afara politeții cu care ne copleșesc, orice problemă concretă, inclusiv pe teme culturale chineze clasice.” Și, ca detaliu picant, merită reținut frisonul pe care urmașul spătarului Milescu îl resimte când află că, în vremea „revoluției culturale” a lui

Mao, „reeducarea” victimelor se făcea și cu ajutorul filmelor românești.

După 15 zile de călătorii în etape de mii de kilometri, cu repetate schimbări de fus orar, obosit, dar, se pare, edificat, „puțin melancolic, puțin trist”, ca după orice despărțire de o lume care, indiscutabil, ți-a prilejuit și momente de intimă elevație și satisfacție spirituală, Vasile Dan revine acasă. Călătoria a fost memorabilă, iar impactul cu realitățile patriei, produs încă din avion, este dur, memorabil și el, astfel încât se cerea de asemenea consemnat cu un sentiment de lehamite și zadarnică revoltă: de la promiscuitatea din aeronava TAROM, burdușită cu bișnițari autohtoni mitocani și insolenți, până la coșmarul vămuirii grobiene de pe Otopeni, culminând apoi cu episodul, atât de familiar oricărui român, al întârzierii rapidului cu peste două ceasuri din cauză că... s-a stricat locomotiva. E semnificativ și se cere reținut amănuntul că, la revenirea din câte un voiaj, românii trăiesc nu numai de azi, de ieri, dar acum parcă tot mai frecvent, acest sentiment sordid, de frustrare și neputincioasă mânie, la regăsirea deplorabilelor năravuri și realități din patrie.

Oricum, pentru Vasile Dan, escapada aceasta exotică a însemnat nu doar o experiență productivă în planul creației, ci și un prilej de a-și revela ipostaza de prozator lucid, sagace, cu un stil auster și elegant.

Vasile Dan, *Un li pe Drumul Mătășii. Jurnal chinezesc*. Arad, Ed. Mirador, 1997.

Semne, nr. 1/2002.

CU LITERATUREXPRESS-UL

„**E**u nu voi să știu de Europa” – clamează încă și azi România suficientă.. „Noi am fost dintotdeauna în Europa” – pune punct România țâfnoasă.. „Există o relație între graniță și comunicare?” – se întreabă România inteligentă a veacului XXI, aflată în fața iminenței unei Europe unite. Precum și multe alte întrebări își pune această Românie, mai ales când e și artistă, și tânără, în plină putere creatoare, și imaginativă, și cu inițiativă, și ferm decisă să nu mai târască după sine ghiulelele de plumb ale mentalității totalitare, de orice culoare ar fi ele. Cel care și le pune, în loc de concluzie, în finalul cărții pe care tocmai am închis-o, este Andrei Bodiou, la revenirea din călătoria insolită trăită în anul 2000 împreună cu alți vreo sută de scriitori europeni care, vreme de o lună, au străbătut continentul cu un tren al literaturii, de la Lisabona la Sankt Petersburg, iar de acolo, prin Moscova, la stația terminus Berlin. Relatări succinte a mai publicat Andrei Bodiou în „Observator cultural”, chiar pe parcursul voiajului. Mă și întrebam atunci dacă, în final, cartea aflată în evidentă configurare va fi una „estetă” sau doar un jurnal cu virtuți informative, documentare. Acum, de la parcurgerea exploratorie a sumarului care cuprinde și câteva texte adiacente, e limpede că se cere citită în cheie documentară. Notoriu de câțiva ani ca, deopotrivă, poet, critic și eseist talentat și sagace,

cu – lucru mare! – un ireprimabil simț al umorului, autorul apare de această dată în ipostază de călător fortuit, dar receptor lucid și reflexiv al realităților pe care le străbate. El face parte din noua generație, scăpată din comunism fără sechele majore și fără nostalgii, poliglotă și mobilă cu dezinvoltură, eliberată în fine de acel handicap al călătorului român diagnosticat de dl. Adrian Marino, dacă bine-mi amintesc, ca „sindromul Dinicu Golescu”.

Am spus călător și nu turist, în primul rând pentru că înșiși organizatorii au conceput acest program intercultural ca pe o *călătorie inițiativă*, de studiu și cunoaștere reciprocă, în perspectiva noii Europe. În al doilea rând, deoarece nici autorul nu este genul turist. Andrei Bodiu e retractil la inițiativele „de grup”, preferând explorarea solitară. „Mă trezesc cu gândul să o pornesc de unul singur prin Paris” sau „Eu unul prefer să mă plimb de unul singur pe Nevski Prospekt” sunt expresia unei opțiuni de călător și nu de turist și ele revin, într-un fel sau altul, aproape la fiecare escală. El n-are nici o apetență pentru docte descrieri de monumente sau pentru excursuri istorice ciugulite de prin ghiduri și pliante, preferând, în schimb, spectacolul nemijlocit și frust al străzii, descoperirea pe cont propriu a culorii locale, zăbava în fața scenelor cotidianului aparent derizoriu în care e capabil să deslușească semnificații demne de reflecție: „Înainte de Sankt-Petersburg oprim puțin într-o gară mică. Toți oamenii de pe peron privesc cu curiozitate trenul și încearcă să citească ce scrie pe el, mai puțin o pereche de alcoolici care stau pe o bancă. Bărbatul, cu o sticlă de vodcă în mână, îi spune vorbe dulci femeii la ureche. Într-un târziu își ridică fruntea și privește prin tren ca și cum acesta nici n-ar exista.” De altfel, cele mai abundente motive de reflecție i le oferă traversarea spațiului ex-sovietic, cu fanfarele și cântecele populare care îi

întâmpină pretutindeni, cu încă viguroase habitudini remanente, cu orașe stranii, delabrare sau pustii, precum Kaliningrad, Sankt-Petersburg sau Minsk, unde imposibilitatea comunicării cu inteligența locului amintește de aceeași neputință de care s-a izbit un alt călător, Vasile Dan, în China cea nedesprinsă de comunism. O altă lume descoperă Andrei Bodiou în acest spațiu vag terifiant, bântuit încă de spectrele trecutului, unde problema se pune încă în termenii „Rusia și Europa”, și de aceea, o dată cu trecerea graniței polone, reintrat în spațiul euro-atlantic, se simte dintr-o dată eliberat: „După săptămâni de fanfare și dansuri populare, manifestările artistice interactive ale polonezilor, cu toate scăderile lor, ne readuc în lumea contemporană [...] Mă simt din prima clipă foarte bine aici. Polonezii sunt simpatici, comunicativi și politicoși.” Indiferent de locul în care s-ar afla – est sau vest – călătorul întâmpină realitatea cu umor și cu un spirit critic a cărui luciditate nu iartă nimic, nici, bunăoară, derizoriul recitalurilor poeticești de pe la poalele statuilor, nici suficiența oficialilor de pretutindeni: „[...] discursurile care se aseamănă deja ca două picături de apă: comunicare, prietenie, Europa unită... peste tot. La o adică, ce inventivitate le poate fi cerută unor oficiali?”

Dincolo de toate acestea, însemnarea călătoriei lui Andrei Bodiou conține cel puțin două paliere de interes major. Primul se constituie totodată și într-un serios motiv de îngândurare atât pentru autor cât și pentru cititorul nemankurtizat. E vorba de resurecția utopiei stângii comuniste, sesizabilă pe tot traseul, în diverse ocazii și ipostaze, de la variile reuniuni până la reacțiile colegilor de voiaj. Iată-l pe Stefan Sprenger, scriitor din Lichtenstein, care nu crede o iotă când cei din est îi povestesc, la cererea lui, „cum a fost”, cum nu se găsea nici hârtie igienică. Are impresia că e ținta unei farse dar începe să aibă îndoieli și se

convinge de adevărul celor auzite pe măsură ce pătrund cu toții în spațiul ex-sovieric. „Iată – scrie Bodiș – o excelentă temă de meditație pentru scriitori, pentru ce și cât pot comunica ei în legătură chiar cu trecutul, prezentul și apoi cu viitorul Europei. În ce măsură mai contează istoria dementă a comunismului românesc? E cineva dispus să iasă din fantasmale ideologice și să coboare în realitatea istorică?” Asta după ce, cu câțiva timp înanite, la Paris, constatase că „utopia stângii comuniste pare a fi înviat de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Ce nu trăiește omul pe propria piele pare întotdeauna ușor, foarte ușor de explicat. Avem și noi maeștri în chestia asta, așa că n-am de ce să mă mai mir.”

În fine, un al doilea palier de acut interes s-ar putea constitui într-o fertilă „temă de meditație” îndeosebi pentru oficialii și culturnicii noștri împovărați încă de vechile mentalități patriotarde, paternaliste, populiste. Asta însă doar presupunând că au obiceiul să mai și citească. Ar putea dobândi astfel câteva idei productive asupra modului în care se poate organiza „nemțește”, chiar și fără prea mulți bani, un program cultural internațional de asemenea anvergură. Sau cum o regiune intens industrializată dar depășită și nerentabilă, precum Ruhr-ul german, poate deveni printr-o inteligentă reconversie un spațiu din ce în ce mai profitabil pentru turismul cultural. Sau cum, prin același tip de reconversie, un orașel ca Malbork-ul polonez, un fel de Călan strivit de falimentul industriei grele, a reînviat grație turismului cultural înflorit în jurul impozantei cetăți medievale a Cavalerilor Teutoni. Avem și noi industrii în ruină, avem și noi vestigii fel de fel, ceea ce ne lipsește însă sunt autonomia administrativ-financiară, inițiativa, imaginația, cultul lucrului bine făcut și înțelegerea ponderii pe care o au cultura și educația în destinul unui popor. Sugestie conținută,

de altfel, și într-una din reflecțiile d-lui Ion Bogdan Lefter când, în prefața acestei cărți, se referă la prezența protocolară a unor oficiali germani: „Nici nu mai contează dacă veneau dintr-o prețuire adevărată a literaturii; probau – în orice caz – faptul că Europa comercială, financiară, tehnocratică știe că trebuie să păstreze măcar aparențele atunci când e să recunoască rolul culturii în societate.”

Cât despre Andrei Bodiu, penru el această călătorie în grup, în timpul căreia și-a păstrat independența de gândire, a fost o extraordinară experiență a accesului la comunicare sau, după oameni și loc, a noncomunicării. Experiență convertită, din fericire, până la urmă, cum însuși spune, într-un „elgiu adus vechimii și diversității esențiale pe care o reprezintă spațiul european.”

Andrei Bodiu, *Jurnalexpress Europa 2000*. Cu o prefață de Ion Bogdan Lefter. Editura Paralela 45, 2001.

Reflex, nr.1-2-3/2004

BUCĂȚELE DE SPANIA

Am furat titlul acesta din ultimul capitol al debutului Luminiței Marcu. Cartea se cheamă *Mansarda cu portocale*, titlu inspirat, luminos și stenic, care mi-a indus o stare de grație ce se va revărsa (știu de pe acum) și asupra comentariului meu. Care, la drept vorbind, nu-mi era în intenție. Căutam o carte recentă, care să-mi servească în scop strict documentar, în perspectiva unui iminent voiaj spaniol. Dar nu ceva în genul ghidurilor turistice, ci cartea unui călător, adică una în care să se simtă reacția personalizată a unui autor cultivat față cu realitățile iberice de azi. Iar ecourile din presă m-au îndreptat spre această mansardă cu lumină prielnică și sugestii suav olfactive. „E o carte veselă – spune Luminița Marcu într-un interviu din „Observator cultural” – pe mine m-a făcut să mă simt bine în timp ce scriam la ea.” Și eu, mărturisesc, mă simțeam bine în timp ce o citeam, chiar dacă de vreo două ori m-am încrunțat... bătrânește.

Un debut atipic al unei scriitoare tinere, școlită și umblată, care s-a afirmat în critică printr-un discurs personal, recognoscibil, curajos și, nu doar o dată, contrariant. Ar fi putut debuta pe calea bătută a culegerii de articole sau cronici ori chiar cu un volum de proză pentru care deține neîndoielnice disponibilități. Dar a ales – după toate aparențele, spontan, într-un moment de entuziasm – această intrare în scenă neconvențională, pe care,

în subtitlu, o numește „puzzle spaniol”, iar în interviul amintit o consideră „un hibrid”. Termenul propriu, însă, cred că ar fi cel de colaj, avansat de Ioana Calen în cronica sa din „Cotidianul”. Din colajul acesta, se configurează în perspectivă profilul de pe acum interesant, al unei călătore pentru care drumul va fi o chemare perpetuă nu spre a bifa „obiective” – *am făcut Săpânța, am făcut Veneția, am făcut Parisul!*... – ci spre devenire prin inițiere și reflecție. O carte care, la urma urmelor, e rodul fericit al unei întâmplări inteligent exploatate.

Întâmplarea începe cu o invitație neașteptată din partea unei firme celebre de a participa câteva zile la o acțiune promoțională, în condiții cât se poate de confortabile, la Madrid. Pentru care, încă din primele ceasuri, Luminița Marcu face un *coup de foudre*. Era în februarie 2004. Iar acum, în finalul acestei cărți, ea recunoaște: „[...] nici măcar amintirile mele filtrate de cei câțiva ani ce au trecut de la scurta mea vizită la Madrid, nici cărțile pe care le-am citit apoi și nici spaniola pe care am învățat-o cu răbdare nu pot explica de ce acest oraș mi s-a părut cel mai frumos din lume.” De fapt, ceea ce face farmecul inefabil al cărții sale e tocmai acest gen de mister, perceptibil doar de adevărații călători. El își are sursa în însăși viziunea pe care autoarea o are asupra călătoriei și a literaturii de călătorie: „Singurul scop al literaturii de călătorie e să fixeze asemenea momente de neînțeles pentru ceilalți.” Pentru ceilalți, dar în aceeași măsură pentru ea însăși, călătore independentă, refractară la toate habitudinile și ritualurile turismului comun, angajată întotdeauna intuitiv pe trasee personale și insolite. În cele din urmă, așadar, călătore și nu turistă. Distanție relevantă pe care o făcea cu mult timp în urmă, într-un splendid pasaj din, dacă nu mă înșel, *La nord de noi înșine*, un mare și autentic călător pe nume Radu Tudoran. Călcând pe urmele acestui gen

de *globe-trotter*, nici Luminița Marcu nu putea reveni fără un inubliabil bagaj de amintiri, nostalgii și mici enigme remanente, care, numai ele, pot produce apoi asemenea fraze: „Și am scris acum acest text repede, ca să nu-mi amintesc prea mult, ca să nu stau prea mult prin cotloanele astea periculoase ale amintirii, prin faldurile unei veri care nu mai e, orice aș face, dar care trebuie să rămână măcar aici, în acest puzzle incomplet și inutil.”

Revenită acasă și amenajându-și mansarda cu portocale, călătoarea recunoaște sau lasă să se înțeleagă nu doar o dată că pe drumurile ei iberice a cunoscut gustul fericirii. De unde atunci această aură de difuz tragism în fraze precum cea de mai sus? În primul rând din conștiința inexorabilei treceri. Și mai apoi din povara realităților lăsate temporar în urmă, sumbre, absurde, veșnic retardate. Încă de la Dinicu Golescu, pentru cei mai mulți călători români, propensiunea comparației cu realitățile de acasă e ireprimabilă și se soldează întotdeauna în defavoarea patriei. E crucea călătorului român. O poartă și Luminița Marcu, dar o face cu întristată discreție, disimulată uneori în umor, denunțată alteori cu sarcasmul tinereții care și-a pierdut (pe drept cuvânt) răbdarea. Doar că, sub efectul impetuoșității, sarcasmul apare uneori deplasat. Cum, bunăoară, atunci când euforia călătoarei opune unei Spanii așa cum o vede ea – veselă, prosperă, plină de lumină, culoare și petreceri populare – îi opune, zic, Festivalul „George Enescu”, cel frecventat de snobi, parveniți ignari și „câțiva moși și câteva babe loviți de sărăcie care știu când nu trebuie să aplaude.” Ei bine, oricâte bube în cap, reale sau nu, i s-ar găsi Festivalului George Enescu”, a-l opune coridelor și bățăilor cu portocale înseamnă a încurca rău borcanele. Fiindcă atât de dezavuatul Festival „George Enescu” e pentru cei câțiva moși și babe un important act de cultură autentică (și nu de divertisment) și totodată un vital prilej de bucurie

(și nu de veselie). Și nu văd cine îi împiedică și pe tineri să cunoască acest gen de bucurie și, luând loc alături de acei moși și babe, să învețe *când nu trebuie să aplaude*. Asemenea sechele generaționiste – cum e și alergia la „mirosul de bătrân” care ar bântui prin România – rămân jenante la un critic totuși matur și, altfel, rezonabil. Dar *passons*...

Atipic este și modul de elaborare al acestei cărți în sensul că „documentarea” este posteroară descoperirii realității spaniole. Odată cu primul impact provocat de neprevăzutul sejur madrilen, Luminița Marcu face această bruscă și ireversibilă pasiune. Revenită acasă, pornește decisă la cucerirea limbii spaniole, frecventând toate treptele cursului de la Institutul Cervantes. Iar pagini memorabile din carte reușesc să resuscite atmosfera acelei ambianțe eteroclite. Îi citește pe cei mai de seamă înainte-mergători români pe tărâm spaniol (Kogălniceanu, Octavian Paler, Adrian Marino, Mihai Tican Rumano, Mihai Ralea, G. Călinescu. Curios e că i-a scăpat Goga. Dar poate l-a eludat intenționat, pedepsindu-l astfel pentru intemperanța afirmației sale despre Madrid: „Un oraș fără semnificație.” Blasfemie!) Solicită și obține interviuri cu scriitori și gazetari spanioli actuali. Explorează și comentează cu șarm și pertinentă vieți, relații și opere ale unor monștri sacri ai culturii hispanice. Și, printre toate astea, fragmente de jurnal intim atent procesat. Intim e însă aici un fel de a zice, întrucât discreția diaristei îi ocrotește intimitatea și o situează de îndată în afara grupului compact al congenerelor ei, poete sau prozatoare, care-și fac un titlu de glorie din „emanciparea de pudoare”. Jurnalul Luminiței Marcu, atât cât cunoaștem acum din el, captivează printr-o sinceritate simpatcă prin nuanța ei ingenuă: „M-a pupat [Miguel Angel Bestenier], la fel ca Savater, pe amândoi obraji și apăsat, și la venire, și la plecare. Îmi dau seama că noi nu suntem de

fapt deloc pupăcioși pe aici și, deși îmi face plăcere, mai ales când mă pupă un bărbat și știu că-mi simte parfumul și pielea catifelată, totuși nu mă simt foarte confortabil. Mi se pare ori că mă aplec prea mult, ori că stau prea țeapănă...” Ca să nu mai vorbim de „preocuparea cu îmbrăcatul”, savuroasă pentru cititor deoarece e mărturisită și detaliată cu o ușor narcisistă candoare. Numai la Dana Dumitriu, în *Prințul Ghica*, am mai întâlnit o asemenea voluptuoasă competență în detalierea vestimentației.

Cum ziceam, m-am simțit bine în *Mansarda cu portocale*. Cu siguranță, nimeni nu s-ar plictisi aici. Tot atât de adevărat însă e că lucruri esențiale sau măcar noi despre Spania n-am aflat. Am aflat însă o mulțime de lucruri relevante despre o scriitoare importantă și o virtuală călătoare a noii generații, ale cărei viitoare cărți vor trebui receptate cu tot interesul și seriozitatea.

Luminița Marcu, *Mansarda cu portocale. Puzzle spaniol*. Iași, Polirom, 2006. 254 p.

UN HEDONIST LA MUNTELE SFÂNT

Pelerinajul este o formă specială, străveche, consacrată, a călătoriei. Milioane de oameni îl practică, punându-și de fiecare dată speranțele în fervoarea mistică, terapeutică și mântuitoare pe care o vor trăi. Lucrurile se complică însă, când cineva fără vocație mistică se surprinde implicat într-o călătorie care abia în mers i se revelează, treptat, a fi un pelerinaj. Călătorul, inițial neavizat, va trăi experiența unei neașteptate călătorii inițiatice, cu efecte imprevizibile asupra lui însuși, a modului său de a percepe transcendentul. Este cazul lui Dan C. Mihăilescu.

Neobosit comentator al actului artistic, în primul rând al cărților, *cărturar* în cea mai deplină accepție a cuvântului, Dan C. Mihăilescu este animat de o perpetuă urgență a rostirii, fie că e vorba de admirație, pentru care are o nelimitată disponibilitate, fie de firești crispări în fața unor fenomene culturale cu care nu poate rezona. În același timp însă, poate prea lucid, se pare că cel puțin până acum, rămâne inapt pentru vreo formă de fervoare mistică. Conștient de această inapetență, e surprins și puțin înspăimântat de ușurința cu care a acceptat invitația pictorilor din grupul „Prolog” de a-i însoți, eventual cu misiunea de scrib, într-un pelerinaj la Muntele Athos. Fără a cunoaște despre acest topos sacru al ortodoxiei nimic semnificativ peste

realitățile și prejudecățile comune și fără a mai avea timp pentru o documentare de fond. Și fără a se întreba în prealabil dacă ritmul inimii sale „consună cu cadența athonită”.

Sesizează astfel cu o clipă prea târziu ceea ce considera a fi o păcătoasă nepotrivire în asocierea firii sale independente, nesupuse și locvace cu grupul determinat, grav și interiorizat al „Prologilor”, cum îi numește el. Se simte vinovat și intrus, „izolat în context, antinomic față de situații” și, cu aerul de a-și turna cenușă-n cap, se întreabă nu doar odată ce caută acolo, el, „un hedonist sexagenar, marcat de „sentimentul turistic al existenței”, panteist, flecar, hachișos, vanitos, coleric, egocentrat infantil, insubordonabil și imprevizibil.” În această stare de spirit, DCM constată că, dacă privește lucrurile în perspectivă religioasă, percepția sa „a rămas fundamental poetică. Lirică. Sentimentală, senzorială, spectaculară. Datoare în chip esențial elementului *estetic* și abia apoi factorului *spiritual*” (s. aut.) Ca urmare, constatarea la care ajunge este că trăirea artistică deschide calea cea mai directă și mai fecundă înspre fervoarea religioasă. Sună însă mai mult a speranță decât a certitudine. DCM este structural antinomic fervorilor de acest gen. Cele câteva lecturi religioase din adolescență, pe care și le amintește, n-au avut vreo influență semnificativă. Dar, probabil, grație lor a rămas totuși cu aspirația comună puțin sau deloc-credincioșilor de a putea avea cândva acces la revelație și fervoare: „Dintotdeauna i-am invidiat sincer și intens pe prietenii care se duc duminică de duminică la liturghie și care-și potrivesc viața după rânduiala creștină. Educați astfel din copilărie sau, dimpotrivă, ajungând singuri, cu vârsta, la smerenie și înțelepciune.” La data când începe acest pelerinaj, pe care, inițial, îl considerase intempestiv, DCM nu se afla încă, după toate aparențele, în posesia acestor virtuți. Se pare, însă,

că e pe cale de a le dobândi sau, poate, chiar le-a dobândit la capătul acestei călătorii devenită, pas cu pas, una inițiativă.

Cartea lui Dan C. Mihăilescu – *Oare chiar m-am întors de la Athos?* – este, de fapt, un mic jurnal precedat și urmat de câteva considerații privind contextul intelectual și spiritual al voiajului. În totul, doar 93 de pagini. Foarte concentrate însă, ca bucatele astronautilor, reflecția autoironică și simțul umorului făcând aici casă bună cu sincera strădanie de cunoaștere și înțelegere la care pelerinul novice se supune. Iar nucleul de unde radiază tensiunea care încarcă întreaga scriere e unul ascuns, crescut din ținuta inițială, obstinat refractară, a autorului în fața realităților athonite și lucrarea insidioasă pe care o exercită asupra sa Muntele Sfânt. Stări din confruntarea cărora împotrivirea și mefiența sfârșesc prin a se încovoia treptat dinaintea puterii de seducție a Muntelui. Dar lupta nu e ușoară. Sunt de înfruntat întâi disconfortul consecutiv absenței oricăror facilități ce țin de civilizația urbană. Apoi contactul cu rigorile insolite ale austerității monahale. DCM, funciarmente citadin, se adaptează greu. De fapt, mai curând se resemnează decât se adaptează.

Aventura debutează efectiv de la Ouranopolis, de unde începe urcarea Muntelui. Locul nu-i reține atenția decât prin „toate însemnele plezirismului care i-a dus pe greci la falimentul național de azi.” DCM, cum se vede, este încă branșat la realitățile cotidiene ale Evropii. Mai ales că aici trebuie așteptat un microbuz care, când vine, le este suflat de sub nas de un grup de ruși insolenți, cu bineștiutele lor apucături „imperialiste”. Ocazie cu care diaristul reține și notează: „Prima lecție a athonită: timp și răbdarea.” Se va dovedi că n-a greșit, mai ales răbdarea îi va fi de folos, mai ales răbdarea. Începând

cu înfruntarea drumurilor coșmarești, șleauri adânci și abrupte, străbătute în mașini de teren, în remorci sau camioane în care se simte cu nimic mai mult decât un sac de cartofi. E drumul ieșirii din timp, care naște însă o nouă învățătură: „[...] aici trebuie să se vină pe jos, alene, cu toiagul. Dacă trecutul și viitorul dispar, la ce bun graba?” La Karyes, capitala Muntelui, grupul vizitează schitul Sf. Andrei, fost odinioară rusesc, cu care nu intră în acord: „O huidumă în plină reconstrucție, cu mult, obraznic și cazon spirit mujic. Nu-mi place deloc. Asprime, răceală, nepăsare igienică, aer de cazarmă. Mizerie și improvizație.” Și tirada se încheie cu întrebarea exasperării retorice: „Ce caut eu aici???” Mai departe, la Lakkoskiti, n-a găsit „cale de dialog și căldură sufletească. Ospetie rece, formală, așa cum se „cuvine” celor care vin să-ți smintească rânduiala [...] Oricum, nu știu dacă mi-aș dori să revin acolo.” Și totodată o nouă descoperire care i se revelează „așa, pe tăcute”: turismul nu e agreat aici, iar oamenii Muntelui se bucură de oaspeți de două ori: o dată când vin și de două ori când pleacă. Condițiile de cazare sunt precare, igiena aproximativă, iar cele două mese zilnice sunt frugale: câțiva cartofi prăjiți, o lingură de linte și un pumn de măsline, iată un exemplu de „meniu” specific locului, care îi amintește de trecute ospete pantagruelice și trebuie să dureze atât cât durează cetania însoțitoare, în grecește: „Groaznic, dar logic[...] E ca la armată.”

Ca pretutindenii pe unde a umblat în lume, încearcă și aici să se împartă egal „între mentalitatea binevoitoare a turistului sincer curios și *freamătul afectiv al doritorului de credință*” (s. RC). Dar nu poate mima și refuză supunerea la rigorile rituale. La momentul împărțășaniei din zori, se simte un intrus, „un hoț”, și dă fuga afară, „unde pe dealuri defilează halucinant

fuioare de ceață, cucuvăile cântă precum ciocârliile, iar prin cotloane șipurăsc pisici scheletice [...] Mă simt imponderabil și inutil. Închid ochii și tac minute în șir. *E cea dintâi minune a Athosului* (s. RC), când uit cine sunt, de unde vin și ce vreau.” Natura locului îl salvează de fiecare dată din momentele critice și e întâia armă prin care Muntele își exercită seducția. Ca și în clipele îngenunchierilor rituale de la Prodromu, căroră nu li se supune și, crispat, simte nevoia să se explice: „E groaznic să-i vezi pe toți cei din preajmă că îngenunchează, iar tu să rămâi, trufaș, îndrăcit, în picioare. Mi s-a părut mai cinstit să-mi dezvălui *necredința doritoare de har* (s. RC) decât să mă prăbușesc fariseic pe podea, mimând habotnicia.” Aflat în postura personajului evanghelic – „*Cred, Doamne, ajută necredinței mele...*” – DCM își află, în schimb refugiul și temeiul speranței, arghezian și panteist, *sub coviltirele lui Dumnezeu*, pe care îl simte „răspândit, *însămânțat* (s. aut.) în toate cele ce sunt.” La Prodromu, splendoarea locului îl copleșește: „Mă așez pe bancă, închid ochii, nările filtrează miresele de după ploaie. Cum să le spun clericilor noștri că abia *acum, așa, aici* (s. aut.), fără predici, fără cuvinte și gesturi rituale, îl (pre)simt pe Dumnezeu?!?” Acordul cu Sfântul Munte se produce oarecum pe nesimțite, facilitat de măreția peisajului. La Prodromu s-a simțit pentru prima dată fermecat de „cântarea corală athonită”, cea care avea să-l „copleșească literalmente la Vatopedi.” După revelațiile naturii, au urmat, așadar, revelațiile umane. Prima dintre ele, părintele Daniil (fiul actorilor Valeria Seciu și Octavian Cotescu), care îl recuperează din colțul pronaosului unde se retrăsese și îl aduce de-a dreptul în strană, unde va trăi o nouă, unică experiență: „Trăiesc nouăzeci de minute de înălțare,

într-un crescendo pe cât de vinovat la început, pe atât de expus extazului spre final.”

Pentru ca, la întoarcere, ieșit din mirajul Muntelui, realitatea să redevină în cel mai trivial mod turistică. Thessaloniki e „un oraș nesuferit, cu arhitecturi comuniste și fizionomii antipatice până la sufocare.” Nu altfel stau lucrurile și acasă și ultimul alineat al jurnalului, redat în cursive, e semnificativ pentru mutațiile pe care le va fi produs și nostalgia pe care a lăsat-o Sfântul Munte în conștiința pelerinului circumspect: „Închid carnetul și mă uit pe geam, către Șoseaua Olteniței, cu blocuri jerpelite, cu aer hărtănit, cu deprimante siluete giacomettice cărând abulic plase, pungi, sifoane, cărucioare. Sărăcie hazlie, inutilitate țicnită, deriziune socială și tipologie de Daumier, Bosh, Brueghel pe fondul macerant al mașinilor de sfredelit asfaltul. / Unde sunt? Oare chiar m-am întors de la Athos?”

După jurnalul propriu-zis, DCM introduce un capitol al cărui titlu e grăitor prin el însuși pentru starea de spirit în care s-a întors de acolo: *Oameni și natură, cu îngeri deasupra*. E vorba aici de a doua revelație pe care Muntele Sfânt i-a produs-o, după cea a „naturii duhovnicești”, exultantă, ocrotită de „furia hrănitore” a pământului athonit. Iar această a doua și decisivă revelație, la care au acces doar cei cu harul călătoriei, au fost oamenii: „...oameni *firești*, oameni care vorbesc *firesc* despre *neasemuirea firescului*” (s. aut.) Ei sunt înzestrați cu „flexibilitate duhovnicească”, sintagmă împrumutată de la Andrei Pleșu, care înseamnă „Un soi aparte de îngăduință și rafinament psihologic, perfect pliabil pe cele mai diverse înzestrări umane și așteptări sufletești.” În cele din urmă, Athosul a ajuns să însemne pentru DCM tocmai descoperirea

acestei flexibilități duhovnicești, ca o cale regală deschisă oricui spre transcendent. Pe părintele Daniil îl evocă prin intermediul unei pagini memorabile din teologul și prietenul amândurora, Costion Nicolescu. Arhimandritului Efrem, egumenul de la Vatopedi, îi creionează în schimb el însuși, încântat și în același timp contrariat, un portret pregnant: „[...] un jovial mucalit cu ochi strălucitori, potrivit de statură, deopotrivă hâtru povățuitor și aspru conducător de obște [care], ca și părintele Daniil, m-a câștigat numaidecât prin amestecul de fermitate muștrătoare și ghidușie de pilde și narațiuni parabolice.” Din „fermitatea muștrătoare” s-a desprins și verdictul de *egoismos* pe care părintele i-l dedică, dar și atitudinea acestuia radical antioccidentală, culminând cu înștiințarea că „Sfântul Munte s-a întristat la primirea papei de către Biserica Română.” DCM nu-și ascunde contrarietatea, dar se străduiește să înțeleagă și să îngăduie, apelând și la textele altor teologi, precum, bunăoară, Konstantin Leontiev, pentru a concede oarecum concludiv: „Să nu ne facem... chinezi! Realitatea e cruntă, omniprezentă în lumea creștină, astfel încât a ne mai fandoși polemic în atari circumstanțe nu mai e demult o simplă atitudine de bonton, ci de-a dreptul o inconștientă sinucigașă.”

În fine, aici, în „Ținutul Răbdării, Smereniei și Ascultării”, are privilegiul de a cunoaște în profunzime valoarea umană și artistică a grupului de pictori – magiștri și discipoli – pe care l-a însoțit: Constantin Flondor, Horea Paștina, Mihai Sârbulescu, Mircea Oliv, Ionuț Totu, Andrei Rosetti, Sorin Scurtulescu, Nicolae Badiu, George Mircea și Cristian Dințoiu. Portretul de grup și caracterizarea pe care DCM le face plasticienilor din „Prolog” sunt stenice întrucât aduc în contextul atât de bulversat al artelor vizuale contemporane un temei de speranță că încă

nu e totul pierdut. Se pot citi totodată în aceste considerații viziunea și opțiunile lui Dan C. Mihăilescu însuși asupra rostului, stadiului și evoluției artelor vizuale. Așadar, ce este grupul „Prolog”? „O oază. O excepție captivantă [...] Într-un timp al relativismului, al individualizării și materialismului deșănțat, Prologul propune comuniunea, împreună-lucrarea tăinuitoare și roditoare. Închegarea reciprocă și intensitatea trăirii. Înetarea de duhovnicie. Lumii postmoderne, halucinantă de decreștinare și decerebrare, alergică la trecut și absorbind prezentul exclusiv prin intermediul fantasmelor sexuale, duhul Prologului îi opune cumiștenia harului, îngăduința înțeleaptă a ortodoxiei, revitalizarea prin supunere, natură și diafanitate. Și prin cultul slujirii.” Se pot percepe, concentrate în rândurile dedicate grupului „Prolog”, toate revelațiile prielnice pe care Dan C. Mihăilescu le-a trăit în cursul insolitului său excurs în Muntele Sfânt. „Îndeobște astfel de experiențe se fac și se tac”, remarcă el, pe drept cuvânt. Experiența a fost însă atât de profund asumată, încât n-a putut tăcea: a simțit nevoia *să dea samă*. Iar ceea ce l-a ajutat ca, dincolo de disconfort, complexe și contrarietăți, să-și păstreze dreapta judecată, a fost organica sa *trezvie* – ca să folosesc un cuvânt „în chestie” – adică luciditatea și discernământul. Și, fără îndoială, bunul simț.

Ce ar mai fi de adăugat? Că această mică și densă scriere se încheie cu un *Epilog* în care călătorul abia revenit din Muntele Sfânt, enumeră motivele care l-ar determina să se întoarcă acolo. Dar motivele nu mai contează. Important și semnificativ e că simte nevoia să se întoarcă. În fine, *Epilogul* oferă cititorului și o surpriză de proporții: Dan C. Mihăilescu, „hedonistul sexagenar [...], panteist, flecar, hachișos, vanitos” etc. etc, își încheie cartea cu o gingașă rugăciune care, în rostirea sa, „conține totul”: „Bună

Maică a Atotbunului Dumnezeu, dăruiește-mi umilință, liniște a gândurilor, statornicie a cugetului...” Amănunt în care se poate percepe însăși lucrarea tainică a Muntelui asupra călătorului care, urcându-l, se surprinde căutându-se, cercetându-se și, dacă cineva acolo sus îl iubește, poate chiar împăcându-se cu sine.

Dan C. Mihăilescu, *Oare chiar m-am întors de la Athos?*, București, Humanitas, 2011.

Reflex, nr. 1-6/2012.

CHEMAREA DEPĂRTĂRILOR

Sentimentul acesta, pe care româna îl exprimă și prin sintagma *dor de ducă*, îi vizitează doar pe cei nativ dotați cu propensiunea spre excursul vagant, ca mod de evadare din platitudinea cotidianului. Ei formează specia nobilă a călătorilor din vocație, spre deosebire de cea trivială a turiștilor, determinați de conjuncturi și pragmatism consumerist. De obicei, chemarea e latentă și difuză, dar, mai curând sau mai târziu, devine activă și chiar imperioasă, ca urmare a unui stimul neașteptat. De cele mai multe ori, mai curând decât mai târziu. Un caz tipic în acest sens, când chemarea depărtărilor dislocă un tânăr bărbat din sedentarismul citadin, revelându-i vocația de călător, este cel al lui Marius Chivu (n. 1978). Stimulul l-a constituit aici o propunere stranie, aparent intempestivă, venită de la prietenul din copilărie Cătălin: să se pornească împreună în traversarea celui mai înalt pas din lume, Thorung La, 5400 m. altitudine, din Nepal. Deci, Himalaya! După un prin moment de recul, ideea a crescut „ca un bulgăre de zăpadă” și, în cele din urmă, s-a concretizat absolut memorabil, lăsând în urmă acest excepțional jurnal de călătorie, intitulat simplu *Trei săptămâni în Himalaya*.

De fapt, nu excelența scriiturii care definește această carte surprinde, ci domeniul exotic asupra căruia se aplică. Îl cunoșteam pe Marius Chivu ca pe un sagace critic, publicist și

traducător, care, recent a surprins printr-un tulburător volum de versuri, *Vântureasa de plastic* (Ed. Brumar, 2012), de o acută sensibilitate, cu totul atipic în peisajul „dezvrăjit” (eufemistic zis) al poeziei actuale. Surpriza dobândește proporții acum, la lectura acestui jurnal, când „așezatul” Marius Chivu apare în postura de explorator diletant. Diletant, deoarece și-a asumat cu un entuziasm febricitant această aventură, fără să știe nimic esențial despre locurile pe care urma să le străbată. S-a bazat doar pe ceea ce a reușit să agonisească documentându-se în cele vreo trei, patru luni pe care le-a avut la dispoziție înainte de plecarea efectivă. Iar tot ce a urmat s-a desfășurat văzând și făcând. E clar că singur curajul n-ar fi fost suficient într-o astfel de întreprindere. A mai fost nevoie de două elemente inefabile și indispensabile: un grăunte de nebunie și, irezistibilă, chemarea depărtărilor. Acestea sunt, de altfel, și cele ce deosebesc un turist, care nu le percepe, de un călător, care le simte cu asupra de măsură. Privind retrospectiv, în ansamblu, ca într-un fel de survol, jurnalul himalayan al lui Marius Chivu apare în esență ca relatarea modului în care el și-a asumat condiția de călător, evoluând apoi, pe parcurs, înspre aceea de autentic *trekker*. Cuvântul numește tipul călătorului rezolut, în cazul căruia gustul aventurii și curajul nud sunt înnobilate de cultul valorilor umane. Etimonul se află în titlul *Star trek* și cuvântul a numit inițial fanii respectivului film, pentru ca apoi, prin extensie, să denumească un călător dedicat drumului lung, greu și dificil, îndeosebi în areale sălbatice și muntoase. Pe la jumătatea drumului lor, când era de acum pe deplin edificat asupra anvergurii și riscurilor întreprinderii în care s-au angajat, Marius Chivu însuși e în măsură să definească ex-centrică specie: „Trekkerii sunt călători care trag din greu și sunt dispuși la sacrificii personale [...] Dar întotdeauna respectă

locul, oamenii, tradițiile, sunt curioși și avizi după poveștile și experiențele altora pe care-i ascultă mereu cu interes, cer și dau sfaturi, vor să înțeleagă și să transmită ce au aflat [...] Trekkerii nu sunt (doar) turiști, sunt peregrini voluntari, văd și ajută, află dar și împărtășesc. Ei nu vizitează o lume, ci intră cu totul în ea. Căci, spre deosebire de turiști care călătoresc să vadă ce știu deja că e de văzut, curiozitatea trekkerilor nu e predeterminată”. Este ceea ce a făcut întocmai și Marius Chivu: nu a vizitat o lume, chiar dacă, poate, cu intenția asta va fi pornit, ci a intrat cu totul în ea. Iar ea i s-a revelat a fi de o violentă complexitate, ca o lume oximoronică, unde sălbăticia și primitivismul sub toate aspectele coexistă cu milenare culturi și cu internetul: „...un colț de lume ușor de iubit și greu de înțeles”.

Cum e firesc și de neevitat, un prim nivel al jurnalului, cel de suprafață, imediat evident, este cel informativ-descriptiv. Din fericire, Marius Chivu nu se dedă obiceiului... turistic de a relata, cu aerul că le știe de când lumea, stufoase informații istorico-geografice. Informațiile despre lumea pe care o străbate sunt mereu spectaculoase și pitorești, dar reduse la strictul necesar pentru a asigura pregnanța experienței sale insolite. Iar descrierea peisajelor, atmosferei și episoadelor văzute și trăite e făcută cu teama permanentă, specifică generației sale, de a nu derapa cumva în sentimentalism, de a nu-și trăda emoția în fața frumuseții: „Aș vrea să scriu ceva despre cât de frumoase sunt diminețile în Himalaya, dar decât să-mi iasă vreun lirism școlăresc despre cum simți ca pe un balsam prospețimea luminii în timp ce mirosul vegetal din aer pare un efect al acusticii păsărilor, mai bine nu spun nimic și țin totul numai pentru mine” (40). Dar, din fericire, nu le poate ține numai pentru sine, deoarece o bucurie nu poate fi deplină decât dacă e împărtășită și atunci trekkerul, care s-ar vrea un dur, simte nevoia defulatoare a

confesiunii: „Soarele încă n-a apus și, așa cum stau eu deoparte, așezat pe un bolovan, în aerul ăsta răcoros cu miros de bălegar și conifere, momentul mi se pare un fel de binecuvântare. Mai multă liniște și mai multă candoare nu pot încăpea”. Aparențele sunt salvate, „lirismul școlăresc” este evitat: stilul e cuceritor, de o vioașie juvenilă, spiritual și autoironic, ceea ce sporește, fără îndoială, înainte de orice alte mijloace de seducție, voluptatea lecturii.

Un al doilea nivel de interes îl oferă omenirea întâlnită în carte. Pitorească și de o diversitate caleidoscopică, ea populează și umple de viață, de impresii mereu proaspete și de idei noi jurnalul călătorului. În primul rând autohtonii. Săraci, blajini, comunicativi și cooperanți: țărani, călugări, șerpași, negustori. Și copii. Unele dintre cele mai frumoase pagini le sunt dedicate copiilor. Lui Marius Chivu îi place să descopere în realitățile nepaleze similitudini cu cele de acasă. A descoperit mămăliga, ciorba de urzici și de lobodă, dar în primul rând universul copilăriei: „Vegetația, clima, solul, animalele, toate se schimbă de la o provincie la alta sau în funcție de palierele de altitudine. Ceva rămâne totuși neschimbat în orice parte a Nepalului ai ajunge și acest lucru sunt mucii copiilor. Pe care continuăm să-i răsfățăm cu bomboane și să-i fotografiem”. Iar din mulțimea aceasta în continuă mișcare se desprind câteva personaje cărora Marius Chivu le dedică portrete memorabile: Meg Bahadar (Cel Curajos), negustorul de ouă, care urcă și coboară solitar, pe jos, câte 60 de km ca să-și vândă marfa în cătunele înalte, unde nu cresc găini; Naga Baba (Peregrinul Gol) care a apărut într-o seară cu ninsoare „prin întuneric, desculț, purtând doar două rânduri de mărgelă și un cearșaf”; negustorul cu care călătorul poartă o fascinantă, aproape ritualică negociere pentru cumpărarea unui superb covor vechi etc. Dar cele mai prezente

personaje sunt Rushi și Rajeev, porterii, șerpașii. Relația cu aceștia a evoluat spre afecțiune, iar în relatarea momentului despărțirii n-a putut fi disimulat un evident puseu emoțional: „Ne luăm rămas bun de la dragii noștri Rishi și Rajeev, prietenii noștri, frații noștri de trekking. Săptămânile astea au avut grijă de noi, ne-au cărat rucsacurile, ne-au învățat una-alta, am fumat împreună, am mâncat împreună, am râs împreună, am urcat Thorung La împreună, ne-au prins ploile, ne-a nins, ne-au supt lipitorile, ne-am împărțit câte ceva din viețile noastre...” În fine, o prezență permanentă, difuză dar de neignorat, sunt trekkerii mereu întâlniți, depășiți sau depășind, urcând sau coborând, regăsiți la popasuri de seară cu povești, formând un fel de confrerie, având cutumele lor, gata să se ajute, solidari, comunicativi, indiferent de naționalitate, care aici nu contează. Doar „rușii nu vorbesc niciodată cu nimeni”, observă Marius Chivu. Oare de ce?

Dar, seduși de povestitor, să nu uităm că miza acestei aventuri a fost traversarea celei mai înalte trecători din lume. Cu tenacitate, curiozitate și ambiție – poate chiar orgoliu – depășind cu dificultate niște prime simptome, din fericire pasagere, ale HAS (*Haig Altitude Sickness*), redutabilul sindrom al deficitului de oxigen, temerarii trekkeri debutanți s-au văzut pe Thorung La. Momentul e relatat sobru: „Am ajuns într-un alt tărâm. Aici e deșert, un deșert de piatră și țărână, ca și cum Dumnezeu ar fi basculat în locul ăsta toată piatra care i-a rămas de la facerea lumii”. După care urmează coborâșul abrupt de peste 2000 de metri, pe celălalt versant, la capătul căruia i-a înhățat depresia, odată cu conștiința că de acum marea miză aparține trecutului: „Realizăm cu o durere aproape fizică faptul că n-am absorbit momentul nostru de glorie alpină, că nu l-am interiorizat suficient, că nu l-am *asimilat* (s.aut.) cu toată ființa

noastră. Gândul ăsta ne lovește în moalele capului, ne străpunge inima, ne taie picioarele”. De aici, impresia că nivelul, pe care îl consider „de bază”, poate cel mai interesant, al acestui jurnal, este cel autoreferențial, cel al trăirilor și al fluctuațiilor sufletești. Ele se exprimă între dramaticele întrebări ale celui ce se vede – ca și Dan C. Mihăilescu la Athos – într-o postură insolită și improprie: „De fapt ce *căutăm* (s.a.) noi aici?! Și cum am ajuns până aici?! Ce vrem noi să facem?!”. După cum își află expresie și în extrema cealaltă, a chiotului victorios: „În fond, noi am trecut Thorung La” sau „Am absorbit din munții ăștia cât am putut de mult. Suntem plini de Himalaya!”. Cu disponibilități când plene, când disparente, navigând între asemenea extreme, Marius Chivu se supraveghează constant, urmărind să-și clarifice statutul său de călător. Sunt semnificative astfel inserțiile în text introduse prin enigmaticul cuvânt *Bicharak* („Numele unui spirit hindus visat de mine”), adevărate imersiuni în propria intimitate, unde descoperă de fiecare dată, așa, din mers, noi și surprinzătoare realități printre care are revelația uneia dintre cele mai depline definiții ale călătoriei, care, în contextul dat, poate părea paradoxală: „Orice călătorie este o formă de odihnă, meditație și așteptare”. Unde ultimul termen – așteptarea, așteptarea a *ceea ce va să vie* – plin de inefabile virtualități, este cel mai fructuos și reconfortant.

Marius Chivu, *Trei săptămâni în Himalaya*. Cu fotografiile autorului. București. Humanitas, 2012.

CĂLĂTORUL EXTREM

De obicei, când sunt obosit de prea multe lecturi grave, îmi caut refugiul în cărțile călătorilor. Nu pentru că acestea n-ar fi serioase, uneori chiar tragice, cum se va vedea în cele ce urmează, dar ele îți dau întotdeauna, ție, ca sedentar, sentimentul spațiului deschis și vast, al unei libertăți depline, deși iluzorii. Mi-am agonisit astfel o întregă galerie de călători din vocație, care, adică, n-au nimic de-a face cu turismul cel de obște. Ei formează aripa vagantă a speciei, fără de care hărțile noastre ar mai avea și azi întinse spații albe, marcate prin *hic sunt leones*. Sunt întotdeauna interesați, temerari, generoși, orgolioși, cu sentimentul onoarei nealterat, dar diverși prin determinări, aspirații și mod de a-și concepe și apăra libertatea. Iar printre aceștia, tipul cel mai spectaculos și capabil a te pune pe gânduri e *călătorul extrem*, cel care își sfidează instinctul de conservare, angajându-se în situații limită dintre cele mai stranii. Am avut recent șansa de a întâlni doi asemenea călători între copertele aceleiași cărți, încât m-am surprins în situația mai puțin obișnuită de a plasa în același plan al comentariului deopotrivă autorul și personajul. Autorul, Jon Krakauer, el însuși, înainte de toate, călător și alpinist din vocație, a fost impresionat de destinul tânărului Christopher (Chirs) McCandless care a străbătut cu autostopul SUA și Canada, până în Alaska, căutându-și libertatea în sălbăticie,

pierzându-și însă viața, la vreo două luni de la sosire, în absolută singurătate. Krakauer, în deplină empatie cu personajul său real, a publicat întâi un articol în revista „Outside”, al cărui amplu ecou l-a determinat să scrie apoi această extraordinară carte, *În sălbăticie*, apărută în 1996, la patru ani de la consumarea tragediei lui Chris.

Pentru a înțelege însă mai nuanțat ceea ce definește categoria călătorului extrem, cred că nu e lipsit de interes identificarea genului proxim. Nu mi-ar fi dat în gând demersul dacă, absolut din întâmplare, înainte de a da peste cartea lui Krakauer, nu m-ar fi ispitit jurnalul de călătorie al lui Marius Chivu, *Trei săptămâni în Himalaya* (Humanitas, 2012). Interesantă în primul rând aici apare evoluția autorului de la condiția de călător diletant la aceea de *trekker*, pe care și-o asumă cu satisfacția unei izbânzi. Pe la jumătatea drumului său, când era de acum pe deplin edificat asupra anvergurii și riscurilor întreprinderii în care s-a angajat, Marius Chivu însuși e în măsură să definească ex-centrică specie: „Trekkerii sunt călători care trag din greu și sunt dispuși la sacrificii personale [...] Dar întotdeauna respectă locul, oamenii, tradițiile, sunt curioși și avizi după poveștile și experiențele altora pe care-i ascultă mereu cu interes, cer și dau sfaturi, vor să înțeleagă și să transmită ce au aflat [...] Trekkerii nu sunt (doar) turiști, sunt peregrini voluntari, văd și ajută, află dar și împărtășesc. Ei nu vizitează o lume, ci intră cu totul în ea. Căci, spre deosebire de turiști care călătoresc să vadă ce știu deja că e de văzut, curiozitatea trekkerilor nu e predeterminată”. Și în cazul călătorului extrem gustul aventurii și curajul sunt înnobilate de cultul valorilor umaniste, și el „intră cu totul” în lumea spre care s-a pornit. Dar, spre deosebire de *trekker*, aspirația sa supremă e o singurătate în care speră a se regăsi pe sine și a restaura comuniunea ancestrală cu natura și, de-i va

fi posibil, chiar cu cosmosul. Dincolo de această aspirație nu se mai află decât neantul. Amândoi, și Jon Krakauer, și Chris McCandless, au trăit într-un mod foarte asemănător această experiență dusă până la limită, atâta doar că lui Chris i-a fost dat să facă și pasul Dincolo.

Krakauer a realizat o carte greu clasificabilă, ceva între reportajul de investigație și memoriile focalizate asupra unor episoade din propria tinerețe, în care descoperă surprinzătoare similitudini cu aventura lui Chris McCandless. De aici empatia, de aici interesul care a ajuns, cum singur spune, „să frizeze obsesia” pentru destinul acestui tânăr cu ingenuități și exaltări adolescente. Și, de aici, în cele din urmă, o firească propensiune de a reflecta „asupra unor subiecte mai largi: fascinația pe care o are sălbăticia asupra imaginarului american, vraja pe care o exercită activitățile pline de risc asupra tinerilor de o anumită structură, legătura complexă și foarte încărcată emoțional dintre tați și fi”. Sunt trei fenomene a căror influență a cunoscut-o nemijlocit, pentru ca apoi s-o regăsească exercitându-se întocmai și asupra lui Chris. Ceea ce-l determină să-și avertizeze cititorii asupra imposibilității de a rămâne un biograf imparțial: „Povestea ciudată a lui McCandless a atins o coardă sensibilă, care a făcut imposibilă relatarea faptelor fără a mă implica emoțional”. Și mai e amănuntul, deloc neglijabil, că locurile, „sălbăticia” spre care a aspirat și unde a sfârșit Chris, îi erau bine cunoscute, chiar familiare, lui Krakauer. În ultimii douăzeci de ani fusese de douăzeci de ori în Alaska să lucreze ca tâmplar, jurnalist sau pescar de somon, dar și ca să se cațare pe piscurile cele mai „întunecate, prăpăstioase și înfricoșătoare, de care nimeni în afară de o mână de ciudați n-a auzit vreodată”. Aici, singur fiind, lumea i-a apărut încărcată de sensuri, iar acum, văzută retrospectiv, etapa aceea îi suscită convingerea că

„Pentru un tânăr stăpân pe sine și excitat de spectacolul în curs al propriei sale vieți, toate acestea exercitau a atracție enormă”. Așa cum au exercitat și asupra lui Chris McCandless care însă, când pornea spre Nord, încărcat de speranțe și doruri inefabile, nu avea de unde să știe ceea ce și Krakauer aflase doar în timp și anume că „De multă vreme Alaska e ca un magnet pentru visători și dezmoșteniți, oameni care cred că imensitatea virgină a Ultimei Frontiere le va astupa găurile din propria viață. Dar acest loc e necruțător, nu dă doi bani pe speranțe sau doruri”.

Acești „ciudați” care se caută pe sine în locuri pustii și grandioase, dar necruțătoare, sunt călătorii extremi. Unul dintre ei e și Chris McCandless. Krakauer, nici el mai puțin „ciudat”, îl urmărește de-a lungul celor doi ani, din vara 1990, când, imediat după absolvirea Universității Emory, a dispărut definitiv pentru ai săi, până în august 1992, când a sfârșit de foame și epuizare, la poalele masivului McKinley, în carcasa unui bătrân autobuz părăsit, unde-și aflase adăpost. Chris nu era lipsit de sociabilitate, era capabil de camaraderie și atașament afectiv, însă venea întotdeauna un moment când simțea chemarea drumului și atunci dispărea. Dar nevoia comunicării nu-l părăsea nici în singurătate. Și atunci scria. Trimitea scrisori celor pe care tocmai îi părăsise, ținea un jurnal fragmentar și cam împrăștiat, făcea însemnări pe pereții autobuzului unde se cuibărise, pe scoarțele copacilor din jur sau pe filele cărților. Fiindcă ceea ce-l deosebește pe Chris McCandless de ceilalți călători extremi, inclusiv de Krakauer, cum acesta însuși recunoaște ușor perplex, este faptul că în bagajul său auster, redus la mai puțin decât strictul necesar, cele mai grele obiecte erau vreo zece cărți, Tolstoi, Gogol, Thoreau, Jack London... Cartea pe care o citea înaintea sfârșitului, subliniind, ca de obicei, anumite pasaje, a fost *Doctor Jivago*. Krakauer a citit

tot ce a găsit scris, subliniat sau scrijelat de Chris și aceste texte au constituit una dintre sursele esențiale pentru a cunoaște intimitatea unui călător atipic chiar și printre extremi. L-au ajutat apoi îndelungatele convorbiri cu părinții și sora lui Chris, având șansa de a găsi o familie comunicativă și cooperantă, deși evident traumatizată. În fine, portretul se conturează ca într-un *puzzle* din mărturiile oamenilor cu care Chris a avut contact în ultimii doi ani, în drumul său din California, peste Canada, la Fairbanks, Alaska, și apoi pe aproximativul „Drum Stanpede”, care sfârșește înghițit de sălbăticia unde îl aștepta buzul părăsit: soferi, benzinari, fermieri, chelneri, polițiști, vagabonzi, pe care Krakauer a avut un fler deosebit de a-i afla și descoase. În general, oameni simpli, marginali, printre care Chris se simțea bine și care acum, bucuroși de a și-l aminti, deveneau locvace. Semnificativ era că toți îl simpatizaseră, amintirile lor fiind fără excepție convergente: „Era un copil bun și muncea mult. Un băiat de nădejde”; „Părea un puști care căuta *ceva*, doar că nu știa ce anume”; „Nu era un hoinar oarecare”; „Își punea mereu întrebări. Îmi plăcea mult de el. Chiar că era un băiat bun” etc. Dar cea mai elocventă mărturie în concizia ei, revelând aproape totul despre Chris, este cea a unui camionagiu de 63 de ani, „chel, vesel și bucălat”, care l-a cules de pe Autostrada Alaska: „Nu era un autostopist obișnuit [...] Foarte politicos, nu înjura, nu folosea prea multe cuvinte din astea de argou. Îți dădeai seama că venea dintr-o familie de treabă. Cel mai mult vorbea despre sora lui. Cred că nu se înțelegea prea bine cu părinții. Mi-a zis că tatăl lui era un geniu, că făcea rachete la NASA, dar că fusese la un moment dat bigam – și cu asta nu s-a putut împăca el. Mai spunea că nu-și mai văzuse părinții de vreo doi ani, de când absolvise colegiul”.

Dar revelația neașteptată care a devastat imaginea până

atunci imaculată a tatălui a fost pentru Chris doar motivul imediat, cel care l-a radicalizat, determinându-l să-și ia lumea-n cap. Mai curând sau mai târziu tot ar fi făcut-o, fiindcă era un călător înnăscut, chemarea drumului îi era constitutivă, ca și în cazul celorlalți călători extremi, pe care Krakauer îi evocă, comparativ, în cartea sa. „McCandless – scrie el – nu era un pierde-vară, chinuit de disperare existențială. Dimpotrivă, viața lui clocotea de sens și de idealuri”. Pe un placaj care înlocuia unul dintre geamurile autobuzului a scris un fel de crez prin care-și definea condiția: „Libertatea supremă. Un extremist. Un călător estetic al cărui cămin este *drumul* [...] pășește singur pentru a deveni pierdut în sălbăticie”. La acest gen de călători, chemarea drumului frizează dromomania, drumul devine obsesie, provoacă dependență. În 1934, evocat de Krakauer, Everett Ruess (n. 1914), de-și zicea Nemo și era fan al lui Jules Verne, a pierit fără urmă în sălbăticia din amonteale barajului Glen Canyon de pe Colorado. Ca și Chris își exprima exaltările în scris și regăsim la el aceleași elemente devenite locuri comune ale psihologiei călătorului extrem: „Sunt din ce în ce mai convins că voi fi mereu un hoinar prin sălbăticie. Doamne, cât mă atrage drumul. Nu poți înțelege această fascinație irezistibilă. Până la urmă, tot drumul e cel mai bun... Niciodată n-o să mă opresc din mers. Și când îmi va sosi ceasul voi găsi cel mai sălbatic, mai singuratic și mai izolat loc posibil”. Cum ar veni, zis și făcut. Evident Chris nu cunoștea aventura lui Everett, dar însemnările acestuia par a fi scrise de el. Cum se vede și din alte referiri ale lui Krakauer, pe care spațiul nu-mi mai îngăduie să le citez, specia călătorului extrem e veche și răspândită. Nu e nevoie să ne gândim la rapsozii vaganți ai Evului Mediu sau Antichității ori la cei pentru care călătoria în sălbăticie e un demers inițiativ; ne putem referi și la mult sugestiva zicere din folclorul nostru –

„Drumul e mai milostiv decât moartea” – pe care ar fi interesant de știut dacă mai poate fi regăsită în această formă sibilinică și prin alte tezaure sapiențiale.

Cu stăruința care-i caracterizează întregul demers, Jon Krakauer ajunge la concluzia întru totul plauzibilă că, la un moment dat, radicalismul lui Chris s-a mai diluat, iar el a simțit apăsarea singurătății: „[...] nu putem decât să speculăm pe marginea a ceea ce intenționa să facă odată ce avea să iasă din sălbăticie. Dar nu începe nicio îndoială că a dorit să plece”. De unde siguranța aceasta? Chiar din însemnările lui Chris. Care, în prima fază a rătăcirilor sale, cu exaltarea specifică începuturilor, nota: „[...] în amintiri și în imensa bucurie de a trăi la cote maxime rezidă adevăratul sens al lucrurilor. Doamne ce bine e să trăiești! Îți mulțumesc. Îți mulțumesc.”. Sau: „Esența spiritului omenesc este pasiunea pentru aventură. Bucuria de a trăi este dată de experiențele noi...”. Pentru ca, spre sfârșitul aventurii, în 2 iulie 1992, citind *Fericirea conjugală* de Tolstoi, sub directa influență a acestuia, să-și descopere un cu totul alt ideal: „[...] să muncești, făcând lucrul care crezi că e util; și odihnă, natură, cărți, muzică, iubire pentru aproapele tău – aceasta e ideea mea de fericire. Și apoi, mai presus de toate, să le fii dedicat trup și suflet perechii tale și copiilor, probabil – ce poate dori mai mult inima unui om?”. Iar într-una din zilele sale de pe urmă, pe o pagină din *Doctor Jivago*, această însemnare care le cuprinde pe toate celelalte și sună ritos, definitiv, ca o concluzie a călătoriei sale: „Fericirea nu e reală decât dacă e împărtășită”.

E de presupus că tocmai aspirația de afla pe cineva cu care *să împărtășească* i-a resuscitat instinctul social. A pornit într-adevăr spre lumea civilizată, dar la râul Teklanika a trebuit să se oprească: apele erau crescute iar curentul atât de

puternic, încât era exclusă orice posibilitate de a-l traversa. La câțiva kilometri doar, în aval, exista o instalație rudimentară de trecere pe cablu, folosită de vânători, de care însă Chris n-avea cunoștință pentru că, în mod deliberat, nu-și luase cu el nicio hartă. S-a întors deci la autobuzul său, cu gândul de a reveni la retragerea apelor. Între timp s-a îmbolnăvit și starea i s-a degradat rapid. Krakauer a cercetat și a stabilit motivele cu o aplicație și minuțiozitate de medic legist. Chris s-a stins după 112 zile trăite în sălbăticia visată și în tot acest timp n-a întâlnit niciun om. După cum reiese din ultima sa însemnare, a fost lucid probabil până la sfârșit: „Am avut o viață liniștită și îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru asta. Adio și Dumnezeu să vă binecuvânteze pe toți”. A considera o viață ca a sa ca fiind *liniștită* e încă unul din modurile specifice în care călătorii extremi percep realitatea. Iar Chris McCandless a făcut parte fără îndoială din elita acestora.

Jon Krakauer, *În sălbăticie*. Traducere din engleză și note Iulia Blaga. București. Humanitas fiction [Raftul Denisei], 2012.

CUPRINS

Imaginile lui Columb	9
Mare Nostrum	20
Călătoria ca destin	29
O Românie exotică	36
Călători fără de-arginți	42
Călătorul reporter	49
Prin Mitteleuropa profundă	55
Călătoria ca o poveste	71
Șotron berlinez	77
Străin prin Europa	83
Un poet în China	89
Cu Litteraturexpress-ul	94
Bucățele de Spania	99
Un hedonist la Muntele Sfânt	104
Chemarea depărtărilor	113
Călătorul extrem	119

Editor: Corina Victoria Bădulescu
Tehnoredactare computerizată
Coli tipografice: 8,00
Bun de tipar: 08.05.2013
Apărut în 2013

Tipar executat la S.C. BISTRA S.R.L.

Află mai mult pe:
www.excelsiorart.ro

ISBN 978-973-592-305-1

5 948398 001986

BEAB
Biblioteca Excelsior Art. Beletristica
123
Memorii / Jurnal / Eseu